

שערים

למסכת יבמות

ישיבת ברכת משה
מעלה אדומים

שֵׁעַר פְּתַח דִּוְדִי, קוּמָה פְּתַח שֵׁעַר.

רבי שלמה אבן גבירול

מהספרים החשובים שנתגלו בימי האחרונים, הוא ספר קדמון לרבי מנחם בן שלמה המאירי מפרפיניאן שבפרובאנס, הלא הוא: 'בית הבחירה'. עמודי הבית עשה כסף, רפידתו זהב, מרכבו ארגמן, תוכו רצוף חכמה מגאונים, ומגדולי הרבנים, והמפרשים, והמחברים, ועוד ועוד שחיו בדורות שקדמו למאירי.

המאירי רצה להקים בית לתלמוד, בנוי לתלפיות, מסודר וברור. את התבנית למד המאירי מהנשר הגדול, הרמב"ם, ורצה שבמקביל לחיבור בלשון עברי 'משנה תורה', יהיה חיבור בלשון עברי על התלמוד: 'בית הבחירה'. מתוך חזונו שכתב בימים ההם למדנו (הקדמה לבית הבחירה):

ואסדר בזה החבור גם כן לגלות בראש כל סדר כונת הסדר, ובראש כל מסכתא כונת המסכתא וסדר פרקיה ועל כמה חלקים יחלקו עניניה, וכן בראש כל פרק כונת הפרק וחלקיו ובכל משנה ומשנה כונתה גם כן.

כך גם השערים שלפני הקורא, מיועדים הם להאיר עיניו במבוכי התלמוד. להבין את הנושאים העיקריים, ומה הוא המתגלגל ומסתעף מתוכם בנושא צדדי. לכן נתחלקו השערים לשני עניינים:

1. **מושגים:** לכל פרק יצורפו ביאורי מושגים והרחבות בהם, כדי להקל על הלומד שנפגש בכל עת עם מושגים ממקומות שונים בתלמוד. ישנם מושגים המובאים כמבוא לפרק, והם עקרוניים להבנת הפרק כולו או חלקים נרחבים בו, ויש המובאים על סדר הפרק, על פי המיקום של הופעת המושגים. [יש לציין כי חלק מהמושגים יהיו שייכים לכמה פרקים, אולם הם יופיעו רק בפרק שבו מתקיים השימוש העיקרי במושג, או השימוש הראשון במושג]
2. **מפות דרכים:** בהם יוצגו הקווים הכלליים לפרק, וההקדמות הנדרשות להבנתו. המפות כשמן בן הן. הקורא בהן יבין את סדר הפרק, ויהלך בפרק בבטחה, אף אם תהיינה לו קושיות נקודתיות – ידע ויבין את כללי הפרק. וכבר אמרו חכמים שתחילה ילמד אדם תורה, ואחר כך יהגה, ותחילה יגרוס, ואחר כך יעיין בקושיות (עבודה זרה יט, א).

מסכת יבמות עוסקת בחמישה נושאים עיקריים:

- א. **מצות היבום והחליצה** – נידונה בהרחבה בפרקים א-ו, ט, יב.
- ב. **איסורי עריות, איסורי ביאה שונים, ופסולי כהונה** – נידונים בהרחבה בכל חלקי המסכת, ובמיוחד בפרקים ד, ו, ח, יא.
- ג. **הכשרים והפסולים באכילת תרומה** – נידון בהרחבה בפרקים ז-ח.
- ד. **תקנות חכמים לנישואין: נישואי קטנה ומיאון, ונישואי חרש** – נידונים בהרחבה בפרקים יג-יד.
- ה. **תקנת עגונות** – נידונה בהרחבה בפרקים י, טו-טז.

ובתפילה לחונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה, שיתן בנו כח ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים, ויפתחו בפנינו, ובפני כל יושבי בית המדרש, שערי התורה.

פרק ראשון חמש עשרה נשים

מושגים

מבוא לפרק

רש"י (חגיגה ה, א ד"ה צרות) מבאר ש'צרה' הוא לשון סמיכות, כמו צרור, ואילו הרמב"ן (ויקרא יח, יח) מבאר שהוא מלשון שנהא, שהן מצרות זו לזו.

אילונית

האילונית היא אשה עקרה שלא מסוגלת ללדת בגלל פגם מולד. הגמרא (כתובות יא, א) מבארת שנקראת כך משום שדומה לזכר, והוא תרגום המילה 'איל' (רש"י שם ד"ה דוכרתי).

זמנה הוא משהגיעה לגיל עשרים שנה ולא הביאה שתי שערות, שהן סימן בגרות, בבית הלל – הרי היא מוחזקת לאילונית (נדה מז, ב; אישות ב, ד).

ארבעה סימנים נתנו חכמים באילונית (יבמות פ, ב): אין לה דדים, מתקשה בשעת התשמיש, אין לה שיפולי מעיים, וקולה עבה. הרמב"ם (אישות ב, ד) כותב שאילונית היא מי שיש בה את כל הסימנים, אך הטור (אה"ע מד) כותב שאפילו בסימן אחד היא נחשבת לאילונית.

אסור לאדם לקדש אילונית אם טרם קיים מצות פריה ורביה, אלא אם יש לו אשה אחרת (יבמות סא, א).

אחות אשה

אדם הנושא אשה, אחותה של אשה זו ערוה עליו וחייב על ביאתה ככל העריות (ויקרא יח, יח).

יש ראשונים האומרים שעל אף שאין קידושין תופסים בה, מי שעשה בה מעשה קידושין עובר בלאו, שנאמר בה "לא תקח" (יראים כג; חייטן רו).

בניגוד לשאר העריות, אחר מות אשתו – מותר אדם באחותה, ואין היא ערוה עליו, שנאמר בה "בחייה" (יבמות מט, א). הרמב"ן (ויקרא יח, יח) כתב שטעם האיסור באחות-אשה הוא שצריכות הצרות להיות אוהבות זו את זו, ולא יהיה כך אם ישא אחיות, לכן במות האחת – יכול לשאת את אחותה.

שש עריות חמורות

ישנן שש עריות המכונות 'חמורות': אמו, אשת אביו, אחות אביו, אחותו מאביו, אשת אחי אביו, ואשת אחיו מאביו (יבמות יג, א). אשה שהיא אחת מן העריות הללו על אדם, גם על אחיו היא ערוה, ואין הוא יכול לשאת אותה.

יבום

אשה שמת בעלה בלי בנים – על אחי הבעל מוטלת המצוה לקחת את האשה (חינוך תקצח; רמב"ם יבום וחליצה א, א). המצוה מוטלת על היבם ולא על היבמה (חינוך שם), אף שיש מהאחרונים שכתבו שגם על היבמה מוטלת המצוה (ערוך לנר יבמות כ, א ד"ה בגמרא יבא).

יש שכתבו שעיקר המצוה הוא הקמת השם, כלומר, הבאת ילדים עם היבמה (רמב"ן יבמות כ, ב; רשב"א שם; שו"ת הרשב"א א, יח). ויש שכתבו שעיקר המצוה הוא לקחת היבמה לאשה (תוספות יבמות כ, א ד"ה יבא).

היבמה מותרת לאחי המת, על אף שעקרונותיה היא ערוה בשל היותה אשת אח. יש שכתבו שהאשה מותרת מדין 'עשה דוחה לא תעשה' (תוספות יבמות ד, א ד"ה לא), ויש שכתבו שהואיל ומצות היבמה כתובה באשת אח, מראש לא הטילה התורה איסור במצב זה (יד רמ"ה סנהדרין נג, ב ד"ה מתיב).

את המצוה מקיימים בביאה (קידושין ב, א; רמב"ם שם ב, ג). אמנם, תיקנו חכמים שיקדש אדם את יבמתו קודם שיבוא עליה, וזה המכונה 'מאמר' (יבמות נב, א; רמב"ם שם א). [להרחבה ראה: פרק ה, מאמר]

חליצה

אשה הזקוקה ליבום, אם לא רצה היבם ליבם אותה – הרי זה חולץ לה. החל משעת החליצה היא מותרת לעולם ויכולה להינשא (דברים כה, ז; יבמות לט, א רמב"ם יבום וחליצה א, ב).

סדר החליצה נעשה לפני בית דין, כאשר היבם והיבמה קוראים את חלקיהם בפרשה, ולאחר מכן היבמה חולצת את נעלו מעל רגלו, ויורקת בפניו, וקוראת (דברים שם, ט): "ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו", ואין סדר המעשים מעכב (יבמות קו, ב; רמב"ם שם ד, טו).

יש שכתבו שעיקר החליצה הוא התרת האשה כגרושין, ולכן אשה שאינה רוצה בהתרתה – אין צריך לחלוץ לה (חיים ושלום אה"ע לח; חתם סופר ד, פה), אך רבים כתבו שהחליצה היא מצוה תכליתית, ויש לקיימה בכל אופן (העמק שאלה קנד, א; שו"ת פרשת מרדכי אה"ע סג).

צרה

שתי נשים הנשואות לאדם אחד – הרי הן 'צרות' זו לזו. כל אחת היא צרה לשניה. מקור הביטוי בתורה (ויקרא יח, יח), שקבעה שאסור לו לאדם לשאת שתי אחיות במקביל – "לא תקח לצרר".

על סדר הפרק

אזהרה ועונש (ג):

אזהרה היא מצות לא תעשה, והיא תנאי מחייב לכל עונש בתורה. לעולם האזהרה תבוא בלשון המזהירה מלעשות, ולא בלשון חיובית שמשמע ממנה איסור (ספר המצוות לרמב"ם שרש ח), ואלו הן הלשונות: לא, השמר, פן, אל.

ישנם עונשים המצריכים אזהרה, ולא די שכתבה התורה את העונש לבדו, כמו מיתת בית דין (סנהדרין נד, א). החינוך (טו) ביאר שהטעם לכך הוא, שלא

יחשוב האדם שאפשר לכתחילה לעבור עבירות ולקבל את העונש, כעין מקח וממכר.

עשה דוחה לא תעשה (ג):

כלל הוא, שכאשר מצב אחד מכיל מצות עשה ומצות לא תעשה – יש לקיים את מצות העשה. למשל, אם אדם נדרש למול את ערלתו, ועליה יש נגע בהרת שאסור לקוצצו – עליו לקיים מצות עשה ולמול על אף שעובר בלא תעשה (יבמות ג, ב; רמב"ם טומאת צרעת, ה).

אמנם, קבעו חכמים שאם אפשר לקיים את שתי המצוות בנפרד ולא לעבור על אף אחת מהן – מוטב (יבמות ב, ב). כמו כן, קבעו חכמים שכלל זה חל רק כאשר שתי המצוות חלות בזמן אחד, כמו צרעת במילה, או כלאים בציצית, אבל מצוות שלא חלות באותו הזמן – אין עשה דוחה לא תעשה, כגון שיקצוץ את הצרעת כדי שיוכל לעבוד במקדש (שבת קלב, ב), וטעם הדבר, שחוששים שלא יקיים לבסוף את מצות העשה (ר"ח שם).

יש שכתבו בטעם שעשה דוחה לא תעשה, משום שמצות עשה יסודה באהבה, ולא תעשה יסודה ביראה, וגדול ערך האהבה על היראה (רמב"ן שמות כ, ח). רב נסים גאון (שבת קלג, א ד"ה אימור) כתב שכאשר ניתנה התורה, מראש לא אסרה התורה איסורים במקום שיתקלו במצוות עשה.

סמוכים (ד.)

דרשת 'סמוכים' היא אחת מסוגי הדרשות בתורה, ועניינה הוא לימוד מפסוקים או פרשיות הסמוכים זה לזה, לימודים הלכתיים, הגם שאינם שייכים לאותו עניין. דרשה זו היתה לאחד מנושאי המחלוקת בין חכמי ישראל למינים (ברכות י, א).

בגמרא מבואר שרבי יהודה אינו מסכים לדרשת סמוכים באופן כללי, אלא רק במשנה תורה – ספר דברים (יבמות ד, א). הראב"ן (אבן העזר לד) ביאר את שיטתו, לפי שספר דברים הוא נאום רציף של משה, והסמיכויות בו מכוונות.

מופנה (ד.)

מילים המופיעות בפסוקים, ואינן נצרכות לאף דרשה, יכולות לשמש לגזירה שוה בין שני מקורות. מילה כזאת מכונה 'מופנה', שכן היא פנויה לדרשה. לעתים הגדרה-שוה כוללת רק מופנה מצד אחד – רק באחד המקורות יש 'מופנה', ולעתים היא כוללת מופנה משני צדדים – בשני המקורות יש מופנה. לדעת רבי ישמעאל, על מופנה מצד אחד אין להקשות ולהשיב, וחכמים חולקים (מדה כב, ב).

שעטנז (ד.)

שעטנז הוא לשון חכמים לכלאי הבגדים, ובא מלשון: שוע טווי ונוז – שלוש דרכי עיבוד של בגדים (כלאים ט, ח).

אסור ללבוש בגד של כלאים, שהוא עירוב צמר ופשתן (ויקרא יט, יט; דברים כב, יא). אמנם, מותר לייצר בגדים כאלו ולקיים אותם, אולם אסור להעלות אותם דרך לבישה (כלאים ח, א; רמב"ם כלאים י, ב).

תגלחת הנזיר (ד.)

נזיר המסיים את ימי נזירותו צריך לגלח את כל שערו אחר שמקריב את קרבנותיו, וזו היא הנקראת 'תגלחת טהרה' (במדבר ו, יח; נזיר מה, א; רמב"ם נזירות ח, א). אם נזיר נטמא בטומאת מת, ממנה הוא אמור להימנע במהלך ימי נזירותו – עליו לגלח את כל שערו, וזו היא הנקראת 'תגלחת טומאה', וצריך להתחיל מחדש את נזירותו (במדבר שם, ט; נזיר מט, ב; רמב"ם שם ז, ה).

את תגלחת הטהרה עושה הנזיר בהר הבית, בלשכת הנזירים, רק כאשר פתח העזרה פתוח, ומשליך את שערו לאש אחר הגילוח (נזיר מה, א; רמב"ם שם ח, ג).

תגלחת מצורע (ד.)

מצורע שנרפא מצרעתו צריך לגלח את כל שערו ביום שנרפא לאחר הבאת צפורי המצורע, וכן צריך לגלח פעם נוספת לאחר שבעת ימים. התגלחת הראשונה מכונה 'תגלחת של ימי גומרו', והשנייה 'תגלחת של ימי סיפורו' (ויקרא יד, טז-ט; רמב"ם טומאת צרעת יא, א).

תגלחות אלו הן מצוות עשה (ספר המצוות עשה קיא; חינוך קעד), אולם יש מי שכתב שהתגלחת הראשונה אינה מצוות עשה (מעשה רוקח טומאת צרעת יא, א).

בטעם המצוה כתב החינוך (קעד) שיראה האדם כאילו נברא מחדש ויוכל לחדש את מעשיו לטובה, ור"י אברבנאל כתב (ויקרא יד) שצרעת העור פוגעת בשיער, וציוותה התורה לגלח את כל השיער כדי שיצמח שיער חדש שיהיה בריא וחזק.

דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל (ז.)

כמה מהמדות שהתורה נדרשת בהן עוסקת ב'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל', כלומר, דין המופיע בפסוק כחלק מכלל, ויצא מן הכלל, יכול לשמש בתפקידים שונים.

שני דברים עיקריים הם, שהיוצא מן הכלל באופן עקרוני מלמד על הכלל כולו, אלא אם הוא יצא לדון בדבר חדש – בדין חדש – יש לומר שהוא אינו עוסק בכלל, אלא אם הכתוב החזירו בפירוש לדין הכללי (ברייתא דרבי ישמעאל).

נתינת דם על בהונות המצורע (ז.)

מצורע שנרפא מצרעתו, מגיע ביום השמיני לרפואתו לעזרה, ואחד מתהליכי הטהרה אותם צריך לעבור הוא נתינת דם קרבן האשם על בהן רגלו, בהן ידו ותנוך אצבעו, הימניים (ויקרא יד, יא-יח; רמב"ם מחוסרי כפרה ד, ב).

אמנם לא הותר המצורע להיכנס לעזרה מפאת טומאתו, אלא להיכנס 'ביאה מקצת' בהכנסת הבהונות, וזו הותרה לטהרת המצורע כדי שדם האשם לא יצא חוץ לעזרה ויפסל ביוצא (רש"י סוטה ז, א ד"ה ששם).

הואיל ואישתרי אישתרי (ז.)

כלל הוא בכמה מקומות, שבמקום שהותר אדם באיסור אחד – הואיל והותר, הותר לעניין זה אף אם התווסף איסור נוסף. למשל, מצורע, שחל יום השמיני שלו בערב פסח, ובו הותר להכניס בהונותיו לעזרה לשם מתן דמים – הותר אף אם היה בעל קרי באותו היום שאסור בכניסה (יבמות ז, ב). יש מהראשונים שסבורים שיש בדבר מחלוקת (תוספות שם ח, א ד"ה רבא), ויש האומרים שמוסכם הדבר כאשר מדובר באיסור בסגנון אחד, כמו במצורע, שהאיסור הוא טומאה במקדש (שם בשם ר"י).

איסור מצוה ואיסור קדושה (ט.)

איסור מצוה ואיסור קדושה הם כינויים לשני סוגי איסורי ביאה: 'שניות לעריות', ו'חייבי לאוין' (יבמות ב, א). הגמרא מבארת (שם) שאיסור שניות לעריות נקרא איסור מצוה, משום שמצוה לשמוע דברי חכמים, וחייבי לאוין נקראים איסור קדושה, שהרי בפרשת ההרחקה של הכהנים מחייבי לאוין, אמרה התורה: "קדושים יהיו" (ויקרא כא, ו), ויש שלמדו להפך.

חייבי לאוין הוא כינוי לאיסורי ביאה שהם ב'לא תעשה' ואינם בכרת ובמיתה, להבדיל מעריות, כדוגמת אלמנה לכהן גדול, או בת ישראל לממזר (רמב"ם אישות ז, ז).

שניות לעריות הוא כינוי לתקנת חכמים, שיש שהסיקו שהיא מיוחסת לשלמה המלך (תוספות יבמות כא, א ד"ה רב), לפיה קרובותיהן של העריות – אף הן אסורות, סייג לאיסור עריות מן התורה (יבמות שם; רמב"ם שם, ו).

נשים ששייכות באיסורים אלו – אין מייבמים אותן, אבל חולצים להן (יבמות ב, א; רמב"ם יבום וחליצה ו, ז). רוב הראשונים סוברים שצרותיהן חולצות או מתייבמות, שהרי אין לראשונות דין ערוה, ואין לצרות דין מיוחד (רמב"ם שם, ב; רא"ש יבמות ב, א; רש"י שם יא, ב ד"ה פסולה), אך המאירי (שם ב, א) הביא דעה לפיה אין לייבם את הצרה. מהצד השני, דנו הראשונים האם חליצה של איסורי מצוה ואיסורי קדושה מועילה לפטור את הצרה: לדעת הרמב"ם אין החליצה מועילה (שם ז, ו), ולדעת הרמב"ן והריטב"א (מד, א) כתבו שהחליצה מועילה לפטור את הצרה.

מחזיר גרושתו (יא.)

אדם שגירש אשה, אם נישאה לאיש זר אחר שגירשה – אסור למגרש לשוב ולקחתה (דברים כד, א-ד; רמב"ם גירושין יא, יב). יש האומרים שקודם שנישאה לאיש

זר, יש מצוה לשוב ולקחתה (חינוך תקפ; תשב"ץ ג, ט), אך הרדב"ז (שו"ת הדיב"ז ח, קנג) כתב שאין בכך מצוה.

הרמב"ן (דברים שם) כותב בטעם האיסור, שלא יחליפו נשותיהם זה בזה. המשך-חכמה כתב בטעם האיסור, שלא יבוא הבעל הראשון לנסות להביא לפירודה מהשני.

לא תתגודדו (יג):

אסור לציבור להיות מחולק בהוראותיו, שבית דין אחד יורה כך, ובית דין אחר באותה העיר יורה אחרת (יבמות יג, ב; רמב"ם עבודה זרה יב, יד). מקור הדברים

בפסוק (דברים יד, א): "לא תתגודדו", ודרשו חכמים שלא יעשו אגודות אגודות (יבמות שם), על אף שדברי הפסק עוסקים גם באיסור לשרוט את העור (מכות כא, א; רמב"ם שם, יג).

יש שכותבים שאיסור זה הוא איסור תורה (ריטב"א שם ד"ה הדר), ויש שכותבים שאיסור זה רק נרמז בפסוקים ואין הוא אלא מדברי חכמים (מאירי שם יד, א; ריא"ז שם א, טז). בנוסף, כתבו הראשונים האם האיסור מוטל על הציבור (שו"ת רש"י קכח; תוספות יבמות טו, א ד"ה וסיכך) אך יש מהאחרונים שהבינו שהאיסור מוטל על החכמים (שו"ת פרשת מרדכי או"ח, ד ד"ה והנה הרמב"ם).

מפת דרכים

חלק א: הפטורות מן היבום

◀ המקור לפטור ערוה מיבום

"חמש עשרה נשים - פטורות צרותיהן וצרות צרותיהן..."

החלק הראשון בפרק א של המסכת עוסק בשאלה: **מי הן הפטורות מן היבום**. כללו של דבר הוא שהערוה (מי שהיא ערוה על היבום) פטורות ופטורות מן היבום. אם אדם נשא אשה, שיש לה קרבה משפחתית לאחיו, והיא ערוה עליו – הרי שאין בה דין יבום וחליצה, ומותרת היא לשוק, וכך גם כל שאר נשות המת (צרות).

בתחילה הגמרא מבררת את נוסח המשנה וסידורה, מה באה המשנה למעט ומה באה לרבות.

בהמשך הגמרא מבררת את **מקור פטור הערוה מיבום**, ומביאה דרשה מיוחדת (דרשת "עליה") אשר לפיה אין לייבם אחות-אשה (שהיא אחת מן הערוה), וממנה למדים לשאר הערוה. אלא שהגמרא מסתפקת מדוע נצרך הלימוד, והרי איסור ערוה הוא איסור **לא תעשה שיש בו כרת**, ואין מצות יבום שהיא מצות **עשה** דוחה את האיסור החמור. הילכך, אין צורך בלימוד מיוחד מן הפסוקים. מכאן הגמרא מתגלגלת לדיון בנושא **עשה דוחה לא תעשה**, כדי להוכיח שהוא הדין גם **בלא תעשה שיש בו כרת**, ולהסביר את הצורך בדרשה.

◀... עשה דוחה לא תעשה

"מאי טעמא? דאמרין: אתי עשה ודחי לא תעשה..."

בחלק זה הגמרא דנה במקור לכך **שעשה דוחה לא תעשה**, ובהמשך מנסה הגמרא להוכיח **שעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת**.

ישנם כמה נתיבים בהם הגמרא משתמשת בניסיון למציאת המקור: דרשות 'סמוכים' המלמדות כי איסור שעטנז (לא תעשה) מותר בציצית (עשה); מצוות עשה שבהכרח מבלטות איסורים, כמו גילוח שיער הנזיר (ועבירה על איסור הקפת פאת הראש והזקן); מקומות בהם חידשה התורה שאין לקיים את המצוה מפאת האיסור, כמו בניין בית המקדש (עשה) שאינו דוחה את השבת (לא תעשה שיש בו כרת), ומכאן נלמד לשאר המצוות בהן התורה לא חידשה כך, שעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת.

◀ המקור לפטור ערוה מיבום

"אלא, כי איצטרך עליה - היכא דנשא מת ומת ואח"כ נשא חי..."

אחר שהגמרא לא מצליחה להוכיח **שעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת**, היא מנסה להסביר מדוע בכל זאת נצרכה הדרשה ("עליה") ומביאה פתרונות שונים. הגמרא מביאה אפשרות שהדרשה מלמדת שהערוה נאסרות ביבום, שהיה להן להיות מותרות ביבום, היות והותר איסור אשת אח, נאמר שהותר גם איסור ערוה. הגמרא מביאה דוגמא לעיקרון זה ממצרע בעל קרי ביום השמיני לרפואתו שנטהר משניהם. אולם הגמרא מגבילה את הלימוד, ומביאה הסבר נוסף לצורך בלימוד.

מתוך מסקנות הגמרא בנושא הדרשה של "עליה", עולות השלכות שונות למחלוקת רבי וחכמים בסוגים שונים של קרבנות ציבור: חטאת על חטא ציבור, נשיא, כהן משיח, ובית דין.

"אמר ליה לוי לרבי, מאי איריא דתני: ט"ו? ליתני: ט"ז..."

הגמרא מציעה ביחס למשנה שישנם מקרים נוספים של נשים הפטרות מן היבום, שיש להזכיר, מלבד חמש עשרה נשים המופיעות במשנה. הגמרא מביאה דוגמאות שונות: אמו שהיא אנוסת אביו, חייבי לאוין (שאינן איסורן איסור ברת), אשת אחיו שלא היה בעולמו (שהיבם נולד אחר מות אחיו ואינו מייבם). הגמרא מבארת שדינים שנשנו במחלוקת לא נשנו במשנה.

הגמרא מביאה בשם ברייתא שבכל המקרים **האסורה לזה מותרת לזה**, כלומר, מקרה שבו שתי נשים (משני אחים) נופלות בפני שני אחים אחרים, יתכן מצב שבו מי שהיא ערוה על האחד, מותרת לשני, והשניה ערוה על השני ומותרת לראשון. הגמרא מציעה שדין זה אפשרי בכל חמש עשרה הנשים המופיעות במשנה, ויש החולקים בדבר. הגמרא מביאה בעקבות כך שאמוראים היו משמיטים או מוסיפים נשים לחמש עשרה הנשים שבמשנה.

הגמרא מביאה מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש בדבר אדם **שחלץ ליבמתו וחזר וקידש אותה** – הרי זה עובר באיסור לא-תעשה של "לא יבנה", אלא שיש לדון האם האחים יעברו באיסור של אשת אח (שהוא בכרת), או באותו האיסור (שהרי ניתן לומר שהחולץ הוא שליח של שאר האחים לחלוץ). וכן צרות החלוצה שתתקדשנה לאח – האם עוברות הן באשת אח, או באותו האיסור (שהרי ניתן לומר שהחלוצה היא שליחת הנשים לחלוץ). הגמרא מרחיבה במחלוקת זו.

הגמרא ממשיכה לעסוק בנשים נוספות שפטרות מן הייבום: צרת סוטה, שהיא צרתה של מי שזינתה תחת בעלה – האם היא כצרת ערוה. הגמרא מרחיבה גם בעניין סוטה ספק (שבעלה קינא לה והזהירה, ואין עדות שזינתה). כך גם הגמרא נוגעת בצרת מחזיר גרושתו (שאסורה על בעלה אחר שנישאה), ובצרת ממאנת שנאסרה מגזירת חכמים, וכן בצרת אילנית (עקרה, שפטורה מן היבום).

הגמרא מביאה דין של **שלוש נשים המשמשות במוך** (באמצעי המונע מהן להיכנס להריון מפני הסכנה), ובהן הקטנה. אמנם מוכח שהקטנה עשויה להיכנס להריון, ואילו במשנה כתוב שלא תיתכן חמותו ממאנת (שהרי מיאון הוא בקטנה, ובכל זאת היא הולידה, שהרי היא חמותו). הגמרא מתרצת שהולדת ילדים היא **סימן ברות**, ואין להחשיב את האשה כקטנה.

הגמרא ממשיכה לדון בדברי המשנה, העוסקים בגירושי ערוה (אם האח גירש את מי שהיא ערוה על אחיו טרם שמת), הגורמים לצרה לחזור ולהתחייב ביבום בעת מות הבעל: האם גם ביבום שני (כגון שנתייבמה על ידי אח אחר, שעבורו אינה ערוה) הגירושין מועילים כדי להחזיר את הצרה לחיוב יבום. לבסוף הגמרא דנה במחלוקת בית הלל ובית שמאי האם קטנה (יתומה, שהשיאוה אחיה או אמה מתקנת חכמים, ויכולה למאן לקידושין אלו) יכולה למאן ליבם, ומה משמעות מיאון זה: האם היא ממאנת לקידושיה הראשונים (ונמצא שלא נפלה מעולם ליבום), או שהיא ממאנת לקידושיו של היבם.

חלק ב: צרת ערוה

יג:

"בית שמאי מתירין הצרות לאחים, ובית הלל אוסרים..."

המשנה מביאה תחילה את דין של **שש העריות החמורות**, שהן עריות על אדם ובאופן תמידי גם על אחיו (כגון אמו, שאסורה עליו ואסורה על אחיו משום אשת אביו). לאחר מכן מובאת מחלוקת בית הלל ובית שמאי בדבר **צרת ערוה**: לדעת בית שמאי על אף שאין מייבמים וחולצים לערוה, את צרתה ניתן לייבם; ואילו לדעת בית הלל, אסור לייבם את צרת הערוה, והיא מותרת לשוק משעת מות הבעל. השלכות לדבר, שלדעת בית שמאי צרת ערוה שחלצו לה – פסולה לכהונה (מדין חלוצה), ולדעת בית הלל אין כל משמעות לחליצה. וכן, אם יבמו את צרת הערוה, לדעת בית הלל בניה פסולים, ולדעת בית שמאי בני כשרים.

הגמרא מבארת את המחלוקת, ומציעה שנחלקו בדרשות הפסוקים, ומביאה גם הצעה שנחלקו בעניין 'אין איסור חל על איסור'.

... לא תתגודדו ומחלוקות בית שמאי ובית הלל

"לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות..."

הגמרא נכנסת לעניין **מחלוקות בית הלל ובית שמאי**, שהרי ההשלכות של המחלוקת בדבר צרת ערוה הן מרחיקות לכת ולדעת בית הלל מרבות ממזרים, ובכל זאת מעידה המשנה שלא נמנעו מלשאת אלו את בנותיהם של אלו.

תחילה הגמרא מבררת את האיסור להתגודד – **לעשות אגודות אגודות**, ולהיחלק בהלכה במקום אחד. לאחר מכן הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים **האם עשו בית שמאי כשיטתם שלהם** (עשו כדבריהם), או שעשו כפי שהורו בית הלל. הגמרא מציעה הוכחות שונות, ומכריעה שעשו כדבריהם.

במהלך הדברים מובאת מעשיה שבה מספר אחד התנאים ששמע שאחד הדברים שאמר חגי הנביא הוא, שצרת הבת אסורה (כדעת בית הלל). הגמרא ממשיכה לעסוק בהרחבה בשאר **אמרותיו של חגי הנביא**: מעשרים מעשר עני בעמון ומואב בשנת השביעית, ומקבלים גרים מתרמוד. הגמרא מרחיבה באיסור לקבל גרים ממקומות שונים מחשש למשפחות פסולות, וכן, דנה בעובד כוכבים שקידש אשה – אם יש לחשוש שמא הוא מעשרת השבטים.

יג:

מושגים

מבוא לפרק

זיקה

הזיקה היא הקשר שנוצר בין יבמה ליבם, אחר מות הבעל. לעתים כינוי היבמה 'זקוקתו' של היבם. קשר הזיקה הוא קשר אישות, ולדעת הסוברים שיש זיקה, ישנן כמה השלכות לקשר זה, למשל, האם ליבם מותר לשאת את קרובת יבמתו (יבמות יז, א). להלכה נפסק שיש זיקה (רמב"ם יבום וחליצה א, ג).

לדעת הרבה מן הראשונים מעמד הזיקה הוא מדברי חכמים (רמב"ן ורשב"א יבמות כד, ב; מאירי שם יא, א), אולם יש שהביאו שהוא מן התורה (תוספות יבמות כד, ב ד"ה אבל בשם ר"ח). בנוסף, הרמב"ם (יבום וחליצה א, א) תיאר את היבמה כקנויה ליבם מעת שמת הבעל, ושהזיקה היא רשות הבעל (שם הקדמה), וכתבו האחרונים שישוודו במילים: "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר" (דברים כה, ה; ראה אבן האזל שם).

אשת אחיו שלא היה בעולמו

אחת העריות הפטורות מן היבום היא אשת אח שלא היה בעולמו (יבמות ב, ג). אם אדם נשא אשה ומת, ולאחר מכן נולד לו אח – הרי האשה פטורה מן היבום והחליצה באח זה, מפני שנאמר בתורה "כי ישבו אחים יחדו" (דברים כה, ה).

מאמר יבמה

הבא על יבמתו קנאה, אלא שתיקנו חכמים שיעשה היבם מעשה קידושין קודם לכן, וקידושין אלו מכונים 'מאמר' (יבמות נא, ב; רמב"ם יבום וחליצה ב, א).

נחלקו בית הלל ובית שמאי האם מאמר קונה מן התורה, והלכה בבית הלל שמאמר אינו קונה (יבמות כט, א), אלא שתיקנו חכמים שיהיה בו מעין קניין להצריכה גט (רמב"ם יבום וחליצה ה, ב). יש מן הראשונים שאמרו שאם זינתה בעלת מאמר – נאסרת על היבם מדברי חכמים (רמב"ן רשב"א ורשב"א יבמות כט, ב), ויש מי שאמרו שאין למאמר מעלה זו לקבוע עליה שם אשת איש (רשב"א שם בשם הר"א אב"ד).

אישות בעבדים ובעובדי כוכבים

אין קידושין תופסים בגויים ובעבדים, בין אם ישראל קידש גויה או שפחה, ובין אם גוי או עבד קידש ישראלית – אין הקידושין חלים (קידושין סח, ב רמב"ם אישות ד, טו).

אמנם, אם ישראל בא על גויה דרך אישות, או שגוי בא על ישראלית דרך אישות – יש שאמרו שעובר על איסור של "ולא תתחתן בהם" (דברים ז, ג; רמב"ם איסורי ביאה יב, א; חינוך תכז), ויש שאמרו שאין איסור אלא בשבע האומות (סמ"ג לאוין קיב; טור אה"ע טז).

על סדר הפרק

ושב הכהן ובא הכהן (יז):

לימוד הוא בבית מדרשו של רבי ישמעאל, לפיו, היקשים עשויים להילמד מהמילים בעלות משמעות שוה, כמו בפרשת נגעים (ויקרא יד), שם כתוב: "ושב הכהן" (שם לט), ו"ובא הכהן" (שם מד), ואין הבדל בין שיבה אל הבית וביאה אל הבית. בכל מקום שמובאת הדרשה בתלמוד, הגמרא קובעת שכלל זה נכון כאשר אין מילים קרובות יותר, אולם כאשר יש מילים קרובות

לעניין בן מעב"ם – אין הוא נחשב בנו אחריו, ואם ימות – אשתו תתייבם (רמב"ם יבום וחליצה א, ד). אמנם יש שהסתפקו אם נחשב בנו מגזירת חכמים (אור זרעא, תקצה). לעניין בנו מעבד או משפחה – אין הוא נחשב בן (שם), אולם הרמב"ם כתב (נחלות ד, ו) שלעניין ירושה יתכן ויש לו מעמד של בן. אמנם יש שכתבו שיש לחשוש שמא הבא על השפחה שחרר אותה קודם לכן, ובנו ממנה הוא אכן בנו (אוצר הגאונים יבמות פט-צו; ר"ף שם ה, א; ראי"ש שם ב, ג).

אישות בחייבי לאוין

חייבי לאוין הוא כינוי לאיסורי ביאה שהם ב'לא תעשה' ואינם בכרת ובמיתה, להבדיל מעריות. מהם פסולי קהל, כמזר עמוני ומואבי, ומהם איסורים אחרים כגון מחזיר גרושתו, יבמה לשוק שאסורה לזר מחמת הזיקה, בת ישראל הנישאת לעבד או ישראל לשפחה.

יש ראשונים שכתבו שהבא על אחת מחייבי לאוין בלא קידושין לוקה (ראב"ד איסורי ביאה טו, ב; מאירי כתובות לה, ב), אולם לדעת הרמב"ם (איסורי ביאה יז, ב) אין מלקות על ביאה אלא באלמנה לכהן גדול.

נחלקו התנאים האם קידושין תופסים בחייבי לאוין, ודעת רבי עקיבא שאין הקידושין תופסים (יבמות י, ב; מד, ב; קידושין סו, ב), ואין הלכה כן (רמב"ם אישות ד, יד). על כל פנים כופים את הנושא אחת מחייבי לאוין להוציאה בגט (יבמות פד, א רמב"ם אישות כד, ב).

גרות

גוי המבקש להיכנס לכלל ישראל עובר תהליך גרות הכולל שלושה חלקים: מילה, טבילה וקרבן, ואלו נלמדו מישראל שנכנסו בשלושת הדברים הללו לברית (כריתות ט, א; רמב"ם איסורי ביאה יג, א). נחלקו התנאים האם אחד החלקים מעכב, (יבמות מו, ב), והלכה כחכמים ורבי יוסי שהטבילה והמילה מעכבים, אולם אין הקרבן מעכב (רמב"ם איסורי ביאה יג, ה-ו).

במהלך הגרות צריך להודיע למתגייר את עיקרי הדת, ומקצת מצות, עונשן ושכרו, וצריך לקבל על עצמו כל המצוות, ואם קיבל עליו כל התורה חוץ מדקדוק אחד – אין מקבלים אותו (רמב"ם איסורי ביאה יז).

הגרות צריכה להיעשות בפני בית דין של שלושה דיינים (יבמות מו, ב), שנאמר: "ומשפט אחד יהיה לכם ולגר" (במדבר טו, טז). התוספות (יבמות מה, ב ד"ה מי) כתבו שבדיעבד המילה והטבילה כשרים בלא בית דין, אולם בקבלת המצוות בית דין מעכב, והרמב"ם כתב שטבילה שלא בפני בית דין אינה כשרה (איסורי ביאה יג, ז).

יותר, הן במשמעות והן בלשון – יש להקיש אל הקרוב (עיהובין נא, א; יומא ב, ב; יבמות יז, ב; סו"ת, א).

אי אפשר לצמצם (יט).

כלל הוא שנקטו חכמים, ששני אירועים המתרחשים כאחד – יש להניח שאחד מהם קדם את השני, ואי אפשר שיקרו באותה העת, ולשון חכמים: "אי אפשר לצמצם", אולם לדעת רבי יוסי אפשר לצמצם (בכורות יז, א).

יש שביארו בדעת חכמים, שלא יתכן במציאות ששני דברים יקרו כאחד (רש"י שם ד"ה א"א; פיהמ"ש בכורות ב, ו), ויש שביארו שעל אף שיתכן הדבר, אי אפשר לברר ולהבחין אם כך היה (תוספות שם ב, ד"ה אפשר).

ערויות בגרים (כב.)

כלל הוא, שהגר הוא כקטן שנולד, ולכן אין משמעות לסביבה המשפחתית שהיתה לו בגיותו. הילכך, גר יכול לשאת את אמו ואת אחותו, אלא שחכמים גזרו שלא יעשו כן, כדי שלא יראה שמה שהחמירו בו הגויים – שלא לשאת אחות ואם – מקלים בו ישראל (יבמות כב, א; רמב"ם איסורי ביאה יד, יב).

הריטב"א כתב (שם ד"ה שניות), שבכל דבר שמקפידים הגויים – אין מקלים הגרים, מאותה הסברה. כך למשל יש לאסור שניות לערויות אצל גרים שהיו אסורים כך בגיותם, אף שלהלכה אין הדבר כן בכל הגרים (רמב"ם שם טז).

קידושין שאין מסורין לביאה (כג.)

נחלקו אב"י ורבא בעניין אדם המקדש קידושין שאינם מאפשרים ביאה, האם קידושין אלו חלים או לא (קידושין נא, א), למשל אם קידש אדם אחת משתי אחיות ולא פירש את מי קידש: לדעת רבא אין קידושין קידושין, שהרי אינו יכול לבוא על אחת מהן משום ספק אחות-אשתו, ולדעת אב"י קידושין קידושין, והלכה כאב"י (רמב"ם אישות ט, ב). לדעת רש"י (קידושין נא, א ד"ה קידושין) המחלוקת ישנה באשה שלא ניתן לבוא עליה, ולדעת תוספות (שם, וכן רשב"א ומאירי) המחלוקת ישנה רק באשה שמכח הקידושין אסורה ביאתה.

ראוי כבמוחזק (כד.)

מדיני הירושה, שהיורשים מקבלים שני סוגי ממון השייכים למוריש: 'מוחזק' ו'ראוי'. ממון מוחזק הוא ממון שהיה שייך למוריש קודם מותו,

וממון ראוי הוא ממון שראוי לבוא אליו אחר מותו, והיורשים זוכים בו. למשל אב שהוריש לבניו, ולאחר מותו, מת אחד ממורשי האב – זוכים הבנים ב'ראוי', שראוי היה אביהם לקבל את הממון ההוא.

אמנם נחלקו חכמים לגבי ירושת בכור, אשר נוטל פי שנים מאחיו (דברים כא, יז; בבא בתרא קכב, ב; רמב"ם נחלות ב, א), נוטל ב'ראוי' פי שנים כשם שהוא נוטל במוחזק, ולהלכה אין הוא נוטל בראוי כבמוחזק (בכורות נא, ב רמב"ם שם ג, א).

אין אדם משים עצמו רשע (כה.)

אדם לא נאמן להעיד על כך שעבר עבירה ובכך לחייב עצמו בעונשים ובקנסות, או להיפסל לעדות (סנהדרין ט, ב; רמב"ם עדות יב, ב). מהגמרא (יבמות כה, ב) משמע שדין זה נובע מכך שאדם קרוב אצל עצמו, וקרוב פסול לעדות.

בממונות אדם יכול לחייב את עצמו, משום שהודאת בעל דין הרי היא כמאה עדים (רמב"ם טוען ונטען ז, א). אמנם דעת הראב"ד היא שאם בהודאה זו נעשה רשע – אין עדותו קיימת (ר"ן כתובות עב, א).

יחיד מומחה (כה.)

בכדי לדון דיני ממונות נזקקים לשלושה דיינים, אולם דיון המומחה לרבים יכול לדון יחידי (סנהדרין ה, א). רש"י (שם ד"ה דן) כתב שמקור דין זה בתורה, שנאמר: "בצדק תשפוט" (ויקרא יט, טו), והתוספות כתבו (שם ד"ה אם) שמדובר בתקנת חכמים.

לפי הרמב"ם (סנהדרין ה, יח) אין מעמדו של יחיד מומחה כמעמד בית דין, והודאות בעלי דינים בפניו – אינן מתקבלות כהודאה בבית דין, אולם הטור (חו"מ ג) הביא בשם אביו הרא"ש שאין חילוק בין יחיד מומחה לבית דין של שלושה בשום עניין.

מפת דרכים

חלק א: אשת אחיו שלא היה בעולמו, וזיקה

אשת אחיו שלא היה בעולמו

"כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו..."

המשנה ממשיכה את הדיון בנשים הפטורות מן היבום, ומביאה דין לפיו, **אשת אחיו שלא היה בעולמו**, דהיינו, שהיבום נולד רק אחרי מות האב – פטורה מן היבום. הגמרא לאחר מכן דנה בנוסח המשנה ובמקורות ההלכה. מתוך דיון זה הגמרא מתגלגלת לדיון: **האם יש זיקה או אין זיקה**.

זיקה

"ורב יהודה אמר: שומרת יבם שמתה – אסור באמה..."

נחלקו האמוראים, האם מותר לבוא על קרובתה של שומרת היבם, שהרי מרגע הנפילה ליבום נוצרת זיקה (מעין קשר אישות) בין היבמה ליבם, ולפיכך, יש לאסור עליו את קרובותיה כאילו הם נשואים. הגמרא מביאה הוכחות לכיוונים השונים.

אשת אחיו שלא היה בעולמו

"הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו..."

נחלקו רבי שמעון וחכמים בעניין **אשת אחיו שלא היה בעולמו**, במקרה שבו האב נולד לאחר שמת אחיו הראשון – אין דין יבום.

הגמרא מנסה לברר את דעת רבי שמעון ומציעה שתי דרכים להבנתה. הדברים מתבססים בין השאר על הבנות בנושא הזיקה: אם יש זיקה **והזיקה היא ככנוסה** (בקשר אישות), הרי שאם נולד אח (לאחר מיתת אחיו) ונתייבמה על ידי אח אחר – נחשב הדבר כאילו נתייבמה מיד ברגע הנפילה, שהזיקה ככנוסה, ונחשב הדבר כאילו נתייבמה ורק אחר כך נולד, ולכן הרי היא מותרת לו ויכול לייבמה. המקרה שבו רבי שמעון קובע את דין 'אשת אחיו שלא היה בעולמו' שאין יבום, הוא רק במקרה שבו נולד האב אחר שמת אחיו, ולא נתייבמה שוב. אמנם בהמשך הגמרא מביאה דעה חולקת בדעת רבי שמעון, שגם בנולד אחר כך ייבם ישנו הדין של 'אשת אחיו שלא היה בעולמו'.

הגמרא מביאה דין של שני אחים הנשואים לשתי אחיות שמתו, ונפלו הנשים בפני אח שלישי, ודעת רבי שמעון היא שפטורות שתיהן מן היבום. הגמרא מרחיבה בדין זה ומבררת באיזו מציאות מדובר. לאחר מכן הגמרא מזכירה מחלוקת בין רבי שמעון לחכמים הקשורה לאשת אחיו שלא היה בעולמו (כפי שהוצגה קודם לכן), ונוגעת לאח (השני) שהחל בהליך הייבום באמצעות מאמר (קידושי יבמה שלא בביאה), וכן במצב שייבם באופן מוחלט, והאח השלישי נולד לאחר מכן. לבסוף, הגמרא מנמקת את מחלוקת רבי שמעון וחכמים בעיסוק בדרשות הפסוקים

מתוך המקרה, שמובא בו דין עשיית מאמר ליבמה (קידושין בלא ביאה), מביאה הגמרא מחלוקת בדבר המאמר ומקורו. במהלך הדברים מובאת מחלוקת האם ניתן לעשות מאמר בעל כרחו של היבמה (כמו ביאת יבמה) או שלא ניתן לעשות זאת אלא מדעתה (כמו בקידושין). לאחר מכן הגמרא דנה בגירושיה של יבמה – האם ניתן להחזירה לאחר גירושיה.

חלק ב: איסורי מצוה וקדושה

◀ חייבי לאוין

"איסור קדושה - אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט."

המשנה מביאה עוד מספר נשים שפטורות מן היבום, אולם בשונה מאלו שהובאו עד עתה – נשים אלו חולצות. מדובר ב'**איסור מצוה ואיסור קדושה**' – חייבי לאוין (נשים שביאתן אסורה בלאו ולא בכרת), ושניות לעריות (אסורות מגזירת חכמים). תחילה הגמרא דנה בנוסח המשנה ובמונחים '**איסור מצוה**', ו'**איסור קדושה**'.

הגמרא עוסקת באיסור **אלמנה לכהן גדול**, ומנסה לברר באיזה סוג אלמנות מדובר (מן האירוסין או מן הנישואין). כמו כן, הגמרא מבררת מדוע אין דין של '**עשה זוחה לא תעשה**'.

◀ שניות לעריות

"איסור מצוה - שניות. אמאי קרי ליה איסור מצוה? אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים."

הגמרא ממשיכה לדון בנשים הפטורות מן היבום והחייבות בחליצה, ומביאה את דין **שניות לעריות** – נשים שאינן בדרגת קרבה האוסרת מן התורה, אלא בדרגה מרוחקת יותר (אסורות מדברי חכמים). הגמרא דנה במקור הדין, ובמקור החובה להישמע לדברי חכמים באופן כללי.

לאחר מכן הגמרא דנה במקרים יחודיים של שניות לעריות, ומה טעם הגזירות בשניות השונות. כמו כן, הגמרא מבררת האם ובאלו מצבים יש '**הפסק**', כלומר – שאין הקרבה המשפחתית נמשכת לאיסור את קרובתה של הקרובה באותו היחס (שלא כמו אם אמו למשל, שגם אמה, ואם אמה וכן הלאה אסורות עליו).

לבסוף הגמרא דנה במעמד המשפחתי של גרים, אשר ככלל, לאחר גירום אין להם קרבה משפחתית למשפחתם המקורית.

חלק ג: כללים בדיני יבום

◀ הגדרת האח והגדרת הבן

"מי שיש לו אח מכל מקום - זוקק את אשת אחיו ליבום, ואחיו הוא לכל דבר..."

המשנה קובעת שכל מי שיש לו אח, אם נפטר – הרי אשתו זקוקה ליבום. אולם המשנה קובעת גם מסגרת לשאלה: **מי נחשב אח**. עיקר הדיון הוא על אח מאותה אם, שהיא **שפחה או עכו"ם** – האם גם הוא נחשב אח, והכרעת המשנה שאינה. כמו כן, המשנה קובעת קווים זהים לעניין: **מי נחשב בן** לעניין מצוות ודיני התורה.

הגמרא מבארת שהממזר נחשב לאח, אף שאמו הביאה אותו בעקבות עבירה. לאחר מכן הגמרא מתעסקת בדרשות הפסוקים הנוגעים לעניין.

הגמרא ממשיכה לדון במעמד הבן, ומבארת האם בן ממזר חייב במצוות של יחסי אב ובנו, הכוללות כיבוד הורים (בפרט כאשר ודאי שהאב חטא בהולדת בנו, ואין ודאות שיש חובה לכבדו).

לאחר מכן, הגמרא מבארת את איסור ערות אחות, שגם שם יש לברר מי היא האחות עליה מתחייבים, ומתגלגלת לאיסורי עריות נוספים.

◀... אישות בעבדים ובעובדי כוכבים

"בבבך מישראלית קרוי בבבך, ואין בבבך הבא מן העובדת כוכבים קרוי בבבך אלא בנה..."

מתוך הדיון על אח מאם עכו"ם או שפחה, הגמרא מבררת את אפשרות האישות בין אדם מישראל לשפחה ועכו"ם, וכן בין ישראלית לעבד ועכו"ם, וכן מבררת האם הבן ממזר. הגמרא מתעסקת בדרשות הפסוקים הנוגעים לעניין.

ב.

ב:

בב.

בג.

כג: ספיקות ביבום

"מת, ולו אח אחד - חולץ לשתייהן; היו לו שנים - אחד חולץ ואחד מייבם..."

המשנה דנה במצבים שונים של ספק. אדם שקידש שתי אחיות ואינו יודע את מי קידש – יש לברר האם אחד האחים יכול לייבם את אחת משתי האחיות (שהרי יתכן שלא היא זו שנתקדשה, ונמצא שבוועל את אחות זקוקתו, שהיא כקרובת אשתו). המשנה מציגה מצבים שונים ואפשרויות שונות להתנהל במצבים אלו.

הגמרא מנסה לברר האם ניתן להוכיח ש'קידושין שאין מסורין לביאה' הם קידושין, שהרי אדם קידש אחת משתי אחיות וחלו הקידושין (והרי לא יכול לבוא על אף אחת מהן מחמת הספק). הגמרא מרחיבה בשאר דברי המשנה.

כד: קדימה ביבום

"מצוה בגדול לייבם, ואם קדם הקטן – זכה..."

המשנה קובעת שהאח הגדול הוא הקודם ביבום, אולם כל אחד מהאחים יכול לייבם. הגמרא מתעסקת בדרשות הפסוקים המוכיחות את העניין, וממשיכה בדרשות הפסוקים העוסקות בירושת היבם את נחלת אחיו, ואת אי האפשרות של אילופית וסריס במצות היבום (שהרי מפורש שלאשה צריכה להיות האפשרות שיוולדו לה ילדים, וכן איש צריך להקים שם לאחיו).

חלק ד: איסורים מפני החשד

כד: חשד בשפחה ועכו"ם

"הנטען על השפחה ונשתחררה, או על העובדת כוכבים ונתגיירה..."

המשנה ממשיכה את הדיון הראשון של החלק הקודם: היחסים עם עכו"ם ושפחה. אמנם הפעם היא דנה בשאלה העוסקת במי שהיה עם שפחה או עכו"ם (בלא עדים, אלא באופן של חשד) ואז נתגיירה – האם מותר לו לשאת אותה, שהרי סביר להניח שנתגיירה כדי להיות עמו ולא מרצון להצטרף לעם ישראל.

גרות לשמה

"עד שיתגיירו בזמן הזה; בזמן הזה ס"ד? אלא אימא: כבזמן הזה..."

מתוך הדברים, הגמרא עוסקת במצבים שונים שבהם גרים מתגיירים, ולא מטעמים המתאימים לגיור, אלא מפני סיבות צדדיות, כמו הרצון להינשא לבת ישראל, ומפחד וכדומה – האם גרותם נחשבת לגרות.

כד: איסורים מפני החשד

"מנעלים הפוכים תחת המטה, אמר רבי: הואיל ומכוער הדבר – תצא..."

הגמרא ממשיכה לעסוק במקרים נוספים הקשורים לאיסורים מפני החשד. במקרים בהם אין עדות ברורה על זנות וכדומה, בכל זאת קבעו שאין לאדם לשאת אשה שיצא עליו קול, או שנראו דברים המעוררים חשד, ודברים מכווערים בינו לבניה. הגמרא מרחיבה בדבר.

כה: היתר אשה

"החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה - הרי זה לא ישאנה..."

המשנה הבא מביאה דינים נוספים הקשורים לאיסור מפני החשד: אדם המביא גט אשה, או עדות על מות בעלה – לא יכול לשאת את האשה המדוברת, כי חשוד האדם שעל מנת כן העיד, ומעיד עדות שקר. במהלך הדברים הגמרא עוסקת בעדות אדם שמעיד כי הרג את בעל האשה, ומתגלגלת לדון בפסולי עדות מפאת רשעותם, והאם נאמנים הם להרשיע את עצמם.

המשנה הבאה עוסקת בתפקיד החכם בהיתר אשה, ובשאלה האם החכם יכול לשאתה או שנאסר מפני החשד. המשנה מחלקת בין מצב של איסור בנדר של אשה על בעלה (והגמרא מרחיבה בצורך בחכם בהתרת נדרים), לבין מצב שיש צורך בבית דין שיצפה בנעשה, כגון בחליצה ובמיאון. הגמרא מרחיבה בדברים.

המשנה האחרונה עוסקת בגבולות האיסור מפני החשד, כגון במצב שמת הבעל או גירש את האשה – מותרת להינשא לחכם שאסרה בנדר על בעלה. הגמרא מחלקת בין מצבים שונים של גירושין. כמו כן, המשנה עוסקת בהיתר הנשים לקרוביהם של החשודים עליהן, ובחששות האפשריים השונים.

פרק שלישי ארבעה אחין

מושגים

מבוא לפרק

איסור מוגדר כאיסור מוסף, כאשר אין משתנה חפץ האיסור, אלא שגבולותיו מתרחבים: אם בכמות האנשים הנאסרים באיסור, אם בכמות הזמן, ואם בחומרת האיסור.

איסור מוגדר כאיסור כולל, כאשר הוא חל על מרחב גדול יותר של חפצים, הכוללים את חפץ האיסור הראשון.

אין איסור חל על איסור

כלל הוא בתורה וכך הלכה, שאין איסור חל על איסור, למשל, בהמה טמאה שנתבלה – אין חייב האוכל אלא משום בהמה טמאה, ואין איסור נבלה חל על איסור אכילת בהמה טמאה (חולין ק, ב; רמב"ם מאכלות אסורות ד, ב). התוספות כתבו שמקורו בתורה (סנהדרין פג, ב ד"ה פרט), אך בתוספות ישנים (יבמות יג, ב) כתבו שאין זו אלא סברא.

בשלושה מצבים יכול איסור לחול על איסור: באיסורים הבאים בבת אחת (יבמות לג, ב), באיסור מוסף (שם לב, ב; קידושין עז, ב), ובאיסור כולל (יבמות לג, ב; שבוטות כד, ב).

על סדר הפרק

יש מהראשונים שפסקו כרבי יוחנן (רמב"ם גירושין א, כד; טור אה"ע קכז), ויש שפסקו כריש לקיש (מובא ברי"ף שם ח, ב; עיטור מאמר א).

טעה בדבר מצוה

אדם שבא לעשות מצוה וטעה ועבר עבירה – נחלקו התנאים אם חייב חטאת או לא. למשל, אדם שצריך היה למול שני תינוקות, אחד בשבת ואחד בחול, ומל בטעות את זה של חול, בשבת (שבת קלז, א). יש שכתבו שרק אם עשה מצוה נפטר מן החטאת (ר"ח שם; מאירי שם, יבמות לד, א), ויש שכתבו שפטור גם אם לא עשה מצוה (רמב"ם שגגות ב, ח; רבינו ירוחם א, ב).

יש שכתבו בטעם הפטור, שהטועה בדבר מצוה אנוס הוא, מפני שבהול לקיים את המצוה (טעם המלך שופר ב), ויש שכתבו שהטועה בדבר מצוה הוא כמתעסק ואינו כשוגג (אור שמח שבת א, ח; ערוך לנר סוכה מב, א).

חופה (כט:)

אדם שקידש אשה, הרי היא ארוסתו עד שיכניסנה לחופה, אז הוא נושא אותה לאשה. לדעת רבים מן הראשונים, קיום דין זה נעשה כאשר מביאה לתוך ביתו ומתייחד עמה (אישות י, ה-ו; רמב"ם כתובות ד, א; טור אה"ע סא), ויש מן הראשונים שכתבו שעיקר החופה שדי שיביאה מבית אביה לביתו (ר"ן כתובות שם, רבנו ירוחם חוה כב).

זמן בגט (לא:)

תיקנו חכמים שיכתבו בגט את זמן הנתינה, ונחלקו האמוראים בטעם התקנה: רבי יוחנן אומר שהוא כדי שלא יבוא אדם לחפות על אשתו, שיעידו עליה שזינתה תחתיו ויאמר שנתן לה את הגט קודם לכן; ריש לקיש אומר שהוא כדי שהאשה או הבעל לא יתבעו זה מזה את פירות מקרקעי האשה, שניתנים לבעל כל זמן שהיא אשתו (גיטין יז, א).

מפת דרכים

חלק א: נפילת נשים הרבה, בפני אנשים הרבה

זיקה בארבעה אחים

"ארבעה אחין, שנים מהם נשואים שתי אחיות..."

בפרק זה מובאים כמה מקרים שבהם כמה יבמות נופלות בפני כמה יבמים. המצב יוצר ספיקות שונים בשאלה כיצד לדון אותם לעניין יבום. המקרה הראשון, מעלה את השאלה (שנידונה בפרק שני) האם יש זיקה או אין זיקה, שהרי שתי אחיות הנופלות בפני שני יבמים – אם יש זיקה וקיים קשר אישות לכל אחת מהנשים, הרי שהמייבם אחת מהן, נחשב למייבם אחות זקוקתו (השקולה לאחות אשתו, אם יש זיקה). כך הגמרא ממשיכה את הדיון בשאלת הזיקה ומציעה הצעות שונות בנושא.

מתוך דברים אלו הגמרא מתגלגלת לשאלות נוספות כמו: מהו מעמד בעלת מאמר (יבמה שלא נתייבמה בביאה אלא בקידושין) או בעלת גט (כזו שלא נחלצה); וגם, יבמה שהיתה מותרת ליבם ונאסרה וחזרה והותרה (במקרה שנשא את אחותה, ומתה). משם הגמרא ממשיכה לדון בדברי המשנה.

"שלשה אחין, שנים מהן נשואין שתי אחיות או אשה ובתה או אשה ובת בנה..."

המשנה מביאה מקרים בהם שנים מהאחים נשואים לשתי קרובות (אשה ובתה למשל), ודנה האם ניתן לייבם אחת מהן, ומצינו בזה מחלוקת חכמים ורבי שמעון לפי לימוד מן הפסוקים.

לאחר מכן מובאים מקרים נוספים העוסקים בקרבה שאסורה מדברי חכמים (שניות לעריות – איסור מצוה), וכן פסולי חיתון (איסור קדושה), ומקרים נוספים הנוגעים לנישואי אחים לקרובות.

המשנה מתייחסת למקרה שבו אחד האחים החל בתהליך היבום באמצעות מאמר (קידושין שאינם בביאה), ומת גם אחיו האחר, ונמצא שבאשת הראשון כבר התחיל יבום, ואשת השני נופלת לפניו ליבום, ושתי הנשים קרובות – הרי שאסור לו לייבם אף אחת מהן (שכל אחת היא קרובת זקוקתו). במקרה זה יש לדון: האם המאמר נחשב ליבום מלא או ליבום חלקי.

◀... מאמר קונה

"אלא מאמר לבית שמאי אינו קונה - אלא לדחות בצרה בלבד..."

מתוך הדיון האחרון, דנה הגמרא במחלוקת בית הלל ובית שמאי בשאלה האם **מאמר** (קידושין בלא ביאה) קונה מן התורה את היבמה, ומתמקדת בדעת בית שמאי לפיה המאמר קונה, ובהשלכות השונות שיש למאמר. השלכות שונות עשויות להיות למשל בהפרת נדרים, שבהם רק הבעל זכאי כלפי אשתו – האם כאשר נתן היבם מאמר יוכל להפר את הנדרים.

◀ מקרים נוספים

"שלשה אחין, שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית..."

המשניות ממשיכות למקרי ספק נוספים של כמה אחים וכמה נשים הנופלות ליבום, ודנה במסקנות השונות היוצאות מכל משנה.

◀ יבמה שנאסרה שעה אחת

"הרי זו אסורה עליו עולמית, הואיל ונאסרה עליו שעה אחת..."

המשנה מביאה מקרה מיוחד שבו אין היבם יכול לייבם את אשת אחיו הואיל ונאסרה עליו שעה אחת: אם שני אחים היו נשואים לשתי אחיות, ואחד נשוי לנכרית (אשה שאינה קרובה לשאר הנשים), ומת אחד מבעלי האחיות (ונפלה אחת האחיות ליבום), נמצא שבנקודה זו – היבמה אסורה על הנשוי לאחותה (משום ערות אחות-אשה), ומותרת לנשוי נכרית. גם אם לאחר מכן, מתה אחותה, והיבמה לא תהיה ערוה על מי שנשא את אחותה, וגם אם נתייבמה על ידי הנשוי נכרית ושוב נפלה ליבום – לעולם לא תוכל להתייבם על ידי מי שנשא את אחותה, **הואיל ונאסרה עליו שעה אחת**. הגמרא מרחיבה בדיון זה.

המשנה הבאה מביאה דין העוסק בגירושי ערוה (מי שהיא ערוה על אחיו) – האם הצרות חוזרות להיות מותרות ביבום. הגמרא דנה במשמעות הדבר לעניין זיקה.

חלק ב: ספק קידושין וספק גירושין

"וכולן שהיו בהן קדושין או גרושין בספק, הרי אלו הצרות חולצות ולא מתייבמות..."

בחלק זה, המשנה דנה במעמדה של הערוה ביחס לצרתה. כפי שנקבע בפרק ראשון, ערוה פוטר את הצרה מן היבום. לכן, יש להתבונן מה הדין כאשר יש ספק אם האח (שעתיד למות) קידש את הערוה – האם יש לדון את המקרה כאילו הערוה נתקדשה ופטורה צרתה מן היבום, או לא. וכך גם במקרה הפוך, שבו אדם היה נשוי לערוה (על אחיו) וספק אם גירש אותה.

דיון זה מתגלגל לשאלה: **מהו ספק קידושין ומהו ספק גירושין** והאם יש הבדל ביניהם.

חלק ג: גזירת בית

"גזירה שמא יאמר: בית אחד מקצתו בנוי..."

המשנה מביאה מקרי ספק נוספים שבהם נגזר שאין לייבם אשת אח ואשה שנעשה בה מאמר (על ידי אותו האח) יחד, כדי שלא יחשבו ש'בית אחד – מקצתו בנוי ומקצתו חלוץ', ודנה במשמעויות השונות העולות מכך.

לאחר מכן המשנה מביאה מקרה שבו שני אחים נשואים לשתי אחיות (וכל אחת מהן ערוה על אחי הבעל), וקובעת שאם מת אחד האחים, ולאחר מכן מתה אשתו של האח השני (האח החי) – נאסרת היבמה (אשת הראשון) לעולם. כלומר, אשת המת היתה אחות-אשה לשעה אחת, ופטורה מן היבום, ואין היא מתייבמת גם אם תמות אחותה ותפסוק מלהיות ערוה.

מתוך דיון זה, העוסק באשה שהיא גם **אשת אח** וגם **אחות אשה**, נכנסת הגמרא לדיון גדול העוסק ב**איסור חל על איסור**.

...< אין איסור חל על איסור

לב.

"וסבר רבי יוסי איסור חל על איסור?"

הגמרא נכנסת לדיון בדיון 'אין איסור חל על איסור', שפירושו, שאין שני איסורים חלים יחד בדבר אחד. הגמרא מביאה ברייתא שבה מחלוקת תנאים האם אשת אח שהיא גם אחות אשה – מתחייבים עליה משום שניהם או לא, ושיטת רבי יוסי היא שמתחייבים משום שניהם (ועל פניו סובר שאיסור אכן חל על איסור), ורבי שמעון חולק.

הגמרא מנסה לדייק באלו מצבים איסור חל על איסור, ומציעה הצעות שונות (איסור מוסיף, איסורים הבאים בבת אחת). לאחר מכן מובאת מחלוקת תנאים נוספת, בין רבי חייא לבר קפרא תלמידי רבי, בעניין זה: בזר ששימש במקדש בשבת למשל, שהרי העבודות נאסרו עליו במקדש משום זרות, וכן, מי שלא הותר בעבודות, הרי עבודות אלו הינן מלאכות שבת; וכן בבעל מום ששימש במקדש בטומאה. הגמרא מנסה לברר כיצד ניתן לצייר מצב שבו האיסורים חלים בבת אחת, והאם נחלקו בר קפרא ורבי חייא בדעת רבי יוסי, או בדעת רבי שמעון.

חלק ד: הבחנה

...< החלפת נשים

לג.

"שנים שקידשו שתי נשים, ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה..."

המשנה עוברת לעסוק בנושא אחר שהתגלגל ממקרי הספק שהופיעו במהלך הפרק: מה הדיון ב**החלפת נשים**. כאשר שני אנשים מחליפים נשותיהם, יש לדבר השלכות לעניין האיסור עליו הם עוברים, ולעניין קביעת זהות הנולד מהן. תחילה הגמרא דנה במעשה החלפת הנשים, ובשאלה האם ניתן להחזירן אל בעליהן המקוריים. הגמרא דנה בדיון שוגג ומזיד, והטועה בדבר מצוה.

...< דין הבחנה

לד.

"ומפרישין אותן שלשה חדשים, שמא מעוברות הן..."

מתוך הדיון על החלפת נשים, המשנה עוסקת ב**דין הבחנה**: תקופת זמן שבה האשה לא קריבה לבעלה, כדי לדעת אם נתעברה מהאיש שבא עליה. הגמרא דנה באפשרות העיבור בביאה ראשונה, ומתך כך באיסור השחתת זרע. לבסוף הגמרא עוסקת בקצרה בכהנות שהוחלפו, הנפסלות מן התרומה מפני הזנות.

פרק רביעי החולץ

מושגים

מבוא לפרק

ממזר

ממזר הוא וולד הנולד כתוצאה ממעשה עבירה, שנעשה בין אדם לאחת מהעירות האסורות עליו, מלבד הנדה (דברים כג, ג; יבמות מט, א; רמב"ם איסורי ביאה טו, א).

פגם זה של הממזר שייך גם בילדיו עד לסוף כל הדורות, וכל הנושא את הפגם לא יכול לבוא בקהל ולשאת ישראלית, אלא ישא ממזרת (רמב"ם שם).

על סדר הפרק

ממון המוטל בספק (לז):

נחלקו התנאים בממון המוטל בספק, מה דינו: חכמים אומרים שהמוציא מחברו עליו הראיה, והמוחזק אינו צריך להביא ראיה, וסומכוס אומר שיש לחלוק (בבא קמא מו, א). רש"י (בבא מציעא ב, ב ד"ה דררא דמומא) כתב שסומכוס דיבר רק במקרה שבכל אחת מההכרעות יהיה הפסד ממוני לאחד הצדדים, והתוספות (שם ד"ה היכא) כתבו שסומכוס דיבר במקרה שבו בית הדין מסופק באותו הממון בלי קשר לתביעה. הלכה כחכמים (רמב"ם נדקי ממון ט, ב), אך יש מקומות שבהם אף אחד מהצדדים לא מחזיק את החפץ, ושם מודים חכמים שיחלוקו (בבא מציעא ב, א; רמב"ם טוען ונטען ט, ז).

כלל גדול הוא, שהמוציא מחברו – עליו הראיה. כאשר אדם תובע את חברו והלה מחזיק במושא התביעה, על התובע להביא ראיה שחייב הנתבע, ולא על הנתבע הראיה שפטור. מקור דין זה בסברא (בבא קמא מו, ב), אך רש"י כותב שניתן ללמוד זאת מן התורה (גיטין מח, ב ד"ה המוציא; וכן בירושלמי סנהדרין ג, ח).

קניין פירות לבעל (לח):

בכל סוגי הנכסים שאשה מכניסה לבעלה, בין אם נכסי צאן ברזל ובין אם נכסי מלוג – הבעל רשאי לאכול את הפירות, כלומר, הרווחים, ולהשתמש בנכסים בחיי האשה (רמב"ם שם כב, ז), ובגמרא (כתובות מז, ב) מובא שטעם הדבר, כדי שלא יימנע מלפדותה אם תיפול בשבי, שהרי לא ידוע כמה פירות לקח ממנה ויהיה חייב על כל פנים לפדותה במחיר זה. בירושלמי (שם ד, י) מובא טעם אחר, שיצטרך הבעל לפקח על נכסי אשתו. [להרחבה ראה פרק ז: נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל]

מינוי מלך (מב):

מצוה מן התורה למנות מלך לעם ישראל (דברים יז, טו). הראב"ע (שם) כתב שהאמור בפסוקים הוא רשות ולא מצוה, והר"י אברבנאל כתב (שם) שאין הדבר רצוי, אולם רוב הראשונים מנו את המצוה (רמב"ם מלכים א, א; חינוך עא).

בטעמי מצות המינוי החינוך (שם) כתב שהמלך יקל על קבלת ההחלטות במחלוקות שונות, והרמב"ם (מלכים ד, י) כתב שלמלך תפקידים רוחניים ולאומיים, כיציאה למלחמה ועשיית משפט בעם.

אסור למנות מלך נכרי (סהמ"צ לא תעשה שסב; חינוך תצח), שנאמר בתורה (דברים יז, טו): "מקרב אחיך תשים עליך מלך". גר אינו ראוי להיות מלך אם אמו אינה ישראלית (קידושין עו, ב; רמב"ם מלכים א, ד). אין ממנים אשה למלכות (ספרי דברים שם; רמב"ם שם ה). אין ממנים בעלי אומנויות בזוויות למלכות (קידושין פב, א; רמב"ם שם, י).

אמנם, פגם זה אינו פסול לעניין כהונה, ולעניין עבודה, כי אם לפגום את המשפחה (שו"ת הרא"ש לב, טז; שו"ת מהרש"ל ו).

מדין תורה, ספק ממזר רשאי לבוא בקהל, אולם חכמים גזרו שלא יבוא ספק ממזרים בקהל (קידושין עג, א; רמב"ם שם, כא).

טבילה לשם עבדות (מה):

הקונה עבד כנעני מעובד כוכבים, וצריך לגיירו ולהטבילו – אם טבל לשם עבדות הרי הוא נכנס לעבדות, ואם טבל לשם חירות הרי זה בן חורין (יבמות מה, ב; רמב"ם עבדים ח, ט). יש שאומרים שצריך העבד לעשות את הטבילה בפני רבו (רמב"ם שם), ויש שאומרים שאין צריך (טור י"ד רסז).

הגמרא (שם) קובעת שעל האדון לתקוף את העבד כאשר הוא במים, כדי שתחשב לו הטבילה לשם עבדות: חלק מהראשונים הבינו שצריך האדון להטיל משא או מלאכה על העבד (רש"י שם מו, א ד"ה לתקפו; סמ"ג עשין פז), יש שהבינו שצריך להקפיד שטבילתו תהיה כראוי בלא חציצה (רשב"א שם ד"ה הא דאמרין בשם ר"ח), ויש שהבינו שצריך לאחוז בו ולשקעו במים כדי שיהיה ניכר שטבילתו לשם עבדות (מאירי ופסקי ר"ד שם).

בישולי עכו"ם (מו):

גזרו חכמים שלא יאכלו ישראל דבר שבישלו גויים (עבודה זרה לה, ב; רמב"ם מאכלות אסורות יז, ט). שני טעמים עיקריים נאמרו בגזירה זו: שלא יתערבו בגויים וישאו בנותיהן (רש"י שם ד"ה והשלקות; תוספות שם לו, ב ד"ה והשלקות), ושלא יאכילנו דבר טמא (רש"י שם לח, א ד"ה מדרבנן).

בגמרא מובאים דברים שונים שאינם נאסרים משום בישולי גויים: דברים הנאכלים כמו שהם חיים בלא בישול – אם נתבשלו אינם נאסרים; וכן דבר שאין עולה על שולחן מלכים, שאינו חשוב (שם לח, א; רמב"ם שם, יד-טו).

יין נסך (מו):

יין שנתנסך לשם עבודה זרה – הרי הוא אסור בהנאה (עבודה זרה כט, ב; רמב"ם מאכלות אסורות יא, א). הניסוך הוא זריקת היין לשם העבודה הזרה בפניה (תוספות שם ד"ה יין; ריטב"א שם), או שניסך על הקרקע בפניה (תמים דעים קג).

סתם יינם של גויים – יש שאמרו שחוששים שנתנסך לעבודה זרה (רמב"ן שם לו, ב ד"ה ואיכא), ויש שאמרו שאין חוששים שנתנסך (תוספות ר"ד שם כט, ב), ועל כל פנים, נאסר סתם יינם באכילה ובהנאה מדברי חכמים (רמב"ם שם, ג). הגמרא (שם) מבארת שסתם יינם נאסר משום בנות הגויים, שלא יבואו ישראל להתחתן איתן, ויש שאמרו שכך גזרו בראשונה רק על אכילה, אך מתוך שהורגלו לנסך לעבודה זרה, נאסר גם בהנאה (ראב"ד שם לח, ב ד"ה הלכך).

אין דנין אפשר משאי אפשר (מו):

לא ניתן ללמוד דין בדבר שבו ישנה מציאות אפשרית רחבה, מדבר שבו המציאות לא אפשרית כלל.

למשל, הגמרא (יבמות סא, ב) מביאה את דין פריה ורביה לפיו צריך שאדם ילד זכר ונקבה, לפי בית הלל, ולמדו מבריאת העולם – שם היו רק זכר ונקבה. ובית שמאי חולקים, וקובעים שהמצוה היא להוליד שני זכרים, ואין ללמוד מבריאת העולם, לפי שבבריאת העולם מציאות שבה אין זכר ונקבה היתה בלתי אפשרית. דוגמא זו עוסקת בסברא, אולם נכון הכלל גם בדרשות שהתורה נדרשת בהן (יבמות מו, א; תמורה יח, ב).

דין יכיר (מז).

אדם נאמן לקבוע את מצב בנו, למשל, אם הוא בכור, חלל או ממזר. דין זה נלמד ממשפט הבכורה, שם כתוב (דברים כא, ז): "כי את הבכור בן השנואה יכיר ללית לו פי שנים". הדין שנוי במחלוקת רבי יהודה וחכמים, והלכה כרבי יהודה שהאב נאמן (בבא בתרא, קכח, ב; רמב"ם איסורי ביאה טו, טז).

הרא"ש כתב שהאב נאמן להכיר את בנו, על אף שהוא קרוב וקרוב אינו נאמן להעיד, מפני שאין אף אדם אחר שיכול להכירו מלבד האב (שו"ת הרא"ש נב, ב).

אשת יפת תואר (מח).

אשת יפת תואר הוא כינוי לאשה הנשנית במהלך מלחמה, ואחד מישראל חושק בה. התורה ציוותה (דברים כא, יד). אחר שיבוא עליה, יש לגייר אותה, ואם אינה רוצה להתגייר היא יושבת במשך תקופה של ירח ימים, מתאבלת על הוריה, מגלחת שערה ומגדלת ציפורניה (רמב"ם מלכים ח, ג).

בטעם המעשים שעושה בגופה, רש"י כתב (דברים שם) שהוא כדי שתתנוול עליו, והרמב"ן כתב (שם) שהוא ממנהגי האבלות על משפחתה. בטעמי התקופה בה יושבת אשת יפת תואר, כתב הראב"ע (שם) שהוא משום כבוד המת, הרמב"ם כתב (מורה הנבוכים ג, מא) שהוא משום חמלה עליה, והרמב"ן כתב (שם) שהוא כדי שתעקר העבודה הזרה מלבה לגמרי.

מפת דרכים

חלק א: ספקות בזרע המת

לה: חליצת מעוברת

"חולץ ליבמתו, ונמצאת מעוברת וילדה .."

יתכנו מקרים שבהם אנו מסתפקים במצות היבום: כאשר נולד לאשת המת ילד – אך אין זה ברור אם בנה הוא בנה מהיבם או לא. כמו כן, יש להסתפק במקרה שבו שאשה מעוברת, ואין זה ידוע אם היא תלד את העובר או לא. על פניו, הדבר משפיע על חליצה למעוברת – אם לבסוף העובר ימות – יתברר שהחליצה נעשתה כראוי. אכן נחלקו בדבר רבי יוחנן וריש לקיש, בחולץ למעוברת ולבסוף הפילה.

לאחר שדנה הגמרא בדיון זה ומציינת באופן חד פעמי את ההכרעה כריש לקיש ולא כרבי יוחנן, היא מביאה כמה דינים הלכתיים שהלכה כריש לקיש.

לו: ולד של קיימא

"שמא יהא ולד בן קיימא, ונמצא אתה מצריכה כרוז לכהונה .."

לאחר הדיון במעוברת, יש לדון אודות הולד עצמו, ולהסתפק האם באופן כללי הוא עשוי לחיות. הגמרא קובעת באופן ברור שהמייבם אשה מעוברת ונולד לה ולד – אם הוא בן קיימא ועשוי לחיות – עליו לגרשה מיד.

לצד דיון הזה, הגמרא מביאה דיון מקביל העוסק בנישואין לאשה מעוברת ואשה המניקה – האם עליו לגרש את האשה.

לז: בין המת ליבם

"ראשון ראוי להיות כהן גדול, ושני ממזר מספק..."

משם ממשיכה הגמרא לדון בדברי המשנה העוסקים ביבמה שנולד לה ולד, ויש להסתפק האם היא התעברה מבעלה הראשון (המת) או מהשני (היבם). השלכות לספק זה ישנן במעמד הנולד לענייני כהונה וממזרות, וכן לעניין ירושה והחזקה בנכסים.

מתוך דיון זה, המשנה הבאה עוסקת בנכסיה של היבמה במקרים בהם יש ספקות – מיהו יורשה.

לבסוף הגמרא דנה במעמד היבמה לעניין גירושה וקידושה על ידי היבם.

חלק ב: מדיני המצוה

לט: קדימות במצוה

"מצוה בגדול לייבם, לא רצה - מהלכין על כל האחין .."

המשנה מעלה לראשונה את הדיון בדבר הקדימות ביבום: האם הגדול קודם לקטן, והאם יבום של זה עדיף על פני חליצה של זה. מתוך דיון זה, מתעוררת באופן כללי השאלה האם מצות יבום קודמת למצות חליצה.

דין זה מתרחב לשאלה של מצב הדור, ותופעות דומות, שבהן המעשה היתה אפשרי בתחילה והוגבל בהמשך.

מ. נחלת המת

"החולץ ליבמתו - הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה.."

לאחר הדיון על הקדימות במצוה, דנה המשנה בענייני נחלת המת, וירושת היבם אותה. הגמרא מדייקת בפסוקים ודנה בהם.

מ. קרובות החלוצה והיבמה

"החולץ ליבמתו - הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו.."

המשנה עוברת לדון במעמדה של החלוצה מהבחינה המשפטית: **אסור לבוא על קרובות החלוצה**, והגמרא דנה האם גזרו לחלוצה גזרת שניות לעריות.

לאחר מכן המשנה דנה בנישואין לאחותה של שומרת יבם (טרם נתייבמה) – האם חולצים לה, וכן במצב שבו היה נשוי לזמן מה לאחותה (כגון שגירשה). במצבים אלו עשוי להתרחש מצב של **הותרה ונאסרה וחזרה והותרה**, למשל, אם נשא את אחות יבמתו (ונאסרה היבמה עליו מדין אחות-אשה), ומתה האשה (אחות יבמתו) – חזרה והותרה היבמה, ודנה הגמרא מה דינה.

מא. חלק ג: דין הבחנה

"היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם - עד שיש לה שלשה חדשים."

חלק זה קשור לחלק הראשון שנידון בפרק זה. כדי למנוע מצבים שבהם אין ידוע למי שייך הזרע והאם הולד הוא מהבעל המת (הראשון), או מהיבם, קבעו תקופת זמן שבה אין האשה חולצת ומתייבמת, והיא נקראת '**הבחנה**'. את ההלכה הזו מרחיבה המשנה לשאר המקרים בהם אשה מתאלמנת או מתגרשת – כדי לא להגיע למצב של ספק בולד.

הגמרא דנה בדין זה בהרחבה ומסתפקת במקרים מיוחדים.

במהלך הגמרא מובא דיון על כללי פסיקת הלכה במשניות שבהן מופיעות מחלוקות, ו'סתם' – פסיקה ללא הבאת האומר, או חולק בנושא.

מג. איבול אלמנה

"ארבעה אחין, שנים מהם נשואים שתי אחיות..."

הגמרא דנה בסופה של המשנה העוסקת ב**אלמנה ובתקופת אבלותה**. הגמרא מעמידה את דיני אבלותה של האלמנה אל מול דיני האבלות של שבע שחל בו תשעה באב, ומחדדת את ההבדלים בין סוגי האבלות.

מג: חלק ד: עוד מדיני המצוה

"ארבעה אחין נשואין ארבע נשים, ומתו, אם רצה הגדול שבהם לייבם את כולן - הרשות בידו..."

המשנה מביאה מדיני המצוה, שיכול אדם אחד לייבם כמה נשים של אחים שונים, וכן שיבום של אחת מכמה נשים (של איש אחד) פוטר את השאר מן היבום והחליצה.

הגמרא מרחיבה ברשות לייבם כמה נשים ומביאה שמיעצים לו הזקנים אם כדאי לו לשאת את האשה. בהמשך הגמרא מתייחסת לייבום של כמה בתים (של כמה נשים שנשואות לאיש אחד), וכן לעובדה שאין מייבמים אחת וחולצים לשניה. הגמרא מנמקת את קביעת המשנה שיש להעדיף לחלוץ למי שגם כך פסולה מן הכהונה (כגון שהיתה גרושה מקודם), שלא יחלוץ לכשרה ותיפסל לכהונה.

חלק ה: ממזר

מד. ממזרות ותפיסת קידושין

"המחזיר גרושתו, והנושא חלוצתו, והנושא קרובת חלוצתו - יוציא, והולד ממזר..."

המשנה מגדירה הגדרות ראשוניות ל**ממזר**, שהוא הנוול מעבירה ופסול מלבוא בקהל (ולשאת בת ישראל). המשנה מתייחסת לשני איסורים עיקריים: מחזיר גרושתו (אחר שנישאת לאיש אחר וחזרה להיות פנויה), ונושא חלוצתו (יבמתו שחלץ לה).

הגמרא מבררת מהו מעמד קרובות הגרושה והחלוצה – האם גם הן אסורות, ומהו תוקף האיסור. לאחר מכן הגמרא דנה לעומק בכל הקשור לממזרות ולמחלוקות העיקריות שבה, על בסיס מחלוקת התנאים שבמשנה הבא: האם ממזרות נוצרת מאיסורים המחייבים כרת, או שהיא נוצרת מכל סוג של איסור ביאה (חייבי לאוין). הגמרא מתעסקת בדרשות הפסוקים הנוגעות לעניין, והלמדות מאיסור אלמנה לכהן גדול (שם הבהן פגום לכהונה – חלל), וכן במעמד הנולד מעבירה לעניין כהונה.

מתוך הדברים, הגמרא מנסה לברר את מעמד הנולד מעכו"ם שבא על בת ישראל: האם זהה הוא לנולד מחייבי כריתות (היות ואין הקידושין תופסים בעובדי כוכבים), או שמא זהה הוא לנולד מחייבי לאוין. לאחר מכן, מתברר דינו של מי שחציו עבד וחציו בן חורין לעניין קידושין.

←... טבילת עבד כנעני

"הלוקח עבד מן העובד כוכבים, וקדם וטבל לשם בן חורין - קנה עצמו בן חורין..."

מתוך הדיון בעניין עובדי כוכבים הגמרא נכנסת לכמה סוגיות הנוגעות לעובדי כוכבים, לגיורם, ולגיור עבד כנעני. תחילה הגמרא דנה באפשרות של מינוי עובד כוכבים ועבד למלכות, ומביאה דרשת פסוקים בנושא.

לאחר מכן הגמרא דנה בטבילה לשם טהרה – האם היא מועילה גם לגרות. משם הגמרא דנה בטבילתו של עבד כנעני, שהרי ישראל הקונה עבד כנעני (גוי שאינו ישראל) – עליו לגיירו ויתחייב העבד במצוות כאשה, ונעשה העבד ישראל גמור בעת שחרורו. הגמרא מבארת כי העבד צריך לטבול לשם עבדות, ואם קדם וטבל לשם חירות – הרי הוא בן חורין, ולכן צריך האדון לעשות מעשה אדנות בעבד.

הגמרא מביאה סדרה של אמירות הנוגעות לגויים, גרות וממזרות, ועוסקות בין השאר באיסורי יין נסך ובישולי גויים.

←... גירות

"טבל ולא מל, מל ולא טבל - אין גר, עד שימול ויטבול..."

הגמרא עוברת לדון בתהליך הגיור שכולל טבילה, מילה, קבלת מצוות והקרבת קרבן. הגמרא מביאה מחלוקת תנאים בשאלה: אלו ממרכיבי הגירות מעכבים, ואלו מהמרכיבים אינם מעכבים, ולדעת חכמים כל המרכיבים מעכבים מלבד הקרבן. הלימודים מתבססים על לימוד מאבות האומה. לאחר מכן הגמרא מביאה דינים נוספים הקשורים למילה, כמו הצורך בבית דין בתהליך הגיור, וכן האפשרות להתגייר בלילה.

הגמרא ממשיכה לדון בנאמנות אדם שאומר על עצמו שהתגייר, ובדבר אדם שהתגייר בינו לבין עצמו.

לאחר מכן מוצג בגמרא סדר הגיור, ומה מודיעים הדיינים למתגייר, ועניין דחייתו, ועניין קבלת המצוות. וכן מביאה הגמרא את דין הגירות שטובלת. הגמרא חותמת את הדיון בידי עבדים וטבילת גר ועבד כנעני, ועוברת לדון בקניין עבד מן הגויים.

←... אשת יפת תואר

"ובכתה את אביה ואת אמה - ר' אליעזר אומר: אביה - אביה ממש, אמה - אמה ממש..."

הגמרא עוברת לדון בעניינה של אשת יפת תואר, שהיא הנשנית במלחמה וישראל נושא אותה. הגמרא בתחילה מביאה את דברי התנאים אודות גיורה, ולאחר מכן מביאה מחלוקת תנאים בדבר דיניה השונים: ניוול המראה, ומשך זמן האבלות שלה.

←... גירות עבד כנעני

"מקיימין עבדים שאינם מלין..."

הגמרא חוזרת לדון בענייני גיור של עבד כנעני, ומביאה מחלוקת תנאים בשאלה: האם ניתן לקנות עבד מבלי שימול ויקבל עליו עול מצוות. נחלקו בדבר רבי עקיבא ורבי ישמעאל, ודנו בדרשות הפסוקים, שהתורה ציוותה על מנחת העבד ולכאורה אין צריך לחדש את הדבר, שהרי העבד חייב במצוות.

←... ממזרות ותפיסת קידושין

"איזהו ממזר? כל שאר בשר שהוא בלא יבא..."

המשנה הבאה מביאה את מחלוקת התנאים העיקרית בהגדרת הממזר, שנידונה כבר בתחילת החלק. הגמרא מנמקת את שיטות התנאים, ומביאה מקרים שבהם על אף שיש איסור כרת, ושאר איסורים – תופסים הקידושין: באיסור נדה, בסוטה, ובשומרת יבם (אשה שצריכה יבום מאחי בעלה, וקידשה אדם אחר). לבסוף הגמרא מביאה מעשה במציאת מגילת יוחסין הקשורה לענייני ממזרות, ודרכה הגמרא מרחיבה בסיפורם של ישעיהו ומנשה המלך.

מה:

מו:

מח:

מח:

מט:

פרק חמישי רבן גמליאל

מושגים

מבוא לפרק

זה מעין חליצה ופסולה על כל האחים וכך גם צרותיה, ואינה מותרת עד שיחלוץ לה (רמב"ם יבום וחליצה ה, א).

בעילה פסולה וחליצה פחותה

אם נתן אחד האחים מאמר או גט ליבמה, אין לאחים האחרים לייבם את היבמה, ומי שייבם הרי זה בעל 'בעילה פסולה', ואין היא נחשבת ליבום להתיר את צרותיה, וכן אם בעל את יבמתו כאשר הוא עצמו נתן לה גט. וכן במקרה שבו חלץ לבעלת גט או לבעלת מאמר, הרי זה חלץ 'חליצה פחותה' ואין היא מועילה להתיר את צרותיה (יבמות נ, א; רמב"ם יבום וחליצה ה, ט-יג).

מאמר וגט ביבמה

הבא על יבמתו קנאה, אלא שתיקנו חכמים שיעשה היבם מעשה קידושין קודם לכן, וקידושין אלו מכונים 'מאמר' (יבמות נא, ב; רמב"ם יבום וחליצה ב, א).

נחלקו בית הלל ובית שמאי האם מאמר קונה מן התורה, והלכה כבית הלל שמאמר אינו קונה (יבמות כט, א), אלא שתיקנו חכמים שיהיה בו מעין קניין להצריכה גט (רמב"ם יבום וחליצה ה, ב).

גם לגט אין מעמד מן התורה, שהרי מן התורה יבם הרוצה להתיר את יבמתו לשוק צריך לחלוץ לה, אלא שתיקנו חכמים שהנותן גט ליבמתו, הרי

מפת דרכים

מאמר וגט ביבמה

◀ מעמד המאמר והגט

"רבן גמליאל אומר: אין גט אחר גט, ולא מאמר אחר מאמר..."

פרק זה עוסק בעשיית מאמר וגט ביבמה: על אף שבאופן עקרוני המבקש לכנוס ביבמה צריך לבוא עליה, והמבקש להוציא את היבמה חולץ לה – ישנו מעמד מיוחד **למאמר** (מעין קידושין) ו**לגט** (שטר גירושין). המשנה מציגה את רצף התקנות הנוגעות למאמר וגט ביבמה: מהי גזירת חכמים בעניין, למשל, מי שנתנו לה גט – האם מותר לאחים האחרים לייבמה, או מי שנתנו לה מאמר וחלצו לה – האם צריכה היא גט.

נחלקו חכמים ורבן גמליאל האם יש משמעות **למאמר שניתן אחר מאמר** (למשל, על ידי שני אחים), וכן **לגט אחר גט**. הגמרא מסבירה את מחלוקתם. יתכן לתלות מחלוקת זו בשאלה שנחלקו בה בית הלל ובית שמאי: האם מאמר קונה מן התורה.

◀... סדר היבום

"עשה מאמר ובעל - הרי זו כמצותה..."

מתוך העיסוק במאמר ביבמה, הגמרא מביאה את **סדר היבום** הרצוי, הכולל **קידושין במאמר ויבום לאחריהם**. היות ומעשה בעילת יבמה ללא קידושין נחשב למעשה מגונה, הגמרא מציינת שהיו שהלכו על מעשים כאלו, ומביאה סדרה של מעשים דומים שהיו מלקים עליהם מחמת גנותם.

הגמרא עוסקת בשני סוגי קידושין, שעשויים להתאים גם כמאמר ביבמה: **קידושי כסף וקידושי שטר**. בנוסף מביאה הגמרא את תוכן השטר, וכן שטר כתובת יבמה (שבו מתחייב היבם בכתובה), ומשם הגמרא עוסקת בגט ביבמה: גט שיש בו בעיות, תוכן, גט כנגד מאמר שניתן (שהרי הנותן מאמר צריך לתת גט כנגדו), וגט כנגד הזיקה (הרוצה לדחות יבמה ולא לייבמה).

◀... לשם אישות ולשם יבמות

"רבי אומר: אם קדשה לשום אישות - צריכה הימנו גט, לשום יבמות - אין צריכה הימנו גט..."

במהלך העיסוק בסדרם של מעשים – גט ומאמר ביבמה, הגמרא מביאה מקרה שבו חלץ היבם ליבמה, ולאחר מכן עשה בה מאמר (קידש אותה). מתוך הדברים הגמרא נכנסת לשאלה, האם יבם שחלץ יכול לשוב ולקדש את אשת אחיו. אולם הגמרא אינה מסתפקת בזה, ומחלקת בין שני סוגי מעשים: קידושין **לשם אישות** (של אשה פנויה), וקידושין **לשם יבמות** (של יבמה), אשר ברור שקידושין לשם יבמות במי שנחלצה זה מכבר – אלו קידושין גרועים. הגמרא משווה מעשים אלו למעשים הנעשים לשם קניין, ושלא לשם קניין.

"בן עזאי אומר: יש מאמר אחר מאמר בשני יבמין ויבמה אחת..."

הגמרא ממשיכה לדון בגזירות השונות הנוגעות למאמר וגט ביבמה, ומבארת את טעמי הגזירות השונות.

פרק שישי הבא על יבמתו

מושגים

מבוא לפרק

הערה

הערה היא תחילת הביאה, ובעת ההערה מתחייבים באיסור ביאה (יבמות נג, ב; רמב"ם איסורי ביאה א, י). יש מהאמוראים שאומרים שהערה היא נשיקת האבר, ויש שאומרים שמדובר בהכנסת העטרה, וכך נפסק להלכה (יבמות נה, ב; רמב"ם שם).

לעניין קידושי ביאה, יש מהראשונים שאמרו שדי בהערה רק אם התכוון המקדש להערות בלבד מתחילה, אולם אם התכוון לגמר ביאה – אינו קונה עד גמר ביאה (תוספות קידושין י, א ד"ה כל).

פסול לכהונה

הכהנים הזכרים אסורים לישא כמה נשים, מפני קדושתם, ואלו הן: הזונה, החללה, החלוצה והגרופה (ויקרא כא, ז; רמב"ם איסורי ביאה י, א). כהן גדול אסור גם לשאת אלמנה, ומצוה עליו לשאת בתולה (ויקרא שם יג-טו; רמב"ם שם).

יש מהראשונים שכתבו שהכהן הנושא את אחת מהאסורות עליו, עובר גם על המצוה "קדשים יהיו" (ויקרא כא, ו), שהיא מצות קדושת הכהנים (תוספות יבמות פד, א ד"ה והא), ויש שמדבריהם מתבאר שאין איסור זה מכלל מצות הקדושה (רש"י שם ד"ה והא).

כהן הנושא את אחת מהאסורות עליו, אינו עובד במקדש עד שייזור הנאה מאותה שקידש על דעת רבים, כדי שלא יוסיף לחטוא (בבבא קמא, ב; רמב"ם ביאת המקדש ו, ט). יש שכתבו שפסול זה הוא מן התורה היות ונפגעה קדושת הכהן (שו"ת הרא"ם נט).

פריה ורביה

מצוה על האדם להוליד ילדים, שנאמר (בראשית א, כח): "פרו ורבו". בגדרה נחלקו בית הלל ובית שמאי, והלכה כבית הלל שקיומה הוא בהולדת זכר ונקבה (יבמות סא, ב; אישות טו, ד). למצוה זו מצטרף טעם המבוסס על הפסוק (ישעיהו מה, יח): "לא תהוהו בראה, לשבת יצרה" – מיעדי האדם ליישב את העולם, שלכך נוצר.

נחלקו התנאים אם אשה מחוייבת במצות פריה ורביה, והלכה כחכמים, שאינה מחוייבת (יבמות סה, ב; רמב"ם אישות טו, ב). אמנם, הר"ן כתב בתשובותיו שאשה אמנם אינה מחוייבת, אך אם הולידה ילדים ודאי קיימה מצוה (שו"ת הר"ן, לב).

יש מהאחרונים שכתבו שעיקר המצוה הוא בתוצאה: העובדה שקיימים ילדים והעולם מיושב (מנחת חינוך א, ב); ויש שכתבו שעיקר המצוה הוא במעשה הבעילה המביא להבאת ילדים (אגרות משה אה"ע ב, יח).

סירוס

אסור מן התורה לסרס זכרים מכל בעלי החיים (ויקרא כב, כד; רמב"ם איסורי ביאה טז, י). יש מי שהבין את האיסור כקשור למצות פריה ורביה, ולאפשרות לקיימה, ולפיכך אין איסור סירוס בנשים, שפטורות מפריה ורביה (רש"י שבת קיא, א ד"ה אלא באשה; יראים שמב), ויש מי שהבין שאין קשר בין מצוה זו לפריה ורביה, ובנשים לא שייך סירוס מטעמים אחרים (תוספות שם ק, בד"ה והתניא; רמב"ן ורשב"א שם).

יש מי שאומר שהשונה סם המעקר – אינו עובר על איסור היות ואינו נוגע באיבר הרבייה (שלטי גיבורים שבת כד, ב), אך לדעת רוב הראשונים יש בזה איסור, הגם שאין לוקים עליו (רמב"ם שם, יב; חינוך רצא).

על סדר הפרק

חמישה דברים (נד).

אדם שחבל בחברו מתחייב לשלם לו חמישה דברים: נזק, צער, ריפוי, שבת, ובושת (בבא קמא פג, ב; רמב"ם חובל ומזיק א, א).

תשלום הנזק הוא התשלום על החוסר שהמזיק יצר, אם קטע איבר למשל – אומדים את שווי האיבר; את תשלום הצער אומדים בממון שהיה מוכן אדם שישלמו לו כדי שיצטער כך; תשלום הריפוי כולל את הטיפולים השונים אותם צריך הניזק לעבור כדי להירפא; תשלום השבת ניתן כנגד העבודה שהניזק יכול היה לעבוד והחבלה הגבילה אותו; תשלום הבושת ניתן כנגד הבושה שחווה הניזק מהנזק, ואין המזיק חייב בתשלום זה עד שיתכוון (יבמות נד, א; בבא קמא פ, ב; רמב"ם שם, ט), אלא שנחלקו הראשונים במה הוא מתכוון: יש מהראשונים שכתבו שהמתכוון לעשות מעשה מתחייב (טור ח"מ תכא), ויש שכתבו שאינו מתחייב עד שיתכוון לרעתו של הניזק (מהרש"ל בבא קמא ב, לט).

אתנן זונה ומחיר כלב (נט).

אסור להביא קרבן מדבר ששימש 'אתנן זונה', ו'מחיר כלב' (דברים יט, כג). 'אתנן זונה' הוא תשלום ששולם עבור זנות, ו'מחיר כלב' הוא תשלום ששולם לקניין כלב. האתנן נאסר גם לבניין המקדש (תמורה ב, ב; איסורי מצבח ד,

יח), ועל אף שהותר לבניין שבהר הבית, מדברי חכמים אסרוהו, וכן לשאר תשמישי קדושה (תוספות עבודה זרה יז, א ד"ה מהו).

כל מה שנאסר באתנן זונה ומחיר כלב הוא רק גוף התשלום, כגון אם שילם בהמה – אסור להקריבה, אולם אם נעשה בתשלום שינוי או חליפין – מותר להשתמש בהם לקרבן (תמורה ל, ב; רמב"ם איסורי מצבח ד, יד-טו).

בטעם איסור האתנן, כתב הרמב"ן (דברים שם) שיתרחק האדם מן הזנות, והחינוך כתב (תקעא) שלא יהרהר בזנות בזמן ההקרבה. בטעם איסור מחיר הכלב, כתב הראב"ע (דברים שם) שהוא דבר בזוי להקרבה, והחינוך כתב (שם) שנאסר כדי להרחיק את האדם ממדותיו של הכלב.

אונס (ס).

אדם שאנס נערה בתולה חייב בקנס של חמישים סלעים (דברים כב, כח-כט; רמב"ם נערה בתולה א, א). יש שאומרים שאף האונס שלא כדרכה נחשב אונס ומתחייב בחיובי האנס (ראב"ד שם, ח; חינוך תקנ; תוספות יבמות נט, ב ד"ה אלא).

חובה על האונס לשאת את האנוסה, וכופים עליו שתהיה אשתו כל ימיו. אולם אם הנערה או אביה לא רוצים בנישואין אלו – אין הוא נושא אותה (רמב"ם שם, ג).

טומאת אהל (סא.)

אחד האופנים בהם המת מטמא הוא טומאת אהל (ויקרא יא, לח). טומאת אהל אפשרית כאשר האדם מאהיל מעל המת, או שהמת מאהיל על האדם, או שהאדם והמת מצויים תחת אהל (רמב"ם טומאת מת א, י).

הרמב"ם פוסק (טומאת מת א, יג) שגוי אינו מטמא באהל, לפי שאין אומות העולם קרויים אדם, ובתורה נכתב "אדם כי ימות באהל" (יבמות סא, א). התוספות (שם ד"ה ממגט) לעומת זאת פוסקים שגוי מטמא באהל. הרשב"א (שו"ת הרשב"א א, רמב) קובע שישראל מומר נידון כישראל לענין טומאת אהל.

חזקת ג' פעמים (סד:)

דבר שקרה שלוש פעמים – מחזיקים שכך ימשיך לקרות. דוגמאות לדבר: שור תם שנגח שלוש פעמים ונעשה מועד (בבא קמא, כג, ב), וסת של אשה הנקבעת בשלוש פעמים (מדה סג, ב), ושלושה אחים שמתו מחמת מילה – אין מלים את הרביעי (יבמות סד, ב). בחלק מהמקומות נחלקו רבי ורשב"ג אם צריך שיישנה הדבר שתי פעמים או שלוש פעמים (יבמות שם).

בחלק מן החזקות ניתן לחקור האם ההתרחשות החוזרת היא סימן לכך שטבעו של דבר – כך הוא, או האם ההתרחשות החוזרת יוצרת את התכונה החוזרת (טור או"ח קיד, מחלקת מהר"ם ור"פ).

מפת דרכים

חלק א: אופני הבעילה

נג: כוונה ביבום

"הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד"

המשנה מתחילה דיון במצות היבום, ושוללת את הצורך בכוונה בעת הבעילה: בין אם חשבו הבעל והבעלת שאינם עושים מצוה, ואף אם חשבו שעושים עבירה (כגון שהאשה סבורה היתה שבעלה חי) – הרי האשה נתייבמה וקנויה ליבום. הגמרא מרחיבה את הדברים ובוחרת את האפשרות של אונס ביבום, שהרי אין אדם נאנס לבוא על אשה. משם הדיון מתפתח לאופן הבעילה ולמצבים שונים המבטאים רמות כוונה שונות.

נד: העראה

"אחד המערה ואחד הגומר"

הגמרא ממשיכה לעסוק בדברי המשנה, שעוברים לדון באופני הבעילה בכל דיני התורה, ומתמקדת במושג 'העראה' (מגע של איברי הרבייה). הגמרא מנסה להביא ראיה לכך שבכל דיני התורה השונים, ובפרט באיסורי עריות, ההעראה היא הבעילה, והיא המחייבת בעונש.

הגמרא מתגלגלת לפרטי איסורי העריות השונים, וזנה בין השאר באיסור אחות, בניסיון לברר באיזו אחות מדובר (מן האב או מן האם). לאחר מכן הגמרא עוברת לדון באיסורי עריות נוספים.

בהמשך הגמרא עוסקת בעונשים שבעריות: אדם ששגג בעריות ונעלם ממנו האיסור – האם הוא מתחייב על כל אחת ואחת או שמתחייב באיסור אחד. בנוסף הגמרא מבארת מהו עונש הכרת.

לאחר מכן הגמרא ממשיכה לדון בהעראה לענין חייבי לאוין (איסורים שאינם איסורי עריות), ומתגלגלת לדינים נוספים כמו: בעילת מת, קינוי לאשה באופנים שונים (אדם שמזהיר את אשתו מלשהות עם איש אחר, אך אינו מזהיר מבעילה, אלא מקרבה מסוג אחר), מה היא בעילה שאוסרת אשה לבעלה, וכן ענין שפחה חרופה. לבסוף הגמרא דנה בשאלה: מהו השלב שבו מתרחשת ההעראה.

נו: קניין היבם

"מאי קנה? רב אמר: קנה לכל, ושמואל אמר: לא קנה אלא לדברים האמורים בפרשה..."

המייבם אשה, הרי זה כונס אותה להיות אשתו. אמנם, נחלקו האמוראים לאלו עניינים קנה היבם את היבמה: האם הוא יכול להאכילה בתרומה, ולהפר נדריה ולירש אותה כאשתו, והיא שיטת רב, או שלא קנאה אלא לירש את נכסי אחיו ולפוטר מן היבום (שהם דברים הכתובים בפרשה) ותו לא, והיא שיטת שמואל.

הגמרא מבארת באלו מקרים נחלקו רב ושמואל. עיקר הביאור מסתמך על התפיסה, שאשה שהיתה נשואה לכהן (ואכלה בתרומה), אם נתייבמה – סביר שתוכל להמשיך ולאכול בתרומה. משם הגמרא נכנסת לשאלה דומה, העוסקת בכהן שאירס אשה ונתחרש – האם אוכלת האשה בתרומה, והאם בנה מן הכהן מאכיל אותה (שהרי חרש אינו נושא אשה אלא מתקנת חכמים, אך לא מן התורה).

"אשת ישראל שנאנסה, אע"פ שמתרת לבעלה - פסולה לכהונה..."

מתוך הדיון על איסורי עריות, הגמרא דנה במעמדה של **אשה שנאנסה להיבעל**, שלא לרצונה – אין היא נאסרת לבעלה כאשר שזינתה, אולם היא נפסלת לכהונה. הגמרא עוסקת בדרשות הפסוקים, ומבארת מעט מאיסורי הנישואין לכהן.

חלק ב: פסול לכהונה

◀ אכילת תרומה לפסולות

"אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, מן האירוסין - לא יאכלו בתרומה..."

בחלק זה נידון מעמדן של **הפסולות לכהונה**, כגון האלמנה לכהן גדול, והגרושה והחלוצה לכהן הדיוט – האם מותר להן לאכול בתרומה. המשנה מביאה מחלוקת תנאים, במקרה שבו האשה נתאלמנה (קודם נישואיה לכהן גדול) או נתגרשה (קודם נישואיה לכהן הדיוט) מן האירוסין. הגמרא מרחיבה בדיון ומבארת אותו ביתר דיוק.

לאחר מכן, הגמרא דנה במצב שבו האשה כשרה לכהונה (כגון שהיתה בת ישראל), אך **הכהן פסול** מלבוא בקהל משום שהוא **פצוע דכא** (אדם שנפצע באיבר הרבייה): האם גם במצב זה הכהן מאכיל את האשה בתרומה. הגמרא מנסה לתלות את השאלה במחלוקת שהוצגה במשנה, ומבררת את השאלה.

מתוך דברים אלו הגמרא דנה בשאלה דומה, העוסקת בכהן פצוע דכא שנושא בת גרים. יש לברר **האם פצוע דכא כהן עומד עדיין בקדושתו**, ואסור בבת גרים, או שפציעתו מורידה מקדושתו, ומותר בבת גרים. כמו כן, הגמרא מבררת מהו מעמד הגרים (האם הם בכלל ה'קהל', לעניין פסולי ביאה בקהל).

הגמרא דנה בשאלה הקשורה לעניין הפסולות והיא: **האם יש חופה לפסולות**. אשה בת כהן מותרת באכילת תרומה מכח בית אביה, ובעת שנכנסת לחופה עם איש ישראל – הרי היא אסורה באכילת תרומה. אמנם יש לשאול על בת כהן אלמנה, שנישאת לכהן גדול – האם יש חופה לפסולות, וחופתה אוסרת אותה מלאכול בבית אביה, או שמא אין חופה לפסולות, ומותרת היא באכילת תרומה בבית אביה. הדבר שנוי במחלוקת רב ושמואל, והגמרא מביאה ראיות לצדדים השונים.

מתוך הדברים הגמרא מתגלגלת לעסוק בעניין יבמה – האם בעת שהיא **שומרת יבם** (אחר שמת בעלה וטרם שנתייבמה) היא קנויה לאחי בעלה לעניין אכילת תרומה (במידה והם כהנים), והאם לעשיית מאמר ישנן השלכות בעניין זה.

הגמרא עוברת לדון במצב שבו כהן גדול אירס קטנה בתולה, ובגרה תחתיו ופסקה מלהיות בתולה, ורוצה לשאת אותה – האם הולכים אחר הנישואין (שנעשים באיסור) או אחר האירוסין (שנעשו בהיתר).

◀ נישואי כהן גדול

"כהן גדול שקדש את הקטנה ובגרה תחתיו..."

המשנה קובעת **את מי הכהן הגדול נושא**: אין הוא נושא את האלמנה, ומצווה הוא לשאת בתולה. עוד נחלקו התנאים **בבגרת** – האם מותר לכהן הגדול לשאתה. הגמרא מתעסקת בדרשות הפסוקים שמהן נלמדים הציוויים. לאחר מכן הגמרא מרחיבה את הדיון בחובה לשאת בתולה, ודנה במצבים שונים של אובדן בתולים: בעילה שלא כדרכה, בעילה על ידי בהמה, אנסה ומפותה, ומוכת עץ.

במהלך הדברים הגמרא דנה בשאלה, באלו מצבים בנו של הכהן הגדול חלל. חלל הוא הנוול מנישואין פסולים של כהונה, כגון שנולד מגרושה לכהן, והוא פסול לכהונה בעצמו. אולם אין זה ברור שהדבר זהה במצות עשה של נישואי בתולה – האם כאשר הכהן הגדול ביטל מצוה זו, בנו חלל.

בנוסף הגמרא מזכירה את האפשרות של הכהן הגדול **להיטמא לקרוביו** (בטומאת מת, כאשר הם מתים), ומביאה מחלוקת האם יכול להיטמא לאחותו. הדברים נידונים בדרשות הפסוקים.

◀ גיורת הפחותה משלוש שנים ויום אחד

"ר' שמעון בן יוחי אומר: גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד - כשירה לכהונה..."

הגמרא ממשיכה לדון בפסולות לכהונה, ודנה במעמדה של הגיורת. נחלקו התנאים האם צריכה אשת הכהן להיות מזרע ישראל, והלכך הגיורת פסולה לכהונה, או שאשת הכהן צריכה לגמור את בתוליה כשהיא בכלל ישראל, ולכן, אם נתיירה קודם שנגמרו בתוליה – קודם גיל שלוש שנים ויום אחד – הרי היא כשרה לכהונה. הגמרא מביאה ראיות לצדדים השונים ממלחמת מדיין.

"רבי שמעון בן יוחאי אומר: קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל..."

מתוך הדיון ההלכתי במה שהתרחש במלחמת מדיין, הגמרא מתגלגלת לדיון נוסף, בעניין טומאת מת באהל. המת מטמא במגע ובמשא ובאהל, אך יש האומרים שעובדי כוכבים אינם מטמאים באהל.

← נישואי כהן גדול

"אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול – יכנס..."

המשנה ממשיכה לדון בנישואי כהן גדול ובמצבי ביניים: כהן הדיוט שאירס אלמנה, או לחלופין שנפלה לפניו אשה ליבום, ונתמנה לכהן גדול – האם היות שהחל באירוסין יכול לשאת, או שסוף-סוף הרי הוא כהן גדול ואסור באלמנה.

← נישואי כהן הדיוט

"כהן הדיוט לא ישא אילנית - אלא א"כ יש לו אשה ובנים..."

המשניות הבאות עוסקות באיסורים שעל כהן הדיוט, ובמיוחד אלו שנובעים מאיסור זונה לכהן. המשנה דנה באיסור אילנית (עקרה שלא יכולה להוליד) לכהן, ואף לישראל (שמצווה על פריה ורביה). הגמרא מרחיבה באיסורי זונה לכהן, ומבררת האם יש איסור בנישואי קטנה לכהן ומאלו טעמים אסור בה, וכן, מהי הזונה האסורה לכהן.

חלק ג: פריה ורביה

← שיעור פריה ורביה

"לא יבטל אדם מפריה ורביה - אלא א"כ יש לו בנים..."

בחלק זה נידונה בהרחבה מצות פריה ורביה, שהיא החובה להוליד ילדים, והשלכותיה. תחילה המשנה דנה בשיעורה של המצוה: כמה ילדים חייבים להביא. המשנה מביאה מחלוקת בית הלל ובית שמאי, והגמרא מבארת אותה בדרכים שונות, ואף מוסיפה גרסאות נוספות למחלוקת.

מתוך דברי המשנה הגמרא מביאה מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש בדבר אדם שנתגייר: האם קיים את מצות פריה ורביה בילדים שהיו לו קודם גיורו. ניתן מצד אחד, לומר שמצוה זו היא תוצאה במציאות, והיות שבפועל ישנם ילדים – הרי זה קיים את המצוה, וניתן מצד שני לומר שהגר הוא 'כקטן שנולד', ואין משמעות למעשיו שקדמו לגיורו. מחלוקת זו גוררת איתה מחלוקת מקבילה העוסקת בבניו של הגר שנולדו לאחר שנתגייר (בהנחה שנולדו לו ילדים גם קודם שנתגייר) – האם בנו הראשון נחשב בכור לעניין נחלה או לא.

בעקבות הדיון בשיעורה של המצוה, הגמרא עוסקת במי שהיו לו בנים ומתו הבנים – האם קיים את המצוה, שהרי בפועל אין בנים בעולם, והתורה ביקשה שהאדם יישב את העולם. בנוסף נידונה השאלה בבני בנים (נכדי האדם), כאשר הבנים (בני האדם) מתו – האם מקיים האדם את המצוה בבני הבנים.

← מעלת הנישואין

"כל אדם שאין לו אשה - שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה..."

מתוך העיסוק בחובת האדם לפרות ולרבות, מביאה הגמרא סדרה של אמירות וסיפורים העוסקים בחובת האדם להינשא, ובמעלה שבנישואין, ובחיסרון של ביטולם. רוב הדברים אינו הלכתי. לבסוף, אחר שהגמרא מתגלגלת לנושאים הקשורים לנישואין, מביאה הגמרא אמירות בדבר החובה לפרות ולרבות ומעלות המצוה, שזהו הנושא המרכזי.

← נישואין לעקרה

"נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - אינו רשאי לבטל..."

בעקבות העיסוק במצות פריה ורביה, דנה המשנה במי שנשא אשה, ולא ילדה: כמה זמן ישאר עמה עד שיוציאה, שהרי מחובתו להביא ילדים לעולם. המשנה מביאה שיעור של עשר שנים עד שיוציאה. הגמרא דנה במקורות לדברי המשנה, ומביאה מסיפורי האבות שידעו את קושי העקרות.

← חזקת שלוש פעמים

"מלה הראשון ומת, שני ומת – שלישי לא תמול, דברי רבי..."

בכל מצב שבו אדם גרש אשה, יתכן שהוא העקר ולא האשה, ולכן יכולה האשה להינשא לאדם אחר. אולם יש גבול לדבר: כאשר תהליך זה מתרחש כמה פעמים. מתוך דברים אלו, דנה הגמרא במקרים שונים שבהם ישנה 'חזקה' למצב מסוים בעקבות כמות הפעמים שבהם חוזרת ונשנית תופעה מסוימת.

הגמרא מביאה מחלוקת של רבי ורבן שמעון בן גמליאל בדבר מילה של כמה בנים ממשפחה אחת, שהבנים מתים מחמת המילה – האם חזקה זו מתבררת לאחר שלוש פעמים או לאחר ארבע פעמים. כך גם לגבי אשה קטלנית (שבעליה מתים), ולגבי נדה (בעניין קביעת וסתה) ושוער מועד (לפי מספר נגיחותיו).

סה: האשה בפרייה ורבייה

"האיש מצווה על פריה ורבייה, אבל לא האשה..."

המשנה דנה דיון אחרון **בחובת האשה בפרייה ורבייה**, ומביאה מחלוקת תנאים בדבר. הגמרא מרחיבה בדבר, ודרך הדיון בפסוקים נכנסת לשאלה, האם מותר לשנות (מהאמת) מפני השלום.

פרק שביעי אלמנה לכהן גדול

מושגים

מבוא לפרק

אכילת תרומה

מצוה על הכהן לאכול מן התרומה בטהרה. יש שמנו מצוה זו כמצוה עצמאית (רמב"ן שכתח העשין ב), אולם הרמב"ם כלל אותה בכלל מצות אכילת הקדשים (ספר המצוות עשה פט; חינוך קב).

הזר אסור באכילת תרומה (ויקרא כב, י; רמב"ם תרומות י, ב). בת כהן, על אף שהיא שייכת למשפחת הכהנים, אם נישאה לזר – אסורה לאכול בתרומה בזמן נישואיה (יבמות סח, א; רמב"ם שם ו, ה).

קניין כספו בתרומה

מדיני אכילת התרומה, שלא הכהן לבדו זכאי באכילתה, אלא גם קנייניו, שנאמר בתורה (ויקרא כב, יא): "קנין כספו הוא יאכל בו", ובין הקניינים: בהמת כהן, עבד הכהן, ואשת הכהן. במצבים שונים הקניין שקנה הכהן לא רשאי לאכול, כמו אלמנה שנישאה לכהן גדול, ובמצב זה – קנייניו של אותו קניין, למשל עבדי האלמנה – אינם אוכלים בתרומה (יבמות סו, א; רמב"ם תרומות ז, יח-כ).

יש מהראשונים, שמדבריהם מתבאר שעבדי הכהן הם ככהנים (רמב"ן יבמות סו, א; תוספות גיטין יב, ב ד"ה השבתוני), אולם לדעת הרמב"ם אין הבדל מהותי בין עבד לשאר קניינים כבהמה (פיה"מ"ש גיטין א, ו). היו שכתבו שהקניו לכהן אוכל מתרומה, בקניין איסור, ולא בקניין ממון (שו"ת אבני מילואים יז).

יש שלמדו שאשת כהן אוכלת שלא מדיו "קניין כספו", אלא מפסוק אחר (במדבר יח, יג): "כל טהור בביתך יאכלנו" (ספר הישר ז; ריטב"א כתובות נח, א ד"ה היבם).

ולד מאכיל

אשה ישראלית שיש לה זרע מכהן אוכלת בתרומה, אף אם בעלה הכהן נפטר, שנאמר (ויקרא כב, יא): "ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו" (רמב"ם תרומות ו, יב), אבל אם הוא עובר במעיה – אינה אוכלת עד שיוולד (יבמות סז, ב; רמב"ם שם ח, א). הראשונים ביארו שהולד מאכיל, היות והוא עומד במקום אביו (תשב"ץ ג, קעט; רבי אברהם מן ההר יבמות פו, ב).

לדעת רבי יוסי (יבמות שם) אף אם יש כמה ילדים מן הכהן, אם האשה מעוברת בבן הכשר לכהונה – לא יאכלו עבדיה בתרומה, היות והם גם עבדי העובר, והעובר הינו זר עד שיוולד, וכן פסקו כמה מהראשונים (רשב"א יבמות סז, א בשם הר"א אב"ד; תוספות בבא בתרא קמב, ב ד"ה והלכתא). אולם ראשונים רבים פסקו כחכמים שאין העובר פוסל את העבדים מלאכול שהרי העובר איננו זר (רמב"ן רשב"א ורי"ד שם), ולדעת הרמב"ם (שם, ד) הלכה כחכמים, אלא שבכל זאת אין העבדים אוכלים בגלל העובר.

על סדר הפרק

נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל (סו.)

שני סוגי נכסים מכניסה האשה בעת נישואיה לבעלה: 'נכסי מלוג', ו'נכסי צאן ברזל'.

נכסי צאן ברזל אלו נכסים שהאשה מכניסה לבעלה באופן מוחלט, ואחריות הנכסים על הבעל וכן הרווחים. נכסי מלוג אלו נכסים שהאשה מכניסה באופן חלקי לבעלה, והוא אינו חייב באחריותם, אולם הוא אינו זוכה ברווחים, וכן נכסים שקיבלה האשה בנפרד והם ברשותה (רמב"ם אישות טז, א-ב).

אמנם, בכל סוגי הנכסים הבעל רשאי לאכול את הפירות ולהשתמש בנכסים בחיי האשה (רמב"ם שם כב, ז), ובגמרא (כתובות מז, ב) מובא שטעם הדבר, כדי שלא ימנע מלפדותה אם תיפול בשבי, שהרי לא ידוע כמה פירות לקח ממנה ויהיה חייב על כל פנים לפדותה במחיר זה. בירושלמי (שם ד, ו) מובא טעם אחר, שיצטרך הבעל לפקח על נכסי אשתו.

שבח בית אביה (סו:)

אם נפלו לאשה עבדים ושפחות בזמן נישואיה – לא תמכרם, בגלל שהם 'שבח בית אביה', כלומר, שזהו כבוד ושבח לבית אביה שתמשיך להחזיק בהם (כתובות עט, ב; רש"י שם ד"ה והא; רמב"ם אישות כב, כג).

נכסים מועטים (סז:)

מתנאי הכתובה, שהבנים הזכרים יורשים את כתובת האם ואת נכסי צאן ברזל שהכניסה, ולאחר מכן חולקים את שארית הירושה בשוה (כתובות נב, ב; רמב"ם אישות יט, א). כמו כן, מתנאי הכתובה שהבנות ניזונות מנכסי האב אחר מותו עד שמגיעות לבגרות או עד שהן מתארסות (רמב"ם שם, י).

מי שמת והותיר אחריו בנים ובנות, יורשים הבנים את הנכסים וניזונים הם והבנות. אמנם, בשעה שהנכסים מועטים – אין הבנים ניזונים, אלא מביאים לבנות כדי מזונותיהן המספיקים עד לעת שיתבגרו, והנותר לבנים, והבנים ילכו וישאלו על הפתחים (בבא בתרא קלט, ב; רמב"ם שם, יז). יש מהראשונים שכתבו שמעמידים את הנכסים ביד בית דין כדי שהבנים לא יוציאו אותם (רמב"ן שם ד"ה בזמן), ויש שכתבו שמעמידים אותם בחזקת הבנות עצמן (ריטב"א שם ד"ה מי שמת).

מפת דרכים

אכילת תרומה

סו. פסולות באכילת תרומה

"אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט..."

הכהן אוכל בתרומה, ולא הוא בלבד, **אלא קנייניו**: בהמותיו, עבדיו ואשתו. זאת, על אף שהם עצמם אינם כהנים, הם נכנסים למשפחתו של הכהן ואוכלים בתרומה. המשנה הראשונה דנה במצב שבו כהן **נשא פסולה לאשה**, כגון אלמנה לכהן גדול – האם במצב זה, האשה אוכלת. מלבד זאת, יש לדון בעבדיה של האשה, שגם הם מקנייני הבעל, האם הבעל מאכיל את **עבדיה של הפסולה לכהונה**.

סו. נכסים שהאשה מכניסה לבעלה

"ועבדי מלוג לא יאכלו בתרומה? אמאי? להוי בקיניו שקנה קנין..."

הגמרא מרחיבה את הדיון בדבר עבדי האשה, אם ובאיזה אופן הם נחשבים נכסי הבעל. מתוך דיון זה, הגמרא דנה ב**נכסים שהאשה מכניסה לבעלה**, ומה היא יכולה להוציא בעת גירושה.

סז. עובר באכילת תרומה

"בת ישראל שניסת לכהן ומת, והניחה מעוברת - לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר..."

באופן עקרוני, אשה שנולד לה בן מכהן, הרי היא אוכלת בתרומה אף על פי שאיננה נשואה לכהן (אם נתאלמנה למשל) בזכות בנה הכהן. אמנם, בנה אינו מאכיל אותה כאשר הוא **עודנו עובר במעי אמו**. נוסף על כך, גם אם יש ילדים נוספים לאותה האשה (מכהן) – אין העבדים אוכלים בתרומה בגלל העובר. העובר לא מאפשר מצב שבו העבדים יאכלו בתרומה, משום שהעובר במעי אמו נחשב לזר (שאינו אוכל בתרומה), והעבדים הם גם עבדיו (נמצא שהם עבדי זר). אמנם הגמרא מרחיבה את הדיון ומסתפקת מה הטעם לכך שהעובר אינו מאכיל בתרומה.

סז. תקנות ליתומים

"יתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, ב"ד מעמידין להם אפוטרופוס ובורר להם חלק יפה..."

במהלך הדברים, הגמרא דנה בשאלה: האם יש משמעות לעובדה שהעובר יהיה זכר או נקבה. מכוח תקנות חכמים בכתובת הבעל לאשה, חלוקים דיני היתומות הנקבות מהיתומים הזכרים, והזכרים יורשים את הנכסים, בעוד לנקבות – במקרה שיש זכרים – יש מזונות בלבד. אם כך, כאשר ישנן בנות בלבד והאם מעוברת – יש לחשוש שעוברת זכר, ונכסי הבנות – אינם של הבנות.

מתוך כך הגמרא דנה במקרים שונים בהם חכמים תיקנו תקנות שונות ליתומים, ובין השאר גם קבעו שאין זכויות למי שטרם יצא לאויר העולם.

סז. הפוסלים באכילת תרומה

"העובר, והיבם, והאירוסין, והחרש, ובן תשע שנים ויום אחד - פוסלין ולא מאכילין..."

אחר שהובא דין עובר במעי אמו שפוסל בתרומה, המשנה מביאה כמה **סוגי אנשים שמגבילים את אכילת התרומה**, בין אם האשה היא כהנת והם מישראל, ובין אם האשה ישראלית והאיש כהן. למשל היבם, כל עוד לא נתייבמה האשה – אין היא אוכלת בתרומה גם אם היא כהנת בעצמה. הגמרא עוברת על סוגי הפוסלים, ומביאה את המקורות לדינים אלו מהפסוקים.

הגמרא מרחיבה באופן מיוחד את המקרה של בן תשע שנים ויום אחד הפוסל בתרומה, ודנה בעניינים הלכתיים נוספים שבהם נזקקים לבן תשע שנים ויום אחד.

לאחר מכן, הגמרא דנה בפסוקים השונים מהם נלמד הדין לפיו, בת כהן הנבעלת לפסול לה – אינה אוכלת בתרומה. כך גם במצבים שאין הקידושין תופסים בה, כגון שבא עליה עבד ועובד כוכבים.

המשנה האחרונה מביאה עוד מקרים של ביאה אסורה הפוסלת בתרומה, כגון ביאת אונס ומפתה. כמו כן, הגמרא מרחיבה את הדיון בממזרות, ובחשד בארוסה שנתעברה בבית חמיה – האם ולדה ממזר הוא או שאינו אלא מהארוס.

פרק שמיני הערל

מושגים

מבוא לפרק

ערל וטמא בתרומה

ערל וטמא אסורים באכילת התרומה (רמב"ם תרומות ז, א י). יש שאומרים שכהן טמא שאכל תרומה טמאה אינו לוקה, משום שתרומה זו איננה קודש (רמב"ם שם ז, א), ויש שאומרים שאין הבדל בין תרומה טמאה לטהורה, ואת שתיהן הטמא אסור לאכול (רש"י יבמות ז, א ד"ה תרומה).

על אף שהערל והטמא אוכלים – אין הם נחשבים לפסולים מן הכהונה, אלא שיש מעין הגבלה שהתרומה לא תיכנס לפיהם (יבמות טו, א). לכן, הם מאכילים את קניין כספם – המשפחה והעבדים – בתרומה, למרות שהם עצמם לא אוכלים (יבמות ע, א; רמב"ם שם ז, יב).

פצוע דכא וכרות שפכה

פצוע דכא וכרות שפכה הם סוגי אנשים זכרים שנפצעו באיבר הרבייה שלהם, והם אסורים לבוא בקהל ולשאת ישראלית (דברים כג, ב; יבמות ע, א; רמב"ם איסורי ביאה טז, א). אין פצוע דכא אלא כשנפצע בידי אדם, אבל נפצע בידי שמים, כגון שנולד כך (רש"י יבמות עה, ב ד"ה בידו), או שחלה (רמב"ם שם ט; רבי אברהם מן ההר יבמות עה, א) – הרי זה כשר לבוא בקהל (יבמות עה, ב; רמב"ם שם, ח).

יש שכתבו שאדם שיכול להוליד חרף פציעתו – אין הוא פצוע דכא (ספר הזכות יבמות כד, א; ספר הישר מט), ויש החולקים, שגם היכול להוליד עשוי להחשב פצוע דכא (אגרת בקורת ליעב"ץ; מאירי יבמות ע, א ד"ה המשנה השלישית).

בטעם המצוה כתב הרמב"ם שפצוע הדכא לא יכול לבעול בעילה מתוקנת, והנישואין יהיו למכשול (מורה הנבוכים ג, מט; ראב"ד איסורי ביאה טו, ב). יש שכתבו שמי שאינו יכול להוליד – אל לו למנוע מאשתו לפרות ולרבות (בכור שור שם), ויש שכתבו שנועד הדבר להרחיק מהסירוס (חינוך תקנט).

עמוני מואבי מצרי ואדומי

ישנן ארבע אומות שנאסרו בביאה בקהל ישראל אחר שנתגיירו, ואלו הם: העמונים, המואבים, המצרים והאדומים (דברים כג, ד-ט; ספר המצוות לאוין נג-נה; רמב"ם איסורי ביאה יב, ז).

אמנם, חלוקים הם העמונים והמואבים מהמצרים והאדומים: עמון ומואב נאסרו בזכרים בלבד, ועד עולם (יבמות ע, ב; רמב"ם שם, יח), על דבר אשר לא קדמו את ישראל בלחם ובמים בצאת ישראל ממצרים, ועל כך ששכרו את בלעם בן בעור לקלל את ישראל (דברים שם, ה). לכן, אסור גם לדרוש בשלומם בשעת מלחמה (דברים שם, י; רמב"ם מלכים ו, ו).

על סדר הפרק

מילה ופריעה (עא):

מצוה על האדם למול את בנו הזכר כשיגיע לגיל שמונה ימים, והדין בזה שיסיר את הערלה (בראשית יז, יא; רמב"ם מילה א, א).

פריעה היא הסרת שכבת העור הדק שבין העטרה והעורלה (מילה ב, ב), ובגמרא מובא שלא נצטוו בה אברהם אבינו (יבמות עא, ב), אך הירושלמי (שבת יט, ב) מביא שחיובה אכן היה אצל אברהם.

המצרים והאדומים נאסרו בביאה בקהל, הן הזכרים והן הנקבות, אולם עד דור שלישי מהמתגייר (יבמות שם; רמב"ם איסורי ביאה שם). יש מן הראשונים שכתבו שהולכים אחר דור שלישי מהאב ומהאם (רמב"ם שם, כ; תוספות ר"ד קידושין סז, א), ויש שכתבו שהולכים אחר האם בלבד, ולכן מצרי ראשון שנשא מצרית שניה – הולד כשר לבוא בקהל (רש"י יבמות עח, א ד"ה בלידה; רמב"ן שם).

נתינים

הנתינים הם מגרי שבעת העממין שהיו בארץ בעת הכניסה לארץ, ואסורים הם לבוא בקהל עד עולם אף אם נתגיירו, ולמעשה מדובר בגבעונים שיהושע גזר עליהם, ושיעבודם לעבודה עבור המקדש. לכן נקרא שמם נתינים, לפי שהם נתונים לעבודת המקדש (יבמות עח, ב; רמב"ם איסורי ביאה יב, כב-כג).

יש אומרים שגרים אלו אינם אסורים מן התורה, ואיסורם הוא איסור חכמים שנגזר במהלך הדורות (רמב"ם שם), ויש אומרים שמן התורה נאסרו העממין שהיו בשעת הכניסה לארץ, וגזרו על צאצאיהם יהושע ודוד (רמב"ן רשב"א יבמות שם), ויש אומרים שאיסורם לעולם איסור תורה, ויהושע ודוד גזרו עליהם שיעבוד (רשב"א שם בשם ר"ח; תוספות כתובות כט, א ד"ה אלו נערות).

טומטום ואנדרוגינוס

הטומטום הוא הנולד ואיבר הרבייה שלו מכוסה בעור, ואין ניכר אם הוא זכר או נקבה. דיניו של הטומטום נוטים לצד החמור, לעניינים הנוגעים לזכרים או לנקבות, למשל, גיל חיובו במצוות מכן שנים ויום אחד כנקבות (רמב"ם אישות ב, כה), ומאידך, חייב במצוות עשה שהזמן גרמן כזכרים (רמב"ם עבודה זרה יב, ד).

כאשר נקרע העור ונתברר אם היה זכר או נקבה, יש מהדינים שאינם חוזרים למפרע, כמו למשל ירושת בכור – אם היה טומטום ונקרע, אינו יורש פי שנים היות ולא היה בן משעת לידתו (בבא בתרא קנו, ב; רמב"ם נחלות ב, ג).

האנדרוגינוס לעומת זאת, הוא מי שיש לו שני סוגי איברי רבייה, הן של זכר והן של נקבה. יש שאמרו שהאנדרוגינוס הוא ספק זכר ספק נקבה (בכורים ד, ה; יבמות פא, א; רמב"ם מילה ג, ו), ויש שאמרו שהוא בריה בפני עצמה, שאינה איש ואינה אשה (קונטרס אחרון לרמב"ן שם פג, א; רא"ש בכורות ו, ח), ולדעה האחרונה, אנדרוגינוס כהן הנושא אשה – אינו מאכילה בתרומה.

מחוסרי כפרה (עד):

ישנם ארבעה שצריכים להקריב קרבן כדי להשלים את טהרתם: הזב, הזבה, היולדת והמצורע. קרבן זה הוא קרבן חטאת, אולם הוא אינו בא על חטא, אלא הוא כמקוה המטהר (ספר המצוות עשה עז), ועד שלב טהרה זה, אינם אוכלים בקדשים ואינם באים למקדש (כריתות ח, ב; רמב"ם מחוסרי כפרה א, א; ביאת מקדש ג, ז).

עובר ירך אמו (עח.)

נחלקו האמוראים אם עובר ירך אמו, כלומר, עובר שעודנו ברחם אמו – האם נחשב הוא חלק מאמו או שהוא נפרד ממנה (תמורה ל, ב). השלכות למחלוקת זו ניתן למצוא למשל בענייני קרבנות, אם בהמה נאסרה מחמת שנגחה והיא מעוברת – האם גם ולדה פסול מהקרבה על המזבח, וכן בבהמה מעוברת שנרבעה. יש שביארו בעניין זה, שהולד נפסל הואיל וגם נובדו היה בכלל הנגיחה (תוספות רא"ש יבמות עח, א ד"ה אלא).

במקומות רבים נפסקה הלכה באופן ייחודי בהתאם למקרה, אולם יש מהראשונים שפסקו שעובר ירך אמו בכל מקום (תוספות בבא קמא מז, א ד"ה מאי; סנהדרין פ, ב ד"ה עובר; תורת הבית ב, ג), ויש שפסקו שעובר לאו ירך אמו (תוספות סנהדרין שם בשם ר"ת; בדיק הבית שם).

רובו ומקפיד עליו (עח.)

כלל הוא בהלכות טבילה, שאם היה על בשרו של הטובל דבר מה שחוצץ בינו לבין המים: אם מכסה את רובו, ומקפיד על חציצה זו להסירה – הרי זה חוצץ מן התורה ולא עלתה לו טבילתו; אם היה על רובו ואין מקפיד עליו, או שמקפיד עליו אבל אין הוא על רובו – הרי זה חוצץ מדברי חכמים (שיחבין ד, ב; רמב"ם מקוואות א, יב).

תרומה דאורייתא ודרבנן (פא.)

מצוה מן התורה להפריש תרומה מן התבואה והפירות ולתת אותה לכהן (דברים יח, ד; סהמ"צ עשה קבו), אולם ישנם מצבים שבהם אין התרומה חובה מן התורה, כי אם תקנת חכמים. בספיקות הנוגעים לתרומה של דברי חכמים, ישנן קולות שונות (רמב"ם תרומות יג, יד).

חכמים הרחיבו את המצוה גם לסביבותיה של ארץ ישראל: מצרים, עמון ומואב (ירושלמי שביעית ו, א; רמב"ם תרומות א, א). כמו כן, הרחיבו את המצוה גם לירק, שמן התורה פטור מן התרומה והמעשר (רמב"ם שם ב, ו). בזמן הזה אין התרומה מן התורה (רמב"ם שם א, כו), אך יש מן הראשונים שפסקו שגם בזמן הזה מצות תרומה מן התורה (ראב"ד שם; ר"ן שבעות טז, א ד"ה ולענין פסק, בשם ר"י).

רוב בתערובות (פא.)

איסור המעורב בהיתר, יבש ביבש, אם ההיתר הוא רוב התערובת – הרי האיסור בטל (חולין צט, ב; רמב"ם מאכלות אסורות טו, ד). יש שביארו שתולים שהנאכל בא מן הרוב, אולם אסור לאכול את כל החתיכות בבת אחת (תוספות חולין ק, א ד"ה בריה; תורת הבית ד, א), ויש שביארו שהמיעוט בטל מלהיות איסור, ולכן מותר לאכול את כולם בבת אחת (רא"ש חולין ז, לו).

דבר חשוב (פא.)

ישנם דברים שאינם בטלים בתערובת של איסור בהיתר אף כאשר ההיתר רב על האיסור, מפאת חשיבותם: יש שהם חשובים מפני שהם נמכרים

ביחידות עצמאיות, שהם גדולים או יפים (ערלה ג, ז; רמב"ם מאכלות אסורות טז, א-ג); יש שהם דברים מיוחדים הראויים להתכבד לפני אורחים (חולין ק, א; רמב"ם שם, ה); וכן הבריה אינה בטלה (חולין שם; רמב"ם שם, ו).

יש שכתבו בדעות חלק מן הראשונים שאין הדבר החשוב מתבטל מן התורה (משנה למלך מעילה ז, ו), אולם לדעת רוב הראשונים דבר חשוב מתבטל מן התורה, וכל איסורו מדברי חכמים (רש"י גיטין נד, ב ד"ה לא יעלו; תוספות זבחים עג, ב ד"ה אלא; רמב"ם שם טז, ט).

עבודות ערב שביעית (פג.)

אין עובדים עבודות בקרקע ערב השנה השביעית מדין 'תוספת שביעית', שמוסיפים מחול על קודש (ראש השנה ט, ב). אמנם, נחלקו הראשונים האם מדובר רק על חרישה (תוספות שם ד"ה ומותר), או גם על נטיעה (רש"י שם ד"ה פחות). יש שכתבו שאסור לנטוע בשלושים הימים שקודמים לשנה השביעית מפני החשד (רמב"ם שם ד"ה פחות), או מפני מראית עין שנראה כאילו נוטע בשביעית (רמב"ם שמיטה ויובל ג, יא).

קבעו חכמים שיש להוסיף לשלושים הימים זמן שבו הנטיעה נקלטת בקרקע, ולהלכה נפסק שמדובר בארבעה עשר יום. נמצא שיש לנטוע את הנטיעות ארבעים וארבעה ימים קודם ראש השנה של שביעית (יבמות פג, א; רמב"ם שם).

אין אדם אוסר דבר שאינו שלו (פג.)

בכמה תחומי הלכה, כלל הוא שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ולכן המשתחוה לבהמת חברו – אין הבהמה אסורה כבהמת עבודה זרה (עבודה זרה נד, ב; רמב"ם עבודה זרה ח, א).

התוספות (יבמות פג, ב ד"ה אין; תוספות ר"ד בבא בתרא ב, א) כתבו שכל מה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, הוא בעניינים שבמחשבה וברצון, אולם בעניינים שאינם תלויים במחשבה וברצון, כמו למשל, המבשל בשר חברו בחלב או העושה בגד חברו כלאים – אוסר.

פסולי מוקדשין (פג.)

יש מהבהמות, שאף על פי שהן מותרות באכילה – הרי הן פסולות לקרבן מפני שנעברה בהם עבירה ויש בהם השחתה, ונאמר בתורה (ויקרא כב, כה): "כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם". כך למשל, הרובע והנרבע בהמה באדם, והמוקצה לעבודה זרה – הרי הם פסולים למזבח (תמורה כח, א; רמב"ם איסורי מזבח ג, ו).

יש שנאסר מחמת שהם בעלי מומים, וכן הטומטום והאנדרוגינוס – כיוון שאינם זכר גמור ונקבה גמורה, הרי הם פסולים להקרבה (בכורות מא, א; רש"י שם ד"ה וטומטום; רמב"ם שם, ג).

מפת דרכים

חלק א: פסולים באכילת תרומה

◀ הערל באכילת תרומה

"הערל וכל הטמאים - לא יאכלו בתרומה, נשיהן ועבדיהן - יאכלו בתרומה..."

חלק זה משלים את הנושא שנידון בפרק הקודם, ועוסק באכילת תרומה, ובעיקר בפסולים לאכול בתרומה. שני פסולים עיקריים נידונים במשנה, והם הערל (אדם שלא נימול) והטמא. המשנה קובעת, שלמרות אי יכולתם לאכול בתרומה, הם מאכילים בתרומה את קניניהם. כמו כן, נידון מעמדו של פצוע דכא (מי שנפצע באיבר הרבייה ואסור לבוא בקהל) בשאלה, האם יכול להאכיל את אשתו (שאסור הוא להינשא לה).

הגמרא מרחיבה את הדיון אודות הטמא והערל באכילת תרומה, ועוסקת בדרשות הפסוקים, הקושרות בין איסור אכילת טמא וערל בפסח, לאיסורם בתרומה. כמו כן, נידונים פסולים נוספים כמו אונן (אבל ביום הראשון לאבלותו) וזר.

ע... ← ערלות ומילה

"וקטן שנולד כשהוא מהול, וקסבר: צריך להטיף ממנו דם ברית..."

מתוך הדיון על ערל באכילת הפסח, הגמרא נכנסת לעסוק בדיני ערלות, כאשר בתחילה היא נוגעת במי שהוא אינו מישראל אך נימול – האם יש לו מעמד של ערל. לאחר מכן הגמרא דנה בגר שמל ולא טבל, האם מותר באכילת פסח.

הגמרא דנה בהמשך במי שנולד כשהוא מהול, ונחלקו התנאים אם צריך לעשות לו הטפת דם ברית כדי שיותר באכילת הפסח. כך גם נידונה ערלות שלא בזמנה (קודם שיש מצוה למול את הנולד, כלומר, קודם היום השמיני), ומילת עבדים.

הגמרא ממשיכה בלימודים שנלמדו מאבותינו במדבר בדבר המילה והפסח, כמו הזאה (של מי אפר פרה אדומה) על ערל קודם שנימול, מצות פריעה, ודחיית מילה מחמת קשיי הדרך ורוח צפונית.

עב. ← הערל באכילת תרומה

"דבר תורה משוך אוכל בתרומה, ומדבריהם גזרו עליו, מפני שנראה כערל..."

הגמרא ממשיכה לדון בפסולים באכילת תרומה מחמת ערלות, ועוסקת במקרים ייחודיים, כגון משוך (מי שמשך את עור ערלתו לאחר שנימול, שנראה כערל), טומטום (שאיברו מכוסה, ואין ידוע אם זכר אם נקבה), ואנדרוגינוס (שיש לו איבר זכרי ואיבר נקבי).

ע... ← ערלות ומילה

"בזמנו - אין נימולין אלא ביום, שלא בזמנו - נימולין ביום ובלילה..."

הגמרא שבה לעסוק בענייני ערלות, ודנה במילה – האם היא כשרה בלילה. בנוסף, הגמרא עוסקת בכשרים ובפסולים לקדש אפר פרה אדומה במים. הגמרא דנה במעמדו של הערל לעניין מצות ראייה, וקובעת שהוא מאוס ולכן פטור ממצוה זו.

ע... ← תרומה מעשר וביכורים

"התרומה והביכורים - חייבים עליהן מיתה וחומש..."

מתוך הדיון על אכילת ערל בתרומה, עוברת הגמרא לדון במעמדם של הדומים לתרומה במידת מה: הביכורים, המעשר והקודש. גם שם גמרא עורכת דיון בדרשות הפסוקים, ומתמקדת בשאלה, האם גם שם ערל פסול כבתרומה, והאם שונים דיני הפסולים באלו מדיני הפסולים בתרומה.

עג: ← הטמא באכילת תרומה

"ואוכלן בטומאת עצמן לוקה מה שאין כן בתרומה..."

הגמרא עוברת לדון בפסול נוסף שאינו מאפשר אכילת תרומה: הטומאה. הגמרא עוסקת בדרשות הפסוקים. כמו כן, נידון מעמדם של מחוסרי כפרה, שהם הזב, הזבה והיולדת, שנחשבים טמאים עד אשר מקריבים קרבן כפרה – האם טומאה זו מעכבת באכילת תרומה.

חלק ב: פסולי ביאה בקהל

עה. ← פצוע דכא וכרות שפכה

"איזהו פצוע דכא? כל שנפצעו ביצים שלו, ואפילו אחת מהן..."

הגמרא עוברת לדון במעמדו של פצוע דכא (מי שנפצע באיבר הרבייה שאסור לבוא בקהל – להינשא לאשה) – האם יכול להאכיל את אשתו (אם הוא כהן). ומשם, עוברת הגמרא לדון באופן כללי בשאלה: מיהו כרות השפכה ופצוע דכא. הגמרא דנה בסוגי פציעות שונים, וגם באופנים שונים שבהם האיבר נפצע, אם בידי אדם או בידי שמים, וגם, האם יכול להוליד בעקבות פציעתו.

לאחר מכן, המשנה עוסקת במעמדו של פצוע הדכא לעניין ביאה לקהל (נישואין לבת ישראל כשרה), וקובעת שמותר לו להינשא רק לגיורת ולשפחה משוחררת.

הגמרא, בעקבות כך, דנה בשאלה: האם פצוע דכא כהן מותר בגיורת, שהרי, מצד אחד הוא מותר רק בגיורת ומשוחררת ולא בבת ישראל (מפני היותו פצוע דכא), ומצד שני הוא אסור בהן (מפני היותו כהן).

עמוני ומואבי

"עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם..."

מהדיון על פצוע דכא, המשנה עוברת לדון בשאר פסולי ביאה בקהל, ופותרת בבני עמון ובני מואב שאינם יכולים להינשא לבת ישראל (לאחר גיורם) לעולם – עד סוף כל הדורות. הגמרא עוסקת בגבולות איסור זה, כמו כן, דנה בשאלה, **האם עמונית ומואבית** מותרות בקהל. הגמרא מביאה מסיפוריו של דוד המלך, שהיה זרע למשפחה שהיתה בה אשה מואבית, ושם נידון הדיון בהרחבה.

מצרי ואדומי

"מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלשה דורות, אחד זכרים ואחד נקבות..."

בהמשך המשנה נידון איסורם של המצרי והאדומי, שהם לא נאסרו מלבוא בקהל אלא עד דור שלישי (מהגירור), אלא שנחלקו התנאים אם בהם יש היתר בנקבות (מצרית ואדומית). דרך המחלוקת הגמרא מתעמקת בטיב האיסור ומתעסקת בלימודים מפסולי ביאה אחרים ובלימודי הפסוקים.

במהלך הדיון בדיני המצרי, הגמרא עוסקת בשאלה, **האם הולכים אחר הפסול**. למשל, אם מצרי עבר ונשא ישראלית – האם דנים את בנו כדור שני למצרי או לא (היות והוא בן ישראלית). משם הגמרא נכנסת לדינים הקשורים ללידה ולעוברים.

נתינים וממזרים

"ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם..."

המשנה עוברת לדון בסוג נוסף של פסולי ביאה בקהל: **הנתינים והממזרים**. הגמרא עורכת השוואה בין אלו לשאר פסולי ביאה בקהל לעניין דינים שונים.

הגמרא דנה בקצרה בחייהם של הממזרים, והאם יש חובה לגלות שהם ממזרים.

לאחר מכן, הגמרא מביאה את גזירת הנתינים, שהם הגבעונים שנקבע עליהם איסור ביאה בקהל. יש כמה שלבים לגזירה זו בתקופות שונות: משה גזר עליהם באותו הדור, ויהושע גזר כל זמן שבית המקדש קיים, ודוד גזר גם כאשר בית המקדש לא היה קיים. משם הגמרא ממשיכה לסיפורים על דוד והגבעונים.

חלק ג: סריס ואילונית

סריס ביבום וחליצה

"סריס חמה - לא חולץ ולא חולצין לאשתו..."

המשנה דנה בענייני סריס ואילונית (מי שאינם יכולים להוליד) לעניין יבום וחליצה. משנה זו קשורה לנושא של פצוע דכא וזכרות שפכה, ומחלקת בין 'סריס אדם' שהוא הפצוע בידי אדם ואסור בביאה בקהל, ל'**סריס חמה**' שהוא פצוע בידי שמים ומותר בקהל. המשנה מביאה מחלוקת תנאים באלו מהמצבים יש לקיים את מצוות היבום והחליצה, ובאלו מהמצבים אין לקיים. הגמרא מרחיבה ומבארת את המחלוקת.

סימני סריס ואילונית

"אמר אביי: כל המטיל מים ואינו עושה כיפה..."

הגמרא מפרטת את הסימנים המוכיחים בזכר כי הוא סריס חמה (שכך הוא טבעו משנולד), ובנקבה כי היא אילונית.

לאחר מכן הגמרא נוגעת בטעמי הפקעת מצות היבום והחליצה מהסריס והאילונית.

חלק ד: טומטום ואנדרוגיניוס

טומטום ואנדרוגיניוס

"אנדרוגיניוס כהן שנשא בת ישראל - מאכילה בתרומה..."

הגמרא חוזרת לדון בענייני הפסולים לאכול בתרומה דרך מעמדו של הסריס – האם יש לו **מעמד של ערל** והאם מאכיל את אשתו בתרומה, וכך גם **האנדרוגיניוס** (שיש לו איבר רביה זכרי ואיבר נקבי) – האם הוא נחשב ערל. משם המשנה ממשיכה לשאר דיני ערל שיידונו בהמשך הגמרא.

"והלא אני שונה: חתיכה בחתיכות עולה, מי סברת כל שדרכו לימנות שנינו? את שדרכו לימנות שנינו..."

הגמרא מביאה מחלוקת של רבי יוחנן וריש לקיש בדבר האנדרוגינוס, האם הוא מאכיל את אשתו בחזה ושוק, והאם הוא מאכילה בתרומה. במהלך הדברים מתבאר שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בשאלה: האם תרומה בזמן הזה היא מן התורה או שאינה אלא מדברי חכמים. ניסיון ההוכחה מבוסס על מקרה תערובת של תרומה וחולין, והאפשרות להקל בתערובת מסוג זה. הגמרא מסבירה שבמקרה זה נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש האם ההקלה נובעת מהעובדה שתרומה בזמן הזה היא מדברי חכמים (כך סובר ריש לקיש), או שהדבר נוגע לדיני תערובות.

מתבאר על כל פנים, שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש גם בדיני תערובות – מה בטל ברוב ומה אין בטל, בין השאר נעשה דיון על מהו 'דבר שדרכו לימנות' (דבר חשוב שאינו נמכר באומד, אלא כדבר עצמי, ואינו בטל). הגמרא ממשיכה לדון בדיני תערובות שונים ובדינים ייחודיים שבמקרים מסויימים.

"כיצד אשת אחיו" רבי אליעזר אומר: אנדרוגינוס - חייבין עליו סקילה בזכר..."

הגמרא חוזרת לדון במעמדו של האנדרוגינוס, האם יכול הוא לשאת אשה, והאם הוא יכול להינשא על ידי איש. הדיון מתבסס על השאלה: האם האנדרוגינוס נחשב גם לזכר וגם לנקבה, או שהוא נחשב לבריה בפני עצמה שלא הכריעו בה חכמים מה היא.

הגמרא מביאה סדרה של הלכות שהלכה בהן כרבי יוסי, בענייני אנדרוגינוס, הרכבת כלאים, עבודות ערב שביעית, ועוד.

לאחר מכן הגמרא דנה במעמדו של הטומטום אחר שמתגלה אם הוא זכר או נקבה (בהסרת העור מעל האיבר): האם נחשב הוא לסריס. הגמרא שבה לדון במעמדו של האנדרוגינוס לעניין דינים שונים.

פרק תשיעי יש מותרות

מושגים

מבוא לפרק

האשה האסורה שנבעלה לכהן – אף היא קרויה חללה, ונוסף עליה לאחר מעשה שהיא אסורה גם משום חללה (רש"י קידושין עז, א ד"ה היא; רמב"ם שם, א).

הכהן הבעול בעצמו – אינו נחשב חלל, אולם אם נשא את אחת מהאסורות עליו, אינו עובד במקדש עד שיידור הנאה מאותה שקידש על דעת רבים, כדי שלא יוסיף לחטוא (בכורות מה, ב; רמב"ם ביאת המקדש ו, ט). יש שכתבו שפסול זה הוא מן התורה היות ונפגעה קדושת הכהן (שו"ת הרא"ם נט).

חלל

החלל הוא הנולד כתוצאה מביאת כהן על אחת מהאסורות עליו: זונה, גרושה או חלוצה, וכן אלמנה לכהן גדול. ולד זה מאבד ממדרגתו, ואינו כהן אלא ישראל זר בלבד, שנאמר (ויקרא כא, טו): "ולא יחלל זרעו בעמיו" (יבמות פה, א; רמב"ם איסורי ביאה יט, ג).

על סדר הפרק

בעליית עזרא ונחמיה, גזר עזרא על הלויים שלא יקבלו את המעשר בגלל שלא עלו לארץ בזמנו (יבמות פו, א; רמב"ם שם, ד). יש מהראשונים שכתבו שאף לאחר הגזירה, אם אין כהנים – נותנים את המעשר ללויים (מאירי כתובות כו, א ד"ה אע"פ), ויש שכתבו שקנסו אותם באופן מוחלט ואין נותנים להם מפירות מעשר ראשון (תוספות שם ד"ה אין).

מעשר ראשון לכהן (פה:)

מצוה מן התורה לתת מעשר ראשון ללויים (במדבר יח, כא-כד; רמב"ם מעשר א, א), ואמנם, הכהנים בכלל הלויים, ולכן גם הם יכולים לאכול במעשר.

מפת דרכים

חלק א: כללים באיסורי ביאה

פד: יש מותרות ויש אסורות

"ש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן, מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן..."

המשנה המשנה עוסקת בכללים העולים מהלכות שונות באיסורי ביאה – איסורי עריות וחייבי לאוין. המשנה מביאה מקרים שבהם האשה מותרת לבעלה הראשון (המת) ואסורה על אחיו (היבם), ולהפך, וכן מקרים שבהם אסורה על שניהם, ומקרים שבהם מותרת לשניהם. למשל, כהן הדיוט שנשא אלמנה (שמותר בה), ולאחר שמת, נפלה ליבום לפני אחיו שהוא כהן גדול (שאסור בה).

הגמרא דנה במקרים הרבים המובאים במשנה, מתוך ניסיון לברר מדוע מקרים מסויימים לא הובאו בה – האם נעשה הדבר באופן מכוון, או ש"תנא ושייר" – המשנה שיירה כמה מקרים, על אף שדינם זהה לזה המופיע במשנה.

פד: מעמד הפסולות והפסולים

"לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין..."

מתוך משנה זו, הגמרא דנה בשאלה: האם פסולים מותרים בכשרות. כמובן שכהן כשר אסור בזונה וחללה, אולם יש לשאול האם כהנת כשרה מותרת בחלל ובדומיו. בשאלה זו הגמרא עוסקת בהרחבה.

הגמרא ממשיכה לדון במשנה, ודנה האם מי שנשא פסולה מתחייב לתת לה כתובה. הגמרא נותנת צדדים לכאן ולכאן, ומרחיבה את הדיון גם לשניות לעריות, שאינן איסור מן התורה.

חלק ב: אכילת אשה בתרומות ומעשרות

פה: אכילת מעשרות

"תרומה לכהן, ומעשר ראשון ללוי, דברי רבי מאיר, רבי אלעזר בן עזריה מתירו לכהן..."

המשנה דנה במעמדה של **בת ישראל הנשואה לכהן**, ובזכותה לאכול בתרומות ובמעשרות. וכן במקרה הפוך, שבו היתה **בת כהן**, שמראש מותרת בתרומות ומעשרות, ונישאה לזר. ככלל בנושא אכילת תרומות ומעשרות, כל הנשואות עושות כבעליהן: הנשואה לכהן אוכלת בתרומה, ובת כהן הנשואה לזר אינה אוכלת.

מתוך דברים אלו, הגמרא דנה בשאלה: מי מותר באכילת מעשר. באופן עקרוני נראה שאכילת המעשר נתונה ללויים בלבד, אולם יש להתלבט **האם הכהן (שהוא משבט לוי) יאכל אף הוא במעשר**. הגמרא מביאה שעזרא הסופר קנס את הלויים, ולא איפשר להם לאכול במעשר, אלא לכהנים.

פו: אכילת תרומה

"בת ישראל שניסת לכהן - תאכל בתרומה..."

המשנה ממשיכה לדון במעמד אשה ביחס לכהונה ולאכילת תרומה. המשנה מחדשת שאשה שנולד לה בן מכהן – הרי היא ממשיכה לאכול בתרומה. בנוסף, יש לדון במעמדה של בת כהן שנישאה לישראל (ונעשית כזרה) ומת בעלה ושבה אל ביתה אביה. הגמרא דנה בלימודי הפסוקים השונים, ובמקרים מיוחדים.

פרק עשירי האשה רבה

מושגים

מבוא לפרק

בן תשע שנים ויום אחד

חכמים קבעו שהחל מגיל תשע שנים ויום אחד לזכרים, ביאתו של אדם נחשבת לביאה. השלכות לדבר ניתן למצוא באיסורים שונים כגון שפחה חרופה (רמב"ם איסורי ביאה ג, יז), זנות (שם יח, יז), וחללה (שם יט, ג-ב). כן הוא הדבר לעניין יבום (יבמות צו, ב; רמב"ם יבום וחליצה ו, ל).

על סדר הפרק

נאמנות עד אחד (פז):

על אף שבדיני התורה נזקקים לשני עדים לכל הפחות (ז), ישנם דינים שמסתפקים בעד אחד:

עד אחד נאמן באיסורין, לומר על דבר אם מותר או אסור (גיטין ב, ב; רמב"ם עדות יא, ז). התוספות (שם ד"ה עד) כתבו במקורו מן התורה, אך רש"י (שם ד"ה מושני) כתב שמקורו מסברא, שאם לא יהיה נאמן, לא יוכל אדם לאכול אצל חברו.

שליח יחיד יכול להעיד על כך שקידשו בית הדין את החודש ביום מסויים, מפני שדבר זה עשוי להתגלות במקודם או במאוחר (ראש השנה כב, ב; רמב"ם קידוש החודש ג, יד).

כמו כן, בעדות על מות הבעל כדי להתיר עגונה – נאמן עד אחד וכן שאר פסולי עדות (רמב"ם גירושין יג, א).

שתיקה כהודאה (פח):

כלל הוא שהשותק למול טענת עדים – שתיקתו נחשבת כהודאה. יש שאומרים שרק בבית דין השתיקה נחשבת כהודאה (שטמ"ק בבא קמא קטו, ב), ויש שאומרים שרק אם אמר 'אתם עדיי' ושתיק – נחשב למודה לדבריהם (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג סיני, קי; שו"ת מהר"ם די בוטון כה).

קונמות (פח):

קונם הוא לשון נדר. אדם האוסר על עצמו חפץ מסויים בלשון 'קונם זה עלי כהקדש' – היות וקבע את הדבר כהקדש, נחלקו התנאים האם יש בו איסור מעילה, והלכה כרבי מאיר שיש מעילה (מדרים לה, א; רמב"ם מעילה ד, ט). הר"ן כתב (שם ד"ה יש) שלפי האומר שיש מעילה בקונמות, המועל גם חייב בקרבן מעילה.

תרומה מן הטמא על הטהור (פט):

בהפרשת תרומה, אין תורמים תרומה טמאה כדי לתקן פירות טהורים, היות ויש בדבר הפסד לכהן (משנה תרומות ב, ב; ר"ש שם; רמב"ם תרומות ה, ח). אמנם תרומה זו נחשבת תרומה, ובימינו מותר להפריש מן הטמא על הטהור, היות ואין הפסד לכהנים (שו"ת נדע ביהודה אה"ע קמב).

עקירת דבר מן התורה (פט):

יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה (יבמות פט, ב), דוגמא לדבר, שגזרו חכמים שלא לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת, על אף שמדובר במצוה מן התורה, שמא יטלטל את השופר ברשות הרבים (ראש השנה כט, ב; רמב"ם שופר ב, ו).

אמנם, בן תשע שנים ויום אחד אינו נחשב בן דעת עד שיגדיל להיות בן שלוש עשרה. כמו כן, אין הקטן יכול לקדש אשה עד שיגדיל (רמב"ם אישות ד, ז), ורש"י (כתובות עג, ב ד"ה קטן) כתב שטעם הדבר, שנאמר בתורה (דברים כד, א): "כי יקח איש", והקטן אינו איש.

הרשב"א (שו"ת הרשב"א ו, נד) כתב שמקור כח זה בפסוק (דברים יז, י): "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך", שחובה לשמוע בקול חכמים גם כאשר מצוים לעקור דבר מן התורה. הרשב"ץ (תשב"ץ ב, קצז) כתב שהתורה נתנה רשות לעשות סייג לתורה, גם על חשבון מצוות.

נחלקו האמוראים (יבמות שם) אם גדול כח חכמים לעקור גם ב'קום עשה', כלומר, לעשות מעשה שמן התורה אסור לעשותו, אך להלכה אין עוקרים דבר מן התורה אלא ב'שב ואל תעשה', כלומר, בביטול מצוה מעשית שהתורה דרשה (שו"ת הרי"ף מא; רמב"ם תרומות ה, ח; שו"ת הרשב"א א, אלף קסו).

יש מן הראשונים שאומרים שניתן לעקור דבר מן התורה ב'קום עשה' כאשר הדבר נועד לצורך גדר ותקנה של צורך השעה (רשב"א נדרים צ, ב ד"ה חזרו), ויש שחולקים (ר"ן שם ד"ה איכא).

הפקר בית דין הפקר (פט):

יש כח ביד חכמים להפקיר ממונו של אדם (יבמות פט, ב; גיטין לו, ב; רמב"ם סנהדרין כד, ו). מקור דין זה הוא בספר עזרא (י, ה), שם מפורש שהמנהיגים יכולים להחרים רכוש, ויש שלמדו זאת מספר יהושע (יט, גא). אמנם הראשונים כתבו שתוקף הדין הוא מן התורה (שו"ת הרשב"א א, תשעה; מהרי"ק פא).

על בסיס הכח הזה, יכולים חכמים להפקיר ממון כאשר הם מבקשים לקנוס אדם ולהענישו (מועד קטן טו, א רמב"ם שם). כך גם מפיעים חכמים קידושין למפרע, על ידי שמפקירים את כסף הקידושין (רש"י יבמות צ, ב ד"ה ואפקעינהו; רשב"ם בבא בתרא מח, ב ד"ה תינח).

יש מהראשונים שכתבו שכחו של בית הדין מספיק גם להקנות מאיש אחד לרעהו (רשב"א גיטין לו, ב; שו"ת הריב"ש שצט), ויש שכתבו שאין כחם אלא להפקיר ממון ולא להקנותו (עלוות דרבנן יונה בבא בתרא נד, ב).

ריצוי הציץ (צ):

הציץ של מצחו של הכהן הגדול, מרצה על טומאת הקדשים, שנאמר (שמות כח, לח): "ונשא את עון הקדשים" (רמב"ם ביאת המקדש ד, ו). אין הציץ מרצה על טומאת הגוף, כגון שהכהן הקריב בטומאה, אולם הוא מרצה על הדם של הקרבן, ועל הבשר, ועל החלב.

הוראת בית דין (צב):

מצוה מן התורה לשמוע בקולו של בית הדין הגדול שבירושלים, שהם הסנהדרין, ומי שאינו שומע בקולם עובר בלאו (דברים יז, א; רמב"ם מדרים א, א-ב). אם בית הדין הורו לבטל מקצת מדברי התורה ולקיים מקצת – העושה על פיהם פטור, ובית הדין חייב (הוריות ג, ב; רמב"ם שגגות יד, ב).

אמנם, אם בית הדין הורו לעקור גוף מגופי התורה – העושה כדבריהם חייב, שהרי כל אדם מישראל יודע גופי תורה (הוריות שם; רמב"ם שם, א). וכן אם הורו בית דין בענייני מציאות, למשל, אם קבעו שזמן השקיעה, ובאמת היה זמן הזריחה – בית הדין פטורים והעושה על פיהם חייב (יבמות צב, א; רמב"ם שם, ג).

דבר שלא בא לעולם (צב):

לא ניתן להחיל חלויות וקניינים בדבר שלא בא לעולם, כגון אדם המבקש להקנות פירות שעתידים לצמוח – אין הוא יכול להקנותם היות והם אינם קיימים (יבמות צג, א; רמב"ם מכירה כב, ב). שתי אפשרויות יש לדבר שלא בא לעולם: שהדבר עדיין לא נברא, ושהדבר אינו בידי של המחיל את החלות (ספר המקח לרב האי גאון, שער ב).

בטעם הדבר שאין יכול אדם להקנות דבר שלא בא לעולם, יש שכתבו שהוא משום שאין הקונה סומך דעתו על מי המקנה (שו"ת מהר"ם מינץ לה), ויש שכתבו שהוא משום שאין דבר שעליו יחול הקניין (תשב"ץ חוט המשולש ב, ג).

מפת דרכים

חלק א: עדות על מות הבעל

פז: אשה שנישאה בטעות

"האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך וניסת, ואחר כך בא בעלה - תצא מזה ומזה..."

בחלק הראשון בפרק זה המשנה עוסקת במצבים שבהם ישנה **עדות על מות הבעל**. המשנה דנה במצבים שונים בהם אשה סומכת על עדויות אלו, ונישאת לאדם אחר. נוצרת בעיה כאשר מתברר שהבעל לא מת, ובמצב כזה מתברר שהיא היתה אשת איש בשהותה עם איש זר, ו**נקנסת האשה בקנסות** חמורים ומתגרשת משני הבעלים, ואין לה כתובה, וילדיה ממזרים. אמנם מחלקת המשנה בין מצבים שבהם נישאה האשה **על פי בית דין**, לבין מצבים שבהם לא נישאה על פי בית דין, שם דינה חמור יותר.

פז: עד אחד בדיני התורה

"אלמא עד אחד נאמן..."

מתוך המשנה, העוסקת בהתרת אשה על פי עדות על מות בעלה, הגמרא מרחיבה את הדיון בעד אחד, שהרי **עד אחד נאמן בהתרת אשה**.

הגמרא קובעת **שעד אחד נאמן באיסורים**, למשל, לומר שמאכל מסוים הוא חלב ואסור לאוכלו, ואם הפירות טבל או שנתעשרו. אמנם, הגמרא מגבילה נאמנות זו בגבולות שונים, כגון חזקת האיסור, והיכולת של העד לתקן את הדבר אותו הוא מתיר (כמו טבל, שבידו לעשר את הפירות).

במהלך הדיון הגמרא מנסה לברר את יסוד הנאמנות של העד האחד בהתרת אשה עגונה.

פח: קנסות האשה

"ואין לה כתובה, ולא פירות, ולא מזונות, ולא בלאות - לא על זה ולא על זה..."

הגמרא חוזרת לעסוק בדברי המשנה הדנים באשה שנישאה לאחר ושב בעלה, ומבררת האם הדין זהה במצב שבו **שני עדים** העידו על מות בעלה. וכן הגמרא דנה במקרים שיש **הכחשה בין כתות עדים**, ומחדשת שקל יותר להתיר את האשה לעד עצמו, שהרי לעד עצמו ברור הדבר שבעלה של האשה מת.

במהלך הדברים הגמרא מביאה את דינו של כהן שנשא אחת מן הפסולות להינשא לו, האם כופים אותו להוציא ומתי.

לאחר מכן הגמרא דנה במשמעות של נתינת הגט משני הבעלים, שהרי השני איננו בעלה (מפני שמתברר שהיתה אשת איש כל זמן ששהתה עם השני).

פט: עקירת דבר מן התורה

"וכי בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה?"

המשנה קבעה שהולדות משני הבעלים ממזרים: ברור שולד השני ממזר היות והיתה האשה אשת איש שנבעלת לזר, אולם ולדויה מן הראשון אינם ממזרים, ובכל זאת המשנה קובעת אותם כממזרים. לקביעה זו ישנה משמעות: הנולדים יוכלו לשאת ממזרות, והרי זה **עקירת דבר מן התורה**, שמן התורה לא יכלו לשאת ממזרות.

על כן הגמרא מבררת מהו כוחם של חכמים, ומתי וכיצד יכולים לעקור דבר מן התורה. הדוגמאות לכך רבות, והגמרא קובעת שאכן בכוחם של חכמים לעקור דבר מן התורה, בעיקר לצרכי סייג ולצרכי השעה.

"ולא זה וזה מטמאין לה..."

הגמרא ממשיכה לעסוק בענייני הקנסות השונים שהטילו חכמים על האשה, ומבארת את חידושי הקנסות ואת טעמיהם. בהמשך הגמרא מתייחסת למחלוקת המופיעה במשנה, העוסקת בזכויות הבעל הראשון באשה, ומבארת מי מהחכמים הסכימו לאלו מדעות האחרים.

הגמרא ממשיכה לעסוק בדברי המשנה, ובשאלה: **האם האשה מותרת לחזור לבעלה הראשון** (שהרי המזנה תחת בעלה אסורה עליו). הדבר תלוי בשאלה האם מעשיה היו מעין **אונס**, שהרי סבורה היתה שמת בעלה. הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים האם כל התנאים הסכימו שהיא אנוסה, או שנכון הדבר רק לחלק מהשיטות, וכן שתלוי הדבר אם עשתה על פי עדים או על פי בית דין. הגמרא מרחיבה ומביאה מקרים נוספים הנוגעים לטעויות בגיטין, ולשאלה, האם גם שם ניתן לומר שהאשה – אנוסה היא. הגמרא קובעת שאין לחשוש 'לקול' שהבעל חי כאשר התירו בית הדין את האשה להינשא.

... הוראת בית דין

"הורו בית דין ששקעה חמה ולבסוף זרחה - אין זו הוראה אלא טעות..."

מתוך הדיון על טעות של בית דין בקביעת מות הבעל, מבארת הגמרא את ההבדל שני סוגי הטעויות: **הוראה וטעות**. טעויות בהלכה מחייבות את בית הדין ופוטרות את הנוהג על פיהם (והיא ההוראה), ואילו טעויות במציאות כגון שקבעו שזמן שקיעה הוא זמן זריחה – בית הדין פטור, והנוהג על פיהם חייב (והיא הטעות).

הגמרא ממשיכה לדון בדינה של האשה ובחיובה להקריב קרבן.

נישואי טעות ביבמה

"האשה שהלך בעלה ובנה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך ואחר כך מת בכך ונשאת..."

בהמשך המשנה מביאה דין דומה, העוסק באשה שהלכו בעלה ובנה למדינת הים, ונודע לה שמת בעלה ולאחר מכן מת בנה (ונמצא שכאשר מת בעלה לא נפלה ליבום בזכות בנה), ולאחר שנישאה, התברר שהדברים התרחשו באופן הפוך (ונמצא שכאשר מת בעלה – היתה בלא בנים וזקוקה ליבום).

הגמרא עוסקת בנוסח המשנה, ולאחר מכן דנה בהרחבה במעמדה של **יבמה** טרם נתייבמה – **האם קידושין תופסים בה**, ומהו האיסור המיוחס לה בתורה. בדבר נחלקו רב ושמואל, שרב טוען שאין הקידושין תופסים כלל ביבמה, ושמואל הסתפק בדבר, ונחלקו בדרשות הפסוקים.

... דבר שלא בא לעולם

"דהא שמעינן ליה לרבי עקיבא, דאמר: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם..."

הגמרא מעלה במהלך הדברים אפשרות לפיה, רבי עקיבא (שלשיטתו אין קידושין תופסים ביבמה, שהרי היא באיסור לא תעשה) יאפשר מצב שבו אדם יקדש יבמה לאחר שיחלצו לה. אמנם במצב זה, טרם הגיעה היבמה למצב שבו יכולה להתקדש לאיש, ותרחיש זה מכונה '**דבר שלא בא לעולם**', שהרי האדם רוצה להחיל חלות הלכתית על מה שעדיין איננו.

משם הגמרא מרחיבה בדעות התנאים שלשיטותיהם ניתן להחיל חלויות ולהקנות דברים שלא באו לעולם, כמו הקנאת פירות שטרם צמחו, או להפר נדר שטרם נדרו אותו.

נישואי טעות ביבמה

"עד אחד נאמן ביבמה מקל וחומר, לאיסור כרת התרת, לאיסור לאו לא כל שכן..."

הגמרא שבה לדון בעניינה של היבמה שאין ודאות אם בנה מת קודם לבעלה או להפך, ודנה בשאלה, האם עד אחד נאמן באשה כזו, ומביאה צדדים שונים.

לאחר מכן הגמרא עוסקת בדרשתו של רבי אלעזר, העוסקת במצבים שהגט פוסל לכהונה, ומצבים שבהם אין הגט פוסל לכהונה.

"עד אחד נאמן ביבמה מקל וחומר, לאיסור כרת התרת, לאיסור לאו לא כל שכן..."

המשנה מביאה מקרה נוסף של נישואין בטעות על סמך מידע שגוי, כאשר הפעם אדם **נושא את אחות אשתו** (שהיא ערוה עליו בחייה של אשתו), בגלל שסבור היה שמתה אשתו. המשנה קובעת שמותר האדם לחזור לאשתו, על אף שהוא פוסל את אחות אשתו מלחזור לבעלה כיוון שזינתה תחתיו, שהרי אשה אינה נאסרת בגלל זנות של בעלה עם אחותה. אלא שיש טעם לגזור בדבר, היות ויש חשש שיאמרו הרואים שאותו אדם קידש את אשתו על תנאי, ולא התקיים התנאי ונשא את אחותה, ורואים אותה יוצאת בלא גט (ובעיניהם נראה שאשת איש יוצאת בלא גט).

הגמרא מרחיבה בדבר ומביאה את דעת רבי עקיבא שאדם שקידש את אחות אשתו – צריכה האחות (של אשתו) גט. משם הגמרא מתגלגלת לדון באיסור אחות אשתו ואיסור חמותו (אם אשתו), שיש תנאים הסוברים שהבא על חמותו – פוסל את אשתו, ומרחיבה בהיתר של אדם להחזיר את אשתו אף אם זנה עם אחותה, וגזירות חכמים בעניין. הגמרא במהלך הדברים מביאה קל וחומר מאיסור קל שבו 'נאסר האוסר' (איסור ביאה שבו האשה נאסרת), תוך בירור **מהו אותו איסור קל**: האם מדובר במחזיר גרושתו (שנישאה לאחר, ואסור לבעלה הראשון לשוב ולקחתה), בשומרת יבם (טרם נתיבמה, ובא עליה אדם זר), או בסוטה.

הגמרא ממשיכה לדיון בדברי רבי יוסי החולק על חכמים במשנה, ונחלקו האמוראים בביאור דעתו.

לאחר מכן הגמרא מביאה מחלוקת בדבר **היבמה**: אדם שסבור היה שמת אחיו ויבם את אשתו – האם האשה נאסרת על בעלה אם התגלה שהוא חי, או שאין האשה נאסרת. נחלקו האמוראים בדבר, שהרי באשה רגילה חוששים שמא יאמרו שעשה אדם תנאי בנישואין, אולם ביבום יש צד לומר שרחוק הדבר לומר שעשה תנאי מעין זה.

המשנה מביאה מקרים נוספים הנוגעים לאיסורי עריות ומי נאסר בבעילות אלו.

חלק ב: בן תשע שנים ויום אחד

יבום בבן תשע שנים יום אחד

"בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו - פסל על ידי אחיו..."

מי שהוא **בן תשע שנים ויום אחד** – בעילתו נחשבת לבעילה, אולם אין הוא נחשב לגדול לעניין קניינים. המשנה מנסה לברר האם מעשי היבום השונים, כגון המאמר (קידושי יבמה שלא בביאה), שייכים בקטן, והאם הוא פוסל באמצעותם את יבום אחיו האחרים (אם נתן מאמר, למשל, שהרי נתינת מאמר היא בעלת תוקף מדברי חכמים לפסול את שאר האחים מיבום, וכן גט ביבמה). כך גם המשניות הבאות כולן, עוסקות במעשי היבום השונים בבן תשע שנים ויום אחד, וכן, במצב שבו מת אחר שבא על יבמתו – האם היבמה זקוקה ליבום. הגמרא דנה בדברים ומרחיבה בהם.

הגמרא מביאה מעשה שבו דנו חכמים בעניין קטן ליבום, ובין השאר נידונה החוב להשמיע דברי תלמידי חכמים.

הסריס והקטן

"וכי לא נולדו לו סימני סריס עד כמה? תני דבי רבי חייה: עד רב שנותיו..."

הגמרא ממשיכה לחלקה השני של המשנה, העוסק בהשוואה בין קטן בן תשע שנים ויום אחד, לסריס (שאינו בו סימני בגרות) שהוא בן עשרים שנה. הגמרא דנה בדברים.

פרק אחד עשר נושאים על האנוסה

מושגים

על סדר הפרק

מכיר לא את אביו ולא את אמו (קידושין סט, א). שני אלו הם ספק ממזרים, ומעיקר הדין מותר להם לבוא בקהל, אלא שחכמים עשו מעלה ביוחסין ואסרו עליהם לבוא בקהל (רמב"ם איסורי ביאה טו, כא).

משמרות כהונה (קא):

עבודות המקדש מחולקות לקבוצות שונות הפועלות לתקופות, והן המכונות: מ'משמרות כהונה', והרשות לקביעתם היא מן התורה (רמב"ם כלי המקדש ד, ג; ערוה"ש העתידי קדשים כב, יז). אמנם בשעת הרגל כל בני המשמרות שוים, ולא ניתן לדחות משמרת זו או אחרת מפני שלא הגיע זמנה, ודבר זה מצות עשה (רמב"ם שם, ד), ויש שכתבו שאין בזה מצות עשה (רמב"ם השגות ספר המצוות, עשה לו).

מנחת כהן (ק):

דין תורה הוא, שמנחה המובאת על ידי כהן זכר, בין מנחת חובה ובין מנחת נדבה – אינה נאכלת, אלא עולה כליל (ויקרא ו, טז; מנחות עג, ב; רמב"ם מעשה הקרבנות יב, ט).

הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, מו) כתב בטעם הדבר, שאם הכהן יאכל את מנחת עצמו – יראה הדבר כאילו לא הקריב כלל, שהרי מה שקרב הוא רק הלבונה והקומץ, והשאר נאכל לכהנים, הילכך לא תאכל אלא תעלה כליל. פרשנים נוספים כותבים באופן דומה, שאין הדבר דורון לפני ה' (חזקוני ובכור שור שם).

שתוקי (ק):

שתוקי הוא כינוי למי שאינו יודע מי הוא אביו, וכשקורא לאיש כאילו הוא אביו, אמו משתקתו. מקבילו הוא האסופי, והוא הנאסף מן השוק ואינו

מפת דרכים

חלק א: אישות במקרים מיוחדים

צז. אנוסה ומפותה

"נושאין על האנוסה ועל המפותה. האונס והמפתה על הנשואה – חייב..."

בחלק זה, המשנה עוסקת במעמד האישות של אנשים ואירועים חריגים. המשנה תחילה עוסקת במעמד של האנוסה והמפותה – האם יש לה מעמד של אשת איש או לא. דבר זה נוגע למשל, למי שנולד כתוצאה מאונס, ואין האנוסה אשת אביו – האם מותר לבן לשאת את אנוסת אביו, ונחלקו בדבר חכמים ורבי יהודה.

צז. גרים

"הגיורת שנתגייר בניה עמה - לא חולצין ולא מייבמין..."

לאחר הדיון באנוסה, המשנה עוסקת במעמדם של הגרים – האם אחים שהתגיירו יחד נחשבים אחים זה של זה. ככלל, דנים את הגרים כאנשים חדשים ללא קשרים משפחתיים, והגמרא עוסקת בנושא בהרחבה.

חלק ב: תערובות וספיקות ביחוס

"חמש נשים שנתערבו ולדותיהן..."

בחלק השני של הפרק, המשנה מביאה מקרים שונים של ספקות, ודנה בהשלכות של הספקות השונים.

במקרה שאין ידוע מי הם אחיהם של המתים (שנשותיהם זקוקות ליבום), יש להתמודד עם המקרה באופן כזה, שלא יהיה מצב שבו אחד האחים מייבם אשה שבאמת אינה אשת אחיו וזקוקה לחליצה מאחר.

המשנה עוסקת במקרים שבהם נתערבו הולדות ולהם מעמדות שונים, למשל: כהן ועבד. המשנה דנה במותר לשניהם ובאסור לשניהם, באופן שכך או כך, אין הם עוברים על איסור.

מתוך דיון זה, הגמרא דנה במקרים השונים שבהם הכהן חולק בתרומה, במקרים שאינו חולק.

לבסוף, המשנה עוסקת בולד שאין ידוע אם שייך לבעלה הראשון של אמו, או לבעלה השני, ולהשלכות השונות הנוגעות ליחס בין אדם ובין אביו. מתוך הדברים הגמרא מרחיבה מעט באיסור הכאה וקללה של בן על אביו.

פרק שנים עשר מצות חליצה

מושגים

על סדר הפרק

מנעל בעזרה (קב):

מהדברים האסורים בעליה להר הבית הוא עליה במנעל, וטעם הדבר משום ביזוי (ברכות סב, ב). הרמב"ם אומר שאיסור זה בכלל מצות מורא המקדש (בית הבחירה ז, ב).

מנעל ביום הכיפורים (קב):

אחד מחמשת העינויים שחייבים בהם ביום הכיפורים הוא האיסור לנעול סנדל (יומא עג, ב; רמב"ם שביתת עשור ג, ז). יש מי שכתב שאיסור זה הוא מדברי חכמים (רא"ש יומא ח, א), ויש מי שכתב שאיסור זה מן התורה (ר"ן יומא א, א).

יציאה בקב בשבת (קג):

נחלקו התנאים (שבת סה, ב) האם מותר לקיטע לצאת בקב בשבת, כלומר: אדם שנקטעה רגלו ומניח את שוקו בתבנית הדומה לרגל ששמה 'קב' – רבי מאיר אומר שהוא מנעל ומותר לצאת בו בשבת, ורבי יוסי אומר שהוא כמשוי ואסור. לדעת רש"י (שם סו, א ד"ה ואם יש), נחלקו התנאים בקב שהשוק נכנסת בו מעט, ולדעת התוספות (שם סה, ב ד"ה הקיטע), נחלקו התנאים האם מנעל מעין זה שאינו של עור, נחשב מהודק כדי להחשיבו כמנעל.

בגד מוסגר ומוחלט (קג):

ישנם שני שלבים במיני הנגעים השונים: השלב האחד הוא, כאשר הכהן רואה את הצרעת, אך לא רואה סימני טומאה, כגון שראה בהרת אבל לא היה בה שיער לבן – זהו מצורע 'מוסגר'. המצורע המוסגר, או לחלופין אם נראה הנגע על הבגד – הבגד המוסגר – מסתגר שבעה ימים, ולאחר מכן רואה הכהן שוב. אם נראה בו סימני טומאה הרי זה מצורע מוחלט (רמב"ם טומאת צרעת א, י).

המצורע המוסגר והמצורע המוחלט מטמאים באופן זהה, וההבדל הדיני ביניהם הוא, שהמצורע המוסגר אינו פורע שעריו ופורס בגדיו, ואינו מקריב קרבנות לטהרתו, מה שאין כן שמצורע מוחלט (מגילה ח, ב; נגעים ח, ח רמב"ם שם י, י).

ביאת מצורע (קג):

ישנה חומרה במצורע, שכאשר הוא נכנס לבית – הוא מטמא את כל תכולתו, בין אדם בין כלים. ואין דין זה לדין טומאת אהל שבטומאת מת, אלא דין זה תלוי בבית (ויקרא יד, מה; נגעים יג, יא; רמב"ם טומאת צרעת י, יב). לכן, מצורע הרוצה להיכנס לבית הכנסת, עושים לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים ורחבה ארבע אמות על ארבע אמות, כדי להפרידו משאר העם (נגעים שם; רמב"ם שם).

ראית נגעים (קד):

אין נגע הצרעת מטמא עד שהכהן יראה את הנגע, ואף על פי שהכל כשרים לראות את הנגע, הטומאה תלויה דווקא בכהן (נגעים ג, א; רמב"ם טומאת צרעת ט, ב). הכהן הרואה את הנגע צריך להיות בקיא בנגעים ובשמותיהם, ואם אינו בקיא – לא יראה את הנגע עד שיבין ויכיר (שבועות ו, א; רמב"ם שם א, ג).

את הנגעים רואים רק ביום, ובשעות הצהריים של היום כדי שיראו היטב (נגעים ב, ב; רמב"ם שם ט, ו). אמנם, אין רואים את הנגעים בשבתות וימים טובים (נגעים א, ד; רמב"ם שם ז, ז).

רציעה (קד):

עבד עברי הבוחר להישאר עבד לאזונו גם לאחר השנה השישית, צריך לקחתו לדלת ולרצוע את אזונו הימנית, ומכאן ואילך הרי זה עבדו עד היובל (שמות כא, ו; רמב"ם עבדים ג, ט).

בטעם הרציעה יש שכתבו שהאזן השומעת את האיסור לגנוב תירצע, היות והעבד נמכר בגבנתו (רש"י שם). ויש שכתבו שמטרת הרציעה אל מול הדלת היא כדי להודיע את הדבר ולהשאיר עליו סימן עבדות בולט, שלא יוכל להימלט (ראב"ע וחזקוני שם). רבינו בחיי (שם) כתב שנעשה המעשה מול הדלת ומול המזוזה כדי שיביט אל הקודש, וידע שהחליף אדנות קודש באדנות חול.

כל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת (קד):

כלל הוא בדיני מנחות, שהמביא יותר מששים עשרון בכלי אחד – אי אפשר לבלול את הסולת עם השמן, ואף על פי שאין הבלילה מעכבת, היות ובמצב זה אין אפשרות כזאת כלל – הדבר מעכב (מנחות יח, ב; רמב"ם מעשה הקרבנות יז, ו).

מכאן למדו חכמים למקומות נוספים, שישנם דינים שאינם מעכבים במצוות, אולם כאשר אין כלל אפשרות לקיום הדין – הרי הדבר מעכב את המצוה. כך למשל, החרש לא יכול להפיר את נדרי אשתו, שהרי כתוב (במדבר ל, ח): "ושמע אישה", ואף על פי שאין מוכרח הבעל לשמוע, בכל זאת מוכרח שתהיה לו את האפשרות (נדרים עג, א).

אמורים (קד):

אברי הקרבנות הקרבים על גבי המזבח קרויים 'אמורים' (רמב"ם מעשה הקרבנות א, יח). יש אמורים שהוא מלשון ציווי, שעליהם הציווי להקריבם (פיהמ"ש הקדמה לקדשים), ויש אמורים שהם האדונים והמרים על שאר הקרבן, ויש אמורים שהוא מלשון הרמה לה' (משנה למלך שם).

הקרבנות האמורים מעכבת את אכילת הבשר, כאשר הם קיימים, אולם אם הם אינם – מותר לאכול את הבשר מיד אחר הזריקה (פסחים נט, ב; רמב"ם שם ט, יא).

כבשי עצרת (קד):

בחג השבועות מביאים יחד עם שתי הלחם את כבשי העצרת, שהם שני כבשים בני שנה לזבח השלמים (ויקרא כג, יז-ט; רמב"ם תמידין ומוספין ח, א).

נחלקו התנאים אם הלחם מעכב את הכבשים, או שהכבשים מעכבים את הלחם (מנחות מה, ב), וכן נחלקו הראשונים להלכה (רמב"ם שם טו; ראב"ד שם). בנוסף, כבשי העצרת מקדשים את הלחם בשעת השחיטה, ואם השחיטה נעשתה באופן פסול – לא קדש הלחם (מנחות מז, א; רמב"ם שם יז, יח).

גט מעושה (קו):

במצבים שונים ניתן לכפות על אדם שירגש את אשתו, כגון שמאוס על אשתו עד שאינה משמשתו (כתובות סג, ב; רמב"ם אישות יד, ח), וכגון שהיה הבעל מכה את האשה (תשב"ץ ב, ט). הגט שנעשה בכפייה נקרא 'גט מעושה'.

ניתן לכפות את האדם ולאונסו במכות וחבטות עד שיאמר 'רוצה אני' ויכתוב גט (גטין פח, ב; רמב"ם גירושין ב, ס), ויש מהראשונים שאונסים אותו בממונו עד שיכתוב את הגט (שו"ת הרשב"א ד, מ; ריטב"א קידושין מט, ב ד"ה והא).

כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (קו).

בדינים שונים נדרש רצונו של האדם למעשה, כך הוא במגרש אשה, וכן במביא קרבן. אמנם, ניתן לכפות את האדם במצבים אלו, עד שיאמר 'רוצה אני' ויעשה את המעשים הנדרשים (קידושין ג, א; רמב"ם גירושין ב, כ; מעשה הקרבנות יד, טז).

מדברי הגמרא (קידושין שם; בבא בתרא מח, א) מתבאר שכפיה בגט מועילה משום שיש 'מצוה לשמוע דברי חכמים'. יש שכתבו שבגלל המצוה, נראה שהמגרש רוצה לגרשה (רשב"ם בבא בתרא שם ד"ה דלמא), ויש שכתבו שלכל אדם יש רצון להשתייך לכלל ישראל, ולשמוע בקול חכמים, ואין סירובו אלא תוצאה של יצרו (רמב"ם גירושין שם). יש שכתבו לפי טעם זה שהמומר, שאין בו אף מעט רצון להשתייך לכלל ישראל – אין מועילה בו כפיית גט (מהר"ק סג; שו"ת מהריט"ץ פג).

מפת דרכים

חלק א: מרכיבי החליצה

קא. הדיינים בחליצה

"מצות חליצה בשלשה דיינים, ואפילו שלשתן הדיוטות..."

בפרק זה נידונה בהרחבה **מצות החליצה ופרטיה**. תחילה המשנה מביאה את הדין לפיו, החליצה צריכה להיעשות בפני דיינים, שנאמר: "לעיני הזקנים". הגמרא דנה בכמות הדיינים שצריכים להיות במעמד החליצה, בטיבם, ובאופן כללי בדינים שונים המצריכים דיינים, כגון הקרבת קרבן ציבור ועגלה ערופה.

קב. נעל החליצה

"והתנן: חלצה במנעל - חליצתה כשרה; דיעבד אין, לכתחלה לא..."

עיקרו של מעשה החליצה הוא חליצת נעלו של היבם מעל רגלו, ועל כן, נזקקת המשנה ובעקבותיה הגמרא, לברר **מהי אותה הנעל ובאלו מצבים היא כשרה**. הגמרא מבררת מה טיבם של סוגי מנעלים שונים ובמקביל עוסקת בדרשות הפסוקים. בין השאר, הגמרא משווה את מצות החליצה לנושאים הלכתיים אחרים שבהם נידונה נעל, כגון האיסור לנעול נעל ביום הכיפורים, וכך גם בעליה להר הבית. לאחר מכן הגמרא עוסקת במיקום הנעל על רגלו של היבם, וכן בבעלותו על הנעל, ובמעמדה של נעל המנוגעת – שאסורה בהנאה.

קד. חלק ב: נתונים המאפשרים חליצה

"חלצה בלילה - חליצתה כשרה, ורבי אלעזר פוסל. בשמאל - חליצתה פסולה, ור' אלעזר מכשיר..."

המשנה מביאה דינים נוספים במצות החליצה: חליצה בשעות הלילה, וחליצה ברגל שמאל. הדיון על החליצה בלילה נפתח, היות וחליצה היא מעשה בית דין, ויתכן שהוקשו מעשי בית דין (המכונים 'ריבים') לראית נגעים, שמתאפשרים רק ביום. מתוך דיון זה, הגמרא שבה לדון בצורך בדיינים במעמד החליצה. לאחר מכן, הגמרא דנה בבעייתיות של החליצה ברגל שמאל, ומתעסקת בדרשות הפסוקים.

חלק ג: סדר החליצה

קד. חליצה רקיקה וקריאה

"חלצה ורקיקה אבל לא קראה - חליצתה כשרה..."

מצות החליצה מורכבת משלושה חלקים: חליצת הנעל, וריקת החלוצה, וקריאתה את פסוקי פרשיית החליצה. הגמרא דנה בהרחבה **במעשים אלו, אלו מהם מעכבים, וכיצד יש לבצע אותם**, ומה בדבר מי שאינו יכול לעשות את אחד המעשים, כגון אילמת שצריכה לקרוא. לבסוף הגמרא דנה ברוקה של החלוצה ואימתי הוא כשר.

קה. חליצת קטן וקטנה

"החרש שנחלץ, והחרשת שחלצה, וחולצת לקטן - חליצתה פסולה..."

המשנה דנה בחליצת קטן וחליצת קטנה – האם היא אפשרית, ומתעסקת בדרשות הפסוקים הנוגעים לעניין.

לאחר מכן הגמרא חוזרת לדיון קצר בנושא כמות הדיינים הנצרכים לחליצה.

◀• חליצה מוטעית

קו.

"תנו רבנן: חליצה מוטעת כשרה..."

הגמרא עוברת לדון במעשה המופיע במשנה, ומשם, למעמדה של **חליצה מוטעית**. חליצה מוטעית היא חליצה שהכוונה בה איננה כוונה מלאה, והיא כוללת הטעיה של היבם מצד הדיינים כדי שיחלוץ ליבמה ויתירנה לשוק. הגמרא עוסקת בצורך בכוונה בחליצה וביחס בין צורך זה למושג חליצה מוטעית. כמו כן, הגמרא עוסקת במקרים מקבילים בגט: האם גם שם ניתן להטעות, ואם לא – כיצד ניתן לגרום לאיש לגרש את אשתו בעת הצורך.

◀• סדר החליצה

קו:

"מצות חליצה - בא הוא ויבמתו לבית דין, והן משיאין לו עצה ההוגנת לו..."

המשנה האחרונה מביאה את סדר החליצה, כולל האמירות שצריכות להיאמר מצד החולץ ומצד החולצת. הגמרא מרחיבה את הדברים וגם חוזרת לדון במקצת במעשה הרקיקה.

פרק שלושה עשר בית שמאי

מושגים

מבוא לפרק

החרש מקדש ברמיזה, ומגרש ברמיזה (יבמות שם; רמב"ם גירושין ב, יז).

תקנות חכמים לנישואי קטנה וחרש

קטנה אינה מתקדשת אלא על ידי אביה (יבמות קיב, ב; רמב"ם אישות יא, ו), וחכמים תיקנו שקטנה יתומה מאב מתקדשת על ידי אחיה ואמה, שלא ינהגו בה מנהג הפקר (ו). יש מהראשונים שכתבו שבכלל התקנה הקטנה יכולה להתקדש בעצמה (רש"י גיטין סה, א ד"ה כנגדו; רמב"ם אישות ד, ז), אולם דעת האור-זרוע היא שקטנה מתקדשת על ידי אחיה ואמה בלבד (שלטי גיבורים יבמות קז, ב; מאיר שם א).

אם הגדילה – נחלקו האמוראים האם צריך לעשות בה קידושין נוספים ואלו קידושין (יבמות קט, ב), וכן נחלקו הראשונים כמי הלכה (מלחמות יבמות לו, ב; מהרי"ק לב).

כמו כן, נחלקו תנאים אם יש קידושין לחרש, ולדעת חכמים אין קידושין לחרש, אך חכמים תיקנו לחרש קידושין ונישואין, שלא יבטלו מפריה ורביה (יבמות קיב, ב; רש"י שם ד"ה תקינו; רמב"ם אישות ד, ט).

על סדר הפרק

שהקידושין מופקעים משום שלחכמים הכח לעקור דבר מן התורה (תוספות בבא בתרא מח, ב ד"ה תינח).

הפעולה המתרחשת בעת ההפקעה היא הפקרת הכסף, כאשר מדובר בקידושי כסף (רש"י יבמות צ, ב ד"ה ואפקעינהו), הפקרת השטר בקידושי שטר (שטמ"ק שם), ועשיית הבעילה כבעולת זנות, בקידושי ביאה (גיטין לג, א).

טענת בתולים כל שלושים יום (קיא):

נחלקו התנאים בדבר אדם שנשא אשה שחזקתה שהיא בתולה, ורוצה לטעון שלא מצא לה בתולים, ובכך להפסיד כתובתה. טענה זו, היא הנקראת 'טענת בתולים' (רמב"ם אישות יא, ט).

דעת רבי מאיר היא שיכול אדם לטעון טענה זו במשך שלושים יום, היות ואין אדם מעמיד עצמו שלא לבעול למעלה משלושים יום (יבמות קיא, ב; ירושלמי כתובות א, ד). אמנם, הלכה כרבי יוסי, שיכול לטעון טענת בתולים מזמן שנסתרה עמו – מיד (רמב"ם שם, טו), ומעט מן הראשונים פסקו כרבי מאיר (מדרכי קידושין קלה בשם ר"י).

שלוף דוץ (קט):

ערבות 'שלוף דוץ' היא ערבות מוחלטת של הערב כלפי המלוה, כאשר הערב שם את עצמו במקומו של הלוה, ומניח למלוה לפרוע ממנו לחלוטין. ביטוי זה מתפרש בשני אופנים: יש אומרים שתרגום הדבר הוא, שהמלוה שולף את עצמו מהלוה, ותוקע את עצמו על הערב (רש"י יבמות קט, ב ד"ה שלציון), ויש אומרים שזהו שם של עשב המנקה את הידים היטב, וכך גם הערבות מנקה את המלוה מחובו באופן מוחלט (פסקי ר"ד שבת צ, א; רמ"א י"ד קע, א).

אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה (קי):

כח הוא ביד חכמים להפקיע קידושין למפרע, כאילו לא נתקיימו מעולם, למשל, כאשר אדם מקדש אשה בכפייה ושלא כהוגן – הפקיעו חכמים את קידושיו (כתובות פו, א; יבמות קי, א; בבא בתרא מח, ב).

יש מהראשונים שמדבריהם מתבאר, שהקידושין פוקעים היות והמקדש, מקדש על תנאי שהדבר נעשה ברצון חכמים, ואם ביטל התנאי – בטלו הקידושין (מדרכי קידושין תקכ; שטמ"ק כתובות ג, א בשם הירשב"א). ויש שכתבו

מפת דרכים

חלק א: מיאון

מיאון בנישואין ובקידושין

"בית שמאי אומרים: אין ממאנין אלא ארוסות, ובית הלל אומרים: ארוסות ונשואות..."

בפרק זה נידונה **תקנת המיאון**. קטנה יתומה – אין לה קידושין, אבל תיקנו לה חכמים נישואין על ידי אחיה ואמה. אמנם, אם בחרה הקטנה לאחר זמן עד בגרותה לסרב להיות עם האישי שקידש אותה – הרי הקידושין נעקרים למפרע, והוא ה'מיאון'. המשנה מביאה מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי בדבר תקנה זו: בית שמאי אומרים שרק מי שנארכסה (נתקדשה, קודם

החופה) יכולה למאן, ובית הלל אומרים שגם הנשואה (אחר חופה וקידושין) ממאנת. הגמרא מרחיבה בהסבר מחלוקת זו ומביאה הסברים שונים בעניינה: ניתן לומר שהדבר תלוי בעובדה שלא ניתן להתנות תנאים בנישואין רגילים, ונחלקו האם גם בנישואי קטנה אין אפשרות לתנאים; וניתן לומר שהדבר תלוי בשאלה האם האדם מתרצה לבעול אשה כאשר הוא יודע שיתכן שיעקרו הנישואין למפרע ובעילותיו היו בעילות זנות, ועוד.

קז. מיאון ביבם

"אמר רבי אושעיא: ממאנת למאמרו, ואינה ממאנת לזיקתו..."

הגמרא ממשיכה לדון במחלוקת בית הלל ובית שמאי בענייני מיאון, ומביאה מחלוקת בדבר היכולת של קטנה למאן ביבם. הגמרא מבארת באיזה מקרה מדובר: האם יכולה הקטנה למאן **לקידושי הראשון** (בעלה שמת) וממילא אינה נופלת ליבום (וזהו מיאון לזיקה), או שממאנת **לקידושי היבם** שקידשה במאמר, ועדיין זקוקה לחליצה (וזהו מיאון למאמר). לאחר מכן הגמרא דנה במקרה שבו מיאנה הקטנה לאחד מן היבמים – האם יש לה מעמד של בעלת גט (יבמה שקיבלה גט, ופסולה לאחים לעניין יבום) היות ומיאון דומה לגט.

קז: כללים במיאון

"בית שמאי אומרים: בבית דין, ובית הלל אומרים: בבית דין ושלא בבית דין..."

הגמרא ממשיכה לדון בשאר מחלוקות בית הלל ובית שמאי: מיאון שלא בפני הבעל, האם צריך המיאון להיעשות בפני בית דין, והאם יכולה הקטנה למאן כמה פעמים.

המשנה הבאה עוסקת במקרים שבהם הקטנה צריכה למאן (כאשר הקידושין נעשו מדעתה), ובאלו אינה צריכה למאן.

הגמרא מציגה את הנוסח הכתוב בגט המיאון.

לאחר מכן, הגמרא דנה בדברי רבי חנינא בן אנטיגנוס הנוגעים לקטנה שאינה צריכה מיאון כלל, היות ואינה שומרת קידושיה.

הגמרא ממשיכה למחלוקת תנאים נוספת העוסקת במעמד הקטנה הנשואה מתקנת חכמים: **האם יש לה מעמד של אשת איש לכל דבר** (לאכילת תרומה, וזכאות הבעל במציאתה ובמעשה ידיה) אך יש לה אפשרות מיאון, או שמא אין לה כלל מעמד של אשת איש.

לבסוף הגמרא דנה במקרים שבהם הקטנה מעוכבת אצל האיש מסיבות עקרוניות (שאז נחשבת לאשתו), ומסיבות שאינן עקרוניות (ואינה נחשבת לאשתו).

קח. מיאון וגט בקטנה

"הממאנת באיש - הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו, ולא פסלה מן הכהונה..."

המשנה עוסקת בהבדלים שבין קטנה **הממאנת** לקידושי בעלה, לבין קטנה **המקבלת גט** מבעלה. ההבדל העקרוני הוא, שהמיאון עוקר את הקידושין למפרע, ולכן מותרים אלו בקרוביהם של אלו, שהרי מעולם לא קידשה. לעומת זאת, הגט מתיר את האשה מכאן ולהבא, ולכן אסורה היא על קרובותיו, והוא על קרובותיה, ופסלה מן הכהונה (מדין גרושה). הגמרא מרחיבה בדברים, ובין השאר דנה בשאלה האם מיאון שלאחר גט – עוקר את הקידושין וכן את הגירושין.

קח: חלק ב: מחזיר גרושתו

"המגרש את האשה והחזירה - מותרת ליבם..."

המשנה דנה במעמדה של גרושה שחזרה לבעלה (לאחר שנישאה לאיש אחר) – שהרי זה איסור מן התורה, ומת בעלה: האם יכול היבם ליבמה. המשנה עוסקת בתצורות השונות של המקרה, והגמרא מרחיבה בעניין זה, ובחששות שחששו חכמים בגזירותיהם בעניין.

חלק ג: יבום וחליצה בקטנה וחרשת

קט. נישואי אחים לקטנה וחרשת

"וכן שתי חרשות, גדולה וקטנה, מת בעלה של קטנה - תצא הקטנה משום אחות אשה..."

המשנה עוברת לדון במקרים שונים של אחים שקידשו נשים, אשר בחלקן הקידושין והנישואין אינם מן התורה **אלא מדברי חכמים**: קידושי קטנה וקידושי חרשת, וכן קידושי חרש. המשנה קובעת כי שני אחים שנשאו קטנות או חרשות ואחד מהם מת – הרי אשתו פטורה מן היבום מפני שהיא ערוה (אחות-אשה), מפני שהאשה הנשואה נשואה רק מתקנת חכמים. אולם

במצב שבו אח אחד נשוי לקטנה (מדברי חכמים), והאח שנפטר נשוי לגדולה (מן התורה), והרי חובה לייבמה מן התורה – מלמדים את הקטנה שתמאן, ויוכל האח לייבם את אשת אחיו.

הגמרא מתגלגלת לנושאים אחרים, הקשורים להמלצות חכמים במה לדבוק וממה להתרחק, אשר אחד הדברים שיש לדבוק בהם הוא מצות החליצה. לאחר מכן הגמרא מרחיבה בדברי המשנה ודנה במעמדה של הקטנה בתקופה שבין קידושיה עד שנעשית בוגרת.

המשנה הבאה קובעת כי אח שנשא שתי נשים, אם אחיו בא על אחת מהן – הרי זה יבום, ופטורה צרתה מן היבום והחליצה. אולם, אם אחת מהן חרשת או קטנה – קידושיה אינם קידושין מן התורה, ולכן יבום שלה לא פוטר את צרתה מחליצה.

הגמרא מרחיבה בדברים ודנה בין השאר באפשרות לחלוץ לחרשת, וכן באפשרות של חרש לכנוס אשה ולגרשה.

המשנה הבאה מציגה מקרים נוספים הקשורים לעקרונות שבחלק זה, והגמרא דנה בפסיקת ההלכה.

קיא: יבום קטן

"יבם קטן שבא על יבמה קטנה - יגדלו זה עם זה..."

המשנה עוסקת ביבום של אח קטן (טרם שהגיע לגיל בגרות, משהגיע לגיל תשע שנים ויום אחד), וקובעת כי יגדלו עם היבמה עד שיבגור ויכנוס אותה. הגמרא דנה באפשרות של קטן לייבם.

קיא: תביעה ליבום

"היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי - כופין אותו שיחלוץ לה..."

הגמרא עוסקת בהרחבה בחלקיה האחרונים של המשנה, העוסקים ביבמה שטוענת שלא נבעלה במשך תקופת זמן, וכן ביבמה שהדירה את עצמה מיבמה (כך שאינו יכול לבוא עליה): **האם ניתן לכפות את היבם לחלוץ**. וכן יש לדון במי שהדירה את עצמה מיבמה בחיי בעלה – האם יש לה מעמד זהה לזו שהדירה עצמה אחר מות בעלה.

פרק ארבעה עשר חרש שנשא

מושגים

מבוא לפרק

אמנם, אדם ששומע ואינו מדבר, או שמדבר ואינו שומע – הרי הוא שווה לכל האדם בדינים שאינם קשורים לדיבור ולשמיעה (שם). יש מי שאומר שבכל מקום שנאמר 'חרש שוטה וקטן', הכוונה היא גם לחרש חלקי מסוג זה (ירושלמי תהמות א, ב).

חרש

אדם שאינו שומע ואינו מדבר מכונה 'חרש', וחכמים הגדירו שאין בו דעת והשוו אותו לקטן לעניינים הלכתיים (רמב"ם אישות ב, כו).

על סדר הפרק

אשם תלוי (קיג.)

מצוה מן התורה להביא קרבן אשם תלוי על ספק חטא בשוגג (ויקרא ה, יז-יח; רמב"ם שגגות ח, א).

כוי (קיג.)

הכוי הוא בעל חיים שספק אם הוא בהמה או חיה. לדבר יש השלכות שונות, למשל, האם יש מצוה לכסות את דמו אחר השחיטה כחיה, או שאין לכסותו כבהמה (ביכורים ב, ט; רמב"ם מאכלות אסורות א, יג).

נחלקו חכמים בשאלת זיהוי הכוי (חולין פ, א). יש מהראשונים שכתבו שכלאי תיש וצביה שהם חיה ובהמה, הרי זה כוי (ערוך; רמב"ם שם; טור י"ד סא), ויש שכתבו שהוא ספק חיה וספק בהמה (ר"ן חולין מה, א).

נחלקו בגמרא באלו ספקות מתחייבים באשם תלוי: יש מי שאומר שמתחייב אדם כאשר יש לפניו שתי חתיכות וידוע שאחת אסורה והשניה מותרת ואינו יודע איזו מהן מותרת, ויש מי שאומר שמתחייב אדם גם כאשר לפניו חתיכה אחת ומסתפק בה (כריתות יז, ב). מובא בירושלמי (יבמות ד, ב), שספק העומד להתברר אינו מחייב אשם תלוי.

קטן אוכל נבלות (קיד.)

כלל הוא, שקטן האוכל נבלות – אין בית דין מצווים להפרישו מלאכול (יבמות קיד, א; רמב"ם שבת יז, ז; מאכלות אסורות יז, כז). יש אומרים שיסוד האיסור להאכילו בידיים הוא מן התורה (קריית ספר מאכלות אסורות יז בשם הר"ד; ריטב"א יבמות קיד, ב ד"ה ולענין), ויש אומרים שאין איסור זה אלא מדברי חכמים (ספר הישר שו"ת נב, ב).

בספק ספיקא, יש מהראשונים שכתבו שדינו כספק וחייב באשם תלוי (תוספות כריתות יז, ב ד"ה מדיפיא), ויש שכתבו שאין חייב (רש"י שם, א ד"ה ואפילו; רמב"ם שגגות ח, ב).

הדבר אסור באיסורים מן התורה, ויש מי שאמר שבאיסורים מדברי חכמים ניתן להאכילו בידיים (רשב"א יבמות קיד, א ד"ה רבי יוחנן; ר"ן יומא א, א), ויש החולקים לאסור גם בהם (תוספות ראש השנה לג, א ד"ה תניא; מרדכי שבת שסט; שו"ת הרשב"א א, צב).

מפת דרכים

אישות בחרש

קיב: תקנת נישואי חרש

"חרש שנשא פקחת, ופקח שנשא חרשת, אם רצה להוציא - יוציא, ואם רצה לקיים - יקיים..."

החרש אינו בר דעת ואינו יכול לבצע מעשים הלכתיים שונים, וביניהם מעשה הקידושין, אלא שתיקנו חכמים שיוכל החרש לקדש אשה.

הגמרא דנה בטעמה של תקנה זו, ובהבדל בין חרש שתיקנו לו נישואין לקטן שלא תיקנו לו תקנה דומה. באותו האופן משווה הגמרא בין נישואי חרש לנישואי קטנה יתומה, שגם נישואין אלו תוקפם מתקנת חכמים.

לאחר מכן, הגמרא דנה במעמד קידושי החרש ומעשי החרש בכלל, דרך השאלה: האם ובמה מתחייב אדם הבא על אשת חרש. הדבר נידון מתוך שיש ספק במעמד החרש ובאיכות דעתו, ובספקות מתחייבים באשם תלוי. אגב הדברים, הגמרא מרחיבה על חיובי אשם תלוי.

קוב: גירושי חרש וחרשת

"מה יעשה חרש בעל חרשת? מוציא את אשתו בגט..."

הגמרא דנה בגירושיה של שוטה וחרשת, וכן מי שהיתה פיקחת בתחילה ונעשתה כאחת מהן. הגמרא דנה בפסוקים העוסקים בגט. לאחר מכן הגמרא דנה בצורך ברצון בגירושין של האיש לעומת צורך זה באשה (השלכות לכך ניתן למצוא בחרש וחרשת).

קיד. קטן אוכל נבלות

"קטן אוכל נבלות - אין בית דין מצווין להפרישו..."

מתוך הדיונים העוסקים בחרש וחרשת, הגמרא עוברת לדון במעמדו של הקטן (שאינו נחשב בר דעת) בהלכה, ובפרט בדינים שונים הקשורים לעבירות: האם מותר לתת לקטן לעבור עבירה, כגון להאכיל אותו נבלות.

פרק חמישה עשר האשה שלום

מושגים

מבוא לפרק

אמנם, יש מהראשונים שכתבו שעדות זו תקפה מדברי חכמים, שבמקרה של עגונות עקרו דבר מן התורה (תוספות יבמות פח, א ד"ה מתוך), יש שכתבו שהפקיעו חכמים את הקידושין בעקבות עדות גרועה (רש"י שבת קמה, ב ד"ה לעדות), ויש שכתבו שבעקבות החומרה של ההשלכות, והעובדה שהדבר עשוי להתגלות – תקפה עדות זו מן התורה (ריטב"א יבמות פח, א בשם הרא"ה; עיין רמב"ם שם). [להרחבה ראה פרק טז: מסיח לפי תומן]

תקנת עגונות

אף על פי שבכל הדינים שבתורה הצריכו שני עדים כשרים כדי לקבוע מציאות, בענייני עגונות, הנוגעים להיתרה של אשת איש – די בעדות גרועה, כגון עד אחד, או האשה עצמה, ואף גוי המסיח לפי תומו (יבמות קיד, ב; רמב"ם גירושין יג, כט), וזו היא הנקראת 'עדות אשה'. הגמרא אומרת (יבמות פח, א), שחכמים קבעו גזרות חמורות כל כך במקרה שבו יתברר שהבעל לא מת והוא חי, ולכן הקלו בקבלת עדות להתיר את האשה, שהאשה המודעת להשלכות החמורות של העדות – תדייק בעדות ביותר.

על סדר הפרק

אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה (קטז).

חזקה היא, שאין האשה משקרת בפני בעלה, ולכן מאמינים לה במקרי ספק (רמב"ם אישות ד, ג). התוספות (כתובות יח, א ד"ה חזקה) הסבירו שיסודה של חזקה זו הוא בחזקה כללית יותר, שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו.

לדעת הרשב"א (גיטין סד, א) והמגיד-משנה (אישות טז, כו) אשה נאמנת לומר לבעלה 'גרשתני' ולהנשא לכתחילה. לעומת זאת, לדעת הראב"ד (אישות ד, ג) אין היא נאמנת אלא להחמיר עליה כאשת איש אם קידשה אחר. בארחות חיים (קידושין יג) הביא בשם הרמ"ה שעל אף שחזקה זו היתה להתירה להנשא לכתחילה, בימינו שרבתה החוצפה והפריצות, הורעה החזקה.

מה לי לשקר (קיד):

אדם הטוען טענה המזכה אותו, אך היה ביכולתו לטעון טענה טובה יותר – מאמינים לטענתו הגרועה, שאומרים 'מה לו לשקר' ולומר טענה גרועה כאשר יכול לזכות עצמו, אלא ודאי שהוא דובר אמת. לעתים כלל זה מכונה 'מיגו', כלומר 'מתוך' – מתוך שיכול היה לטעון אחרת, הרי זה נאמן (בבא בתרא ע, א; רמב"ם שכירות ב, יב).

נחלקו האמוראים האם כח זה חזק מעדים, אולם להלכה אין אומרים 'מיגו' במקום עדים (כתובות כז, ב; רמב"ם שם ד, ג).

יש שביארו את הדין כנאמנות פשוטה, שאין זה סביר שאדם ישקר ויטען טענה גרועה (שו"ת שואל ומשיב ד, ח), אך יש שביארו שאם היה טוען את הטענה הטובה יותר היה זוכה בדיון, לכן טענתו הגרועה לא מכילה פחות מזכות זו (חיזושי ר' שמעון בבא מציעא ה; קובץ שיעורים ב, ג).

מפת דרכים

חלק א: עדות אשה על מות בעלה

קיד: מלחמה

"האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים, שלום בינו לבינה ושלום בעולם..."

בפרק זה ובפרק שלאחריו נידונה בהרחבה סוגיית התרת העגונות: נשים שבעליהן נעלמו והן יושבות בלא איש ובלי אפשרות להינשא מחדש. חכמים איפשרו קבלת עדויות על מות הבעל, בעלות מעמד הלכתי גרוע (שאינן כוללות שני עדים כשרים), כדי להתיר את העגונות.

המשנה דנה במקרים בהם יש להגביל את עדות האשה על מות בעלה, ופותחת בדיון מלחמה. במלחמה עשויים להיות מצבים בהם האשה אינה מעידה כראוי, ונאמנותה מתערערת. הגמרא מנסה לבחון אלו מצבים נחשבים למלחמה גם כן. הגמרא דנה במקביל בעדות של עד אחד במלחמה.

במהלך הדברים הגמרא דנה במקרה שבו האשה מחדשת בעצמה שישנה מלחמה בעולם, האם היא פוגעת בנאמנותה שלה, או שיש צד לומר שהיא נאמנת בעדותה.

"ומי חיישינן שמא פינן?"

במהלכה של הגמרא מובא סיפור על אנשים שטבעו ומיד העלו אותם מן המים, והגמרא דנה בשאלה, **האם ניתן לסמוך על כך שמדובר באותם אנשים.**

דברים אלו מפתחים דיון נוסף על חזקת שהדבר שנמצא הוא זה שהיה שם קודם לכן, והאפשרות למצב הפוך, שבו הדבר התחלף בדבר אחר. הגמרא דנה בהחלפה של הלואה, של תרומה, וחשש להימצאות אנשים בעלי שם זהה בעיר אחת.

קטז. קטטה

"היכי דמי קטטה בינו לבינה..."

הגמרא ממשיכה לדון במקרים נוספים שבהם אין האשה נאמנת, כגון **קטטה בינו לבינה**, שיש חשש שהאשה תעיד על מות בעלה מתוך שנאתה אליו.

לאחר מכן נידון דיון קצר בדעת רבי יהודה בעדות אשה על מות בעלה.

קטז: מעשה שהיה

"בית הלל אומרים: לא שמענו אלא בבאה מן הקציר, ובאותה מדינה, וכמעשה שהיה..."

בשלב זה, המשנה מביאה את המקרה שעל בסיסו תוקנה תקנת העגונות. בית הלל ובית שמאי נחלקו בתחילה על הלימוד מה'**מעשה שהיה**', ועד כמה רחבה היא התקנה להיות שונה מהמעשה המקורי. בעקבות דיון זה, הגמרא דנה בהלכות נוספות שתוקנו על בסיס 'מעשה שהיה'.

חלק ב: מגבלות העדות

קטז: גבולות קבלת העדות

"בית שמאי אומרים: תנשא ותטול כתובתה, בית הלל אומרים: תנשא ולא תטול כתובתה..."

המשנה עוברת לעסוק בגבולותיה של התקנה: האם מקבלים את העדויות (הגרועות) לפיהן הבעל מת לכל העניים, כלומר, גם לעניים שאינם קשורים להיתר האשה. המשנה מביאה מחלוקת בית הלל ובית שמאי לגבי נטילת הכתובה על פי 'עדות אשה', ודרך אגב עוסקת גם בירושת הבעל על ידי בניו.

קיז. הנאמנים להעיד

"הכל נאמנין להעידה, חוץ מחמותה ובת חמותה, וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה..."

באופן עקרוני כולם יכולים להעיד ב'עדות אשה', אולם יש כמה מהמעידים שיש חשש גדול יותר שישקרו. עיקר הדברים הוא, שישנן קרובות משפחה (של העגונה) שעשויות להעיד על מות בעל האשה, כדי שתינשא האשה ויחזור הבעל, ותסבול האשה את ההשלכות החמורות. יש שעשויות לעשות זאת מתוך שנאה טבעית הנובעת מקשרים משפחתיים, ויש שחוששות לירושתן.

קיז: הכחשה בעדויות

"עד אומר מת, ונשאת, ובא אחד ואמר לא מת - הרי זו לא תצא..."

המשנה עוברת לעסוק במקרים של **הכחשה ב'עדות אשה'**. במקרים שונים הדבר עשוי להגיע לתרחישים קיצוניים, שבהם אחת הנשים (המעידה על מות בעלה) תהיה מותרת, וצרתה (שטוענת שבעלה לא מת) תהיה אסורה.

לאחר מכן המשנה מביאה מקרה שבו שתי נשים הנשואות לכהן מכחישות זו את זו (זו אומרת שמת וזו אומרת שלא מת), ונחלקו רבי עקיבא ורבי טרפון האם האשה שטוענת שבעלה בחיים ממשיכה לאכול בתרומה. רבי עקיבא מעלה שאם הראשונה מותרת להינשא לכל אדם, והשנייה מותרת באכילת תרומה, הרי הדבר מביא בוודאות לידי עבירה, שלא יתכן מצב אחר מהיות הבעל מת או חי. לכן הוא קובע חומרה על הראשונה שלא להינשא, ועל צרתה שלא תאכל בתרומה.

מתוך מחלוקת זו, מתגלגלות מחלוקות נוספות העוסקות במצבים דומים: **אדם שקידש אחת מכמה נשים** – האם מסתפק הוא בנתינת גט אחד וכתובה אחת, או שצריך לצאת מכל ספק ולתת לכל אחת ואחת; וכן **הגוזל אחד מכמה אנשים**, האם ישיב לכל אחד ואחד.

"האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובנה עמהם, ובאת ואמרה מת בעלי ואחר כך מת בני – נאמנת..."

המשנה האחרונה עוסקת במגבלות נוספות בנאמנות עדות על מות הבעל: המשנה מביאה מקרים שונים של עדות על מות הבעל ומות הבן כך שהדבר עשוי להשפיע על חובת היבום באשה זו (אם מת בנה קודם לבעלה – הרי זו חייבת ביבום, ואם מת בעלה קודם בנה – הרי זו פטורה מן היבום, שהיה לה זרע בשעה שמת בעלה).

הגמרא דנה בשאלת זיכוי הגט. באופן עקרוני אין אדם יכול לזכות גט לאשתו באמצעות נתינתו לאחר, שבעת קבלתו – כבר האשה תהיה מגורשת. זאת מפני **שהגט הוא חוב לאשה** (שהרי נישואיה – זכות הם לה), ואין חבין לאדם שלא בפניו. אולם יש להסתפק במקרה שבו יש לאדם אח, וזיכוי הגט יביא לפטורה מן היבום כשימות הבעל – האם הדבר נחשב לזכות.

פרק ששה עשר האשה בתרא

פרק טז: מושגים

מבוא לפרק

מסיח לפי תומו

אדם נאמן על מה שמספר, כאשר הוא מסיח לפי תומו – הוא אינו מתכוון להעיד ולא שאלו אותו בעניין. לכן, אפילו גוי נאמן בקביעת מות הבעל ובהתרת אשתו כאשר הוא מסיח לפי תומו (יבמות קכא, ב; רמב"ם גירושין יג, כה). נאמנות זו אינה אלא בדינים של דברי חכמים ובעדות אשה (ט"ז י"ד צח, ב), ויש אומרים שאף בממונות (ש"ש ז, י).

על סדר הפרק

רובא דאיתא קמן ורובא דליתא קמן (ק"ט).

ישנם שני סוגי רוב שהולכים על פיהם:

ישנו רוב שידועים הנתונים המצביעים עליו, כגון עשר חנויות בעיר שאחת מהן מוכרת בשר נבלה והשאר מוכרות בשר שחוטה – אם מצאו חתיכה בעיר, יש להניח שהיא מבשר שחוטה (פסחים ט, ב; רמב"ם מאכלות אסורות ח, יא). רוב כזה הוא רוב שנמצא לפנינו, והוא מכונה 'רובא דאיתא קמן'. בגמרא (חולין יא, א) מובא שמקור הדין הוא בפסוק "אחרי רבים להטות" (שמות כג, ב).

ישנו רוב שאינו מבוסס על נתונים מספריים ידועים, אלא הוא מטבע העולם, כגון העובדה שרוב הנשים יולדות ואינן מפילות (יבמות ק"ט, א). רוב כזה הוא רוב שאינו לפנינו, והוא מכונה 'רובא דליתא קמן'. בגמרא (חולין יא, א) מובא שיתכן שמקור הדין הוא הלכה למשה מסיני, ויתכן שהוא מבוסס על הפסוק "אחרי רבים להטות" (שם).

יש מהאחרונים שכתבו שרובא דאיתא קמן עדיף משום שיש ידיעת פרטים (קובץ שעורים בבא בתרא פד; עין חידושי ר' מאיר שמחה סנהדרין סט, א), ויש שכתבו שרובא דליתא קמן עדיף מפני שהוא מצביע על טבע העולם (רע"א כתובות יג, ב ד"ה בסוגיא דראוה; ש"ש ב, טו; שערי יושר ג, א).

חזקה רוב (ק"ט):

הגמרא קובעת, שכאשר עומדים זה לנגד זה חזקה רוב – הרוב עדיף על החזקה (קידושין פ, א; יבמות ק"ט, ב). כתבו האחרונים שאין זה אלא בחזקה 'מעיקרא', של השהיית מצב הלכתי על כנו, ולא בחזקות אחרות כמו חזקות התנהגות (שו"ת מהרי"ט ב, אה"ע כז; מהרי"ט אלגאזי בכורות ג, לט).

יש שכתבו שאין הרוב עדיף על החזקה, אלא במצב שבו הרוב גורע את עצם החזקה ולהפך (תוספות רא"ש כתובות ט, א ד"ה ואי בעית), אך יש שחלקו וכתבו שהרוב עדיף בכל מצב שהוא מכריע לצד אחד, והחזקה מכריעה לצד אחר (שטמ"ק שם; שו"ת הריב"ש שעב).

בעניין בליעת טעם של בשר וחלב, ניתן לסמוך על טבח גוי שיאמר אם יש טעם בתערובת (חולין צז, א; רמב"ם מאכלות אסורות טו, ל), ויש שאמרו שאף שם צריך שיסיח לפי תומו כדי לסמוך עליו (רא"ש שם ז, כה), אך רבים מן הראשונים כתבו שבאדם שזאת אומנותו אין צריך שיסיח לפי תומו, שנהרר בעניין כדי שלא יפסיד את אומנותו (תוספות שם ד"ה סמכין; תורת הבית ד, א).

סימנים דאורייתא (קכ).

הגמרא מסתפקת בכמה מקומות (בבא מציעא כז, א; יבמות קכ, א) האם לסימנים יש תוקף מן התורה, והאם ניתן להכריע על פיהם. יש מהראשונים שהבינו שעל כל פנים, סימנים מובהקים כטביעות עין מועילים מן התורה (רשב"א יבמות קכא, א ד"ה ובפולגתא; ריטב"א בבא מציעא כח, א ד"ה אלא), ויש שהבינו שגם סימנים מובהקים בכלל הספק, ואפשר שהם מועילים רק מדברי חכמים (שטמ"ק בבא מציעא כז, ב בשם הראב"ד).

דרישה וחקירה בעדים (קכב):

בדינים הבאים לבית הדין, הדורשים בירור מציאותי ועוסקים בקבלת עדות – יש לחקור את העדים, וזו היא הנקראת 'דרישה וחקירה'. אמנם, בדיני ממונות קבעו שלא לדרוש ולחקור את העדים כדי שהמלוים לא ימנעו מלהלוות אם ידעו שאפשר לפסול את מעידי ההלוואה (סנהדרין לב, א רמב"ם עדות ג, א).

חקירה זו כוללת שאלות כגון מיקום המקרה, זמן המקרה, ואופן ההתרחשות.

לגבי עדות על גיטין וקידושין, כתב הרא"ש (שו"ת הרא"ש מו, א) לחלק בין היתר אשה בגירושין, לבין איסור אשה בקידושין, שבעדות המתירה אותה יש להקל ולא לדרוש ולחקור, ובעדות קידושין הבאה לאוסרה יש לדרוש ולחקור. יש שכתבו שכך גם לגבי עדות על אשה שזינתה, שבאים לאוסרה (תוספות חולין ת, ב ד"ה והביא), ויש שכתבו שבאשה שזינתה, עדות זו היא מדיני נפשות (שו"ת הרשב"א ג, קיא). כמו כן, יש שכתבו שאין דרישה וחקירה, לא בגיטין ולא בקידושין (רשב"א יבמות קכב, ב ד"ה תניא בדעת הרמב"ם).

בעגונות הסכימו רוב הראשונים שאין לדרוש ולחקור, ושהעושה כן אינו עושה יפה (רמב"ן יבמות קכב, ב; רא"ש יבמות טז, יג; שו"ת הרמב"ם בלאו שג). אמנם כתב הרמב"ם שיש לברר בעדויות, כיצד ראה העד שמת הבעל (גירושין יג, טו).

מפת דרכים

עדות על מות הבעל

ק.יח. דיני יבום בעגונה

"האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים..."

המשנה עוסקת במצב שבו העידו על מות הבעל, ועל האשה להתייבם או לחלוץ, שאין לה בנים, אולם יש סיכוי שהצרה (אשה נוספת של הבעל) מעוברת. לכן, על האשה להמתין עד שתדע אם מעוברת צרתה ופטורה מן היבום, או שלא. כך גם במקרה שבו יש לאשה חמות (במקרה שבו בעלה הוא בן יחיד), ויש לחשוש שמא החמות ילדה בן נוסף קודם שמת בעלה, והתחייבה ביבום.

הגמרא מרחיבה את הדיון, ועוסקת בחששות הנוגעים לרוב ולמיעוט – אימתי חוששים לתרחישים שונים, ומתי הדבר מלווה בחזקה.

לאחר מכן הגמרא עוסקת בתקופת ההמתנה שעל האשה להמתין עד שתעשה חליצה (תקופה שבה, אם הצרה היתה מעוברת – היא ודאי ילדה). הגמרא מבררת מדוע לא ניתן לבצע את החליצה באופן מיידי, שהרי כך או כך, החליצה אמורה להועיל.

המשנה הבאה עוסקת במצב שבו שתי נשים נשואות לשני אחים, וכל אחת מעידה על מות בעלה: אין העדות מועילה לכל אחת אלא על מות בעלה שלה (ולעניין יבום, אין האשה השניה נאמנת לומר שמת האח כדי לפטור מן היבום). הגמרא מרחיבה במחלוקות שבדבר, ובחששות שנאמרו לשיטת האוסרים.

ק.כ. סימנים במת

"אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם..."

המשנה מגדירה סימנים שונים שעל פיהם ניתן לקבוע את זהות המת, וכך להעיד על מות הבעל. הגמרא מרחיבה בדבר, ומביאה שיש מחלוקת האם ניתן לסמוך על סימנים מן התורה, ובכל זאת, מובא שסימנים מובהקים – יש להם מעמד משמעותי, בניגוד לסימנים חלשים (כגון צבע הדבר, או גודלו).

ק.כ. קביעת המוות

"ואפילו ראוהו מגוייד, וצלוב, והחיה אוכלת בו..."

המשנה ממשיכה בעיסוק בקביעת המוות: אלו מצבים של פציעה נחשבים למוות ברור, ולעניין זה ישנה השלכה לעניין טומאת מת; וכן, במצבים שהחיה היתה אוכלת באדם. הגמרא מרחיבה בדברים, ובפרט במצבים שבהם נשחט צוארו של אדם – באלו מצבים נחשב הוא למת.

לאחר מכן הגמרא עוסקת בסופה של המשנה העוסקת גם הוא בסימנים. בימים הראשונים למותו של אדם צורת פניו נשמרת, אולם לאחר מכן פניו משנות צורה ולא ניתן להעיד בדבר. אמנם יש מחלוקת בדבר, והגמרא מבררת את הדבר.

המשנה הבאה עוסקת בטביעת אדם במים ובחלוקה בין מים שיש להם סוף (שניתן לראות את גבולות המים ממקום אחד, כגון באגם), לבין מים שאין להם סוף (שם יש לחשוש שמא יצא ממקום אחר). הגמרא מרחיבה בדבר ועוסקת בדוגמאות נוספות למצבים בהם ישנם סיכויים להצלת הבעל, ולמצבים בהם אין סיכויים כאלו, כגון שנפל לגוב אריות, או לבור של נחשים ועקרבים, או לכבשן אש, או ליורה מלאה יין ושמן.

במהלך הדברים הגמרא עוסקת בסיכויים של אדם לשרוד כמה ימים בלא מים ואוכל, וכן בלא שינה.

ק.כא: מסיח לפי תומו

"ובעובד כוכבים אם היה מתכוין - אין עדותו עדות..."

המשנה מביאה דין לפיו, גם כאשר שומעים עדות שאינה מכוונת אלא בדרך סיפור, כגון ששמעו נשים שאומרות שמת איש פלוני, וכן בגויים – ניתן להתיר את האשה. אמנם, המשנה מציינת שגוי המתכוון לעדות – אין מקבלים את עדותו.

הגמרא מרחיבה בדבר ומביאה מעשיות שונות שבהן קיבלו עדות גוי במסיח לפי תומו. הגמרא מציינת שהגוי המתכוון לעדות – יתכן ואינו דובר אמת אלא מתכוון לאיומים בלבד. הגמרא מביאה דוגמאות נוספות למקרים שבהם הגוי משקר מטעמים שונים.

קכב. <• עדות על פי בת קול

"מעידין לאור הנר ולאור הלבנה, ומשיאין על פי בת קול..."

המשנה עוברת לדון בעדויות העומדות על בסיס רעוע, כגון עדות לאור הנר ולאור הלבנה, וכן בעדות מפי בת קול. הגמרא מבארת מהי בת הקול, והאם יש לחשוש שמדובר בשד, או שמדובר באדם המעיד ממרחק.

קכב. <• תקנת עגונות

"שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ ישראל על פי עד אחד אלא יהודה בן בבא..."

המשנה מציגה את המחלוקת בדבר תקנת העגונות, שבתחילה לא התקבלה על ידי כל החכמים. הגמרא מבארת שלבסוף הוסכם שיש לקבל עדות אשה ועדות עבד, כדי להתיר עגונה.

המשנה האחרונה מביאה מעשה שעוסק בפונדקאית המעידה על מות אדם. הגמרא שבה לדון באפשרות לסמוך על גויים לעניין התרת אשה ובעניין 'מסיח לפי תומו'.

לאחר מכן הגמרא דנה בצורך לחקור את העדים בהתרת עגונה, ומביאה מחלוקת תנאים בדבר.

סליק מסכת יבמות